

ПОЛЬОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ З УКРАЇНСЬКОГО СЕКСУ

ОКСАНА ЗАБУЖКО

ОКСАНА ЗАБУЖКО

ПОЛЬОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ
З УКРАЇНСЬКОГО СЕКСУ

ІНШІ КНИЖКИ ОКСАНИ ЗАБУЖКО

ПРОЗА

- «Сестро, сестро: Повісті та оповідання» (2003, 2004, 2006)
- «Казка про калинову сопілку» (2000)
- «Інопланетянка» (1992)

ПОЕЗІЯ

- «Друга спроба» (2005)
- «Новий закон Архімеда.
Вибрані вірші 1980—1998» (2000)
- «Автостоп» (1994)
- «Диригент останньої свічки» (1990)
- «Травневий іній» (1985)

ДОСЛІДНИЦЬКІ СТУДІЇ ТА ЕСЕЇСТИКА

- «Let My People Go. 15 текстів про українську революцію» (2005, 2006)
- «Репортаж із 2000-го року: Збірка статей» (2001)
- «Хроніки від Фортінбраса.
Вибрана есеїстика 90-х» (1999, 2001, 2006)
- «Шевченків міф України:
Спроба філософського аналізу» (1997, 2001, 2006)
- «Філософія української ідеї та європейський
контекст: Франківський період» (1992, 1993, 2006)
- «Дві культури» (1990)

ОКСАНА ЗАБУЖКО

**ПОЛЬОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ
З УКРАЇНСЬКОГО СЕКСУ**

РОМАН

ВИДАННЯ ДЕВ'ЯТЕ

КИЇВ · 2007

УДК 821.161.2-311
ББК 84.4УКР6
З-12

Обкладинка художника
Ростислава Лужецького

© Забужко О., 1996, 1998, 2000,
2001, 2002, 2003,
2004, 2006, 2007

© Обкладинка Лужецький Р., 2007

© Дизайн, макет «Факт», 2007

ISBN 978-966-359-159-9

ЩО ПИСАЛА ПРО «ПОЛЬОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ...»

КРИТИКА

В АМЕРИЦІ:

«Книга одразу вражає читача новаторством форми та оригінальним підходом до таких вічних тем, як любов, життя і творчість, переплетених із темами суто українськими... „Польові дослідження з українського сексу“ — свідчення унікальної мовної майстерности Забужко...»

Slavic and East European Journal

«Найуспішніша в усіх відношеннях українська книжка дев'яностих...»

Harvard Review

«Найдужче вражає широкий філософський масштаб роману, те, до якої міри особисте в ньому виявляється зрощеним з тягарем історії».

AGNI

У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ:

«Драматична й захоплююча історія боротьби за право бути жінкою, бути вільною особистістю у вільній країні...»

Little, Brown&Co. Review

У НІМЕЧЧИНІ:

«Консервативна радянська публіка отримала перший пост-модерний, феміністичний роман, написаний українською мовою».

Deutsche Presse Agentur

«Проникнення й оволодіння, спокушання й насильство врешті-решт виступають у цій книжці ще й метафорою згвалтованої країни. Країни, котра... довгий час не могла знайти для себе жодної метафори».

Süddeutsche Zeitung

У ШВЕЙЦАРІЇ:

«...Провокаційний удар по лицемірній статевій моралі».

Neue Zürcher Zeitung

У ЧЕХІЇ:

«В Оксані Забужко є щось від Філіппа Рота і його немилосердної анатомії партнерських зносин на тлі гнітючого національного приділу. Подібно до Рота, Забужко говорить

про секс вельми відверто, одначе погляд її підкреслено жіночий... Жіночий і чоловічий світи розділені тут неміряною відстанню, і Забужко дуже добре тематизує відмінність між ними — в сексуальному пережитті, в емоційних потребах і самому розумінні кохання».

Lidové Noviny

«Властиво, це промовляє (жіночий) голос зраненого п'ятдесятимільйонного народу, що десятки літ змушений був лишатись складовою агресивної держави, під домінуванням народу ще більшого».

Mladá Fronta Dnes

«...Минуле й теперішнє проникають тут у себе навзаєм, так само, як навзаєм віддзеркалюються Україна й Америка, інакше — Схід і Захід. Письменниці вдається витворити свого роду наднаціональний, „текстуальний“ простір, де напереміну беруть гору то сексуальні, то родові струми і де маргінальні проблеми опиняються в центральній позиції. Навіть з урахуванням того, що поєднання жіночої тожсамості, національної рефлексії і т. зв. безсюжетної оповіді не є чимось принципово новим для жіночої літератури, цю книгу можна вважати видатним явищем сучасного літературного дискурсу».

Literární Noviny

«В цьому інтертексті, де поруч опиняються Гоголь, протопоп Аввакум і Шекспір і де проблемує розпач східнослов'янського інтелектуала в пошуках гідного життєвого статусу, з'являється новий страх, притаманний перелому століть, — страх воістину кафкіанського характеру, хоч і заглушуваний

екзгибіціонізмом та його іронізацією... Страх одиниці перед розчиненням у безликій комп'ютерній ніщоті».

Host

У ПОЛЬЩІ:

«Забужко зазирає до героїв у ліжко, втаємничує читача в їхню тілесність, причому робить це з натуралістичним розмахом і з нечуваною делікатністю водночас. Балансує на межі смаку, проте не переступає її... З одного боку, це гарно розказана любовна історія, з другого — проникливе дослідження постколоніальної свідомости в колишній радянській імперії, одне з найцікавіших за останнє десятиліття».

Gazeta Wyborcza

«Висновок, що напрошується з „Польових досліджень з українського сексу“, по суті моторошний: ...секс є таким, яким є світ, де ним займаються...»

Polityka

«Найцікавішою видається та частина роману, де авторка безжально (зокрема й щодо себе самої) описує... приниження, що випадають на долю громадян другої світової категорії. Її щирість повинна б стати уроком не лише для польського читача, але насамперед для польських письменників».

Інформаційна агенція «GLOB»

У РОСІЇ:

«Враження колосальне... Від банального „жіночого“ роману чи популярної ще донедавна „чорнухи“ цей роман відрізняється наявністю стрункої системи авторських емоцій та рефлексій, котрі якраз і виступають головним організуючим первнем тексту. Тим більше, головна тема роману не жіноча, а чоловіча...»

Литературная Газета

«Книжка загалом про вічне — про пошук сильною і розумною бабою хлопа, який відповідав би її уявленням про те, як воно все має бути...»

Известия

«Книга Забужко — про те, як жіноча сфера інтимного перетинається в довколеліжковому просторі (а де ж би ще?) з чоловічою сферою творчого і що з того виходить».

Независимая Газета

«Героїня її Поєми — Лора Палмер українського Твін Піксу, жінка, яка таємницею своєї вагіни і силою таланту структурує простір під себе; Венера в віршах; Цветаєва-Ахматова-Жанна д'Арк, хохлацька Маргарита. Вбрана в безсоромний прозорий стрій українського патріотизму, вона виконує свій дивовижної краси танець, пронизливо голосить благим матом — на всі голоси жіночої прози... „Польові дослідження“ — „Борцівський клуб“ для жінок. Проза навіть не „кольорова“, як у назві серії, а вогненна. Нервово-паралітична.»

Афиша

«Розумінням „молодших братів“ російська інтелігенція рідко коли відзначалась... Але ж має знайтися хоч один, хто зрозуміє ту саму Забужко з її комплексом нав'язаної „малоросійськості“, що прирікає її культуру на провінційну замкненість, фактично — на небуття!.. Ось цю муку... зрозуміти можете? Всі ці „інтимні потяги“ й інтелігентські рефлексії, котрі у нас звично проводять за графою „радикал-націоналізму“? У відповідь пишеться роман „Польові дослідження з українського сексу“. Ніякий це не секс, а сповідь любови. І не скажеш, щоб до чоловічини...»

Новые Известия

«...Чудовий твір, глибокий і вагомий».

Культура

В УКРАЇНІ:

«Воістину, маленька книжина вартує грубесних томів. Амплітуда вражень колосальна: від цілковитого заперечення до молитовного захвату... Не „потік свідомості“ дідуся Джойса, а просто-таки „злива свідомості“ Оксани Забужко збиває з ніг, приголомшує, розчавлює бурєю й натиском слів, алюзій, асоціацій, інтелекту, дару Божого й сатанинського».

Вісті з України

«Чи не вперше в історії українська письменниця відмовляється вести читача найхибнішим із шляхів — шляхом примарного добра та рожевих ілюзій. Щось, схоже на смерч, на шалений вихор, проноситься над нашим життям, нашими проблемами...»

Пост-Поступ

«Перша послідовна спроба української літературної відвертості...»

На екранах України

«Важливіша за цю бомбу тільки атомна».

День

«Цей роман прочитується в контексті духовного прориву, розпочатого ще Лесею Українкою і Ольгою Кобилянською, крізь уже вкотре приречену українську чоловічу ментальність».

Голос України

«...В Україні вже котрий рік триває процес депопуляції, ми фізично вимираємо. А до чого закликає нас пані Оксана?... Її роман: а) руйнує усталений в культурі образ жінки, б) діє супроти потреб популяції (нації), в) хибно орієнтує молодь щодо місця і місії статей в суспільстві, г) руйнує засади суспільної моральності».

Українське Слово

«Нарешті українська література здолала табу, давно подолані в житті...»

Слово і Час

«Мова йде про набагато серйозніше — психічну хворобу цілої нації, причому, хворобу досить довгу щодо своєї тривалості в історії цієї нації... „Залиште мертвим хоронити своїх мертв'яків, відпустіть дітей жити“, — ось про що насправді цей роман».

Зоил

«...Неповторна своєрідність поетики, що проростає з глибинного, суто жіночого психофізичного світосприйняття».

Кур'єр Кривбасу

«Довідка з гінекології... Коли ніє матка, треба йти в храм Ескулапа, а не Аполлона».

Киевские Ведомости

«Відьомська перспектива... Як міфічна Медуза-горгона, чий погляд обертає все живе на камінь, як Кіркея (з першої, „несексуальної“ „Одіссеї“), що обертає чоловіків на свиней...»

Критика

«Читаєш... а в уяві — образ Герострата... у слідниці... з цинічною посмішкою гоголівського Чичикова на вустах».

Молодь України

«Зойк людини, що висить над прірвою, але балагурить і запевняє, що все о'кей... Сповідь очищеної й вивищеної катарсисом душі... Нагота, яка вихлюпується від болю, як оголюється жінка в пологах...»

Слово Просвіти

«Нелади з розумінням жіночого інтиму... Навіть з популярних брошур... відомо, що якби якусь уявну „її“ по-справжньому виї...ли, то вона про це ніколи б не писала...»

Літературна Україна

«Якщо в еротичній драмі чоловік постає як суб'єкт, а жінка як об'єкт, то О. Забужко... своїм романом перетворила чоловіка на об'єкта. Через що зрозуміло, чому деякі чоловіки-письменники так агресивно сприймають цей твір».

Art-Line

«Книга ця не так про кохання, як про насильство. Це, як сказав би класик, — ціла енциклопедія сексуального життя, часто вельми збоченого. Але вона... й не може не бути такою в суспільстві, де існує приниження і насильство — і нічого посередині».

City

«...Цинізм Забужко залишає відчуття фізичної нечистоти... Єдине бажання — чимшвидше вимити руки, причому з милом».

Бульвар

«„Польові дослідження з українського сексу“ залишають ще й дотепер незвичне для посткомуністичного читача відчуття свободи духа...»

Філософські студії

«...Купа сирого напівлітературного тіста...»

Сучасність

«...Вишуканий психофізіологічний літературний торт...»

Жінка

«...Не просто талановита проза, але співставна за майстерністю з набоковською „Лолітою“».

Независимость

«Щоденник домогосподарки з філологічною освітою... Відсутність інтриги, оригінальної думки, взагалі структури оповіді... Фіналу ждеш, як першої полочки».

Проспект (Харків)

«...Захоплюючий твір, який читається глибоко і сприймається разуче завдяки струмуючому невловно елементові гри, який так необхідний для заповнення читача... Почуття радості за... літературу, в якій, як виявилось, можуть з'являтися такі кайфові книжки...»

Книжкова тека (Львів)

«Ви скажете, а навіщо так багато уваги приділяти цьому творові? Та тому, що він багато чого зачіпає у душах людей, бо інакше би про нього стільки не говорили...»

Говорить і показує Україна

ПОЛЬОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ
З УКРАЇНСЬКОГО СЕКСУ

Ще не сьогодні, каже вона собі. Ні, ще не сьогодні. В кухні — крихітній eat-in kitchen¹ (холодильник, електроплитка, шафки з абияк учепленими дверцятами, що наврипились, іно відвернешся, безсило відхилятися, як щелепа на вже-несамовладному обличчі, і все це відгороджено невисоким дощаним стояком, щось ніби шинквасом, — на нього можна просто з тої вузесенької обори подавати до кімнати — аякже, чому ні! — ну хоч би вранішню каву, або на обід — підсмажене курча, таке, як ото в телерекламах: золотаво зашкруміле, мерехке од спілих соків, із грайливо підібганими ніжками вмощене на лапатах листках салати, засмажене курча завжди виглядає щасливішим од живого, просто промениться чудесним, смаглим рум'янцем з утіхи, що зараз його з'їдять, — можна також подавати який-небудь джус, чи джин з тоніком у високих товстобоких шклянках, можна з льодом, кубики, коли набирати, смішно поторохкують, можна й без льоду, взагалі, можливостей безліч, треба тільки одного — щоб хтось сидів по той бік їхньої довбаной

---

¹ вбудована кухня. (Тут і далі пер. з англ. — Прим. ред.)

загороди, в якій, здається, завелася мурашва, бо по стільниці раз у раз повзе щось, що в гігієнічному американському домі не повинно би повзати, та і в неамериканському теж, — хтось, кому ти це все добро мала б, сяючи журнальною усмішкою, з кухні подавати, позаяк же там ніхто не сидить і сидіти не збирається, то ти наповажилась була воздвигнути на стоякові ім-провізований зимовий сад із двох безневинних вазонів — три тижні тому, коли ти сюди вселилася, то були: пишна темнозеле-на кучма в жовтогарячих квітах — раз, і рясне намисто лиску-чих, схожих на пластикові, червоних бубок на високих стеблах з елегантно завуженим листям — два; зараз обидва вазони мають такий вигляд, ніби ці три тижні їх день у день поливалося сірчаною кислотою, — на місці буйної кучми клаповухо звиса-ють кілька пожовклих листочків з нерівно обгорілими краями, а колишні тугі червоні намистини щодалі, то більше нагадують сушену шипшину, навіщось поначіплювану на руді цурупал-ки, — найсмішніше, що ти якраз не забувала, поливала свій «зимовий сад», ти плакала його, як учив Вольтер, еге ж, ти хо-тіла чогось живого в цій черговій, казна-якій з ряду-йому-же-несть-кінця, тимчасовій хаті, де бруди всіх попередніх винайма-чів невідмивно повсякали в кожну шпарину, так що ти й не бралася їх відмивати, — але подлі американські бур'яни вияви-лися заніжні на твою депресію, що незбобтана гусне в цих чоти-рьох стінах, взяли й здохли, поливай не поливай, — а ти ще хочеш, щоб тебе держалися люди!), — так ось, у кухні з глум-ливо глупим бульканням скапує вода в раковину, і нічим пере-крити цей звук — навіть касети не поставиш, бо портативний

магнітофончик також чомусь вийшов з ладу. Правда, ще за вікном, вузьким, як відчинені дверцята шафи, темним о цій порі («блайндерсів» ти не опускаєш, бо навпроти все́ дно глуха стіна), за протимоскітною сіткою, либонь, застрягнувши в ній, настирливо сюрчить, як далекий телефонний дзвінок, невидимий коник, — от так само настирливо сюрчить і та думка, може, то взагалі вона й сюрчить, — а чому б не тепер?.. Не вже?.. Чого чекати?..

Логічно зваживши — нічого. Геть-таки зовсім.

Півупаковки транквілізаторів плюс бритва, — і вибачте за невдалий дебют. Старалася щиро, на совість, а що ні фіга не вийшло, то чесніше одразу здати карти — не гравець із мене й зараз, далі буде ще хреновіше: просвітку не видно, а сили вже не ті: не дівочка.

І все-таки — ні, не сьогодні.

Ще почекати. Додивитись цей фільм до кінця. На відміну від тих, котрі транслюються по тутешніх «паблік ченнелз», — коли в найнапруженіші хвилини, з холодком мимовільного остраха стежачи, як герой мчить порожнім тунелем, де з-за рогу на нього от-от вихопиться прешрашенне чудовисько, спохоплюєшся — а хай йому грець! — що все ж повинно скінчитися гаразд — ще дві-три хвилини, сутичка, купа-мала, качання по підлозі, і чудовисько, несвітськи ревнувши, якимось дивом розточиться в прах, а мужній, тільки трохи поскубаний герой, повитий димами пожариська, переводячи дух, пригорне до себе врятовану Шерон Стоун, чи ту другу кралу, чорнявеньку, як-її-там, — і наринала, було, тривога вмент являє всю свою

сміховинність: знов цим голлівудівським гаям вдалося, бодай на мить, тебе ошукати! — на відміну від цих, фільм, котрий ти все-таки не важишся вимкнути, не конче має скінчитися щасливо. А однаково, вимикати — непростиме свинство. І глупство. І — дїтвацтво: не вивчив урока, не піду до школи. Ні, золотко («золотце», іронічно поправляє вона себе: так звертався до неї той чоловік, якому зараз, либонь, ще паскудніше, ніж їй, але то вже не має жодного значення), — ні, сачконути не вийде: ти-но одбудь усе по порядку, а тоді ї знати буде, чого ти справді варта. *Понятно?*

*Спиши слова, татуїровку зроблю, грубо й розв'язно підхоплює з неї зовсім інша жінка, цинічка з явно приблатньонними, ніби з «зони» вивезеними манерами, зугарна, в разі коли що, ї матом засандалити: якщо людина в цілому (кожна!) — одна велика в'язниця, то звичайно раніше та лотра мешкала в ній десь у найдальшій камері, виходячи назовні рідко, тільки коли доводилося на правду круто ї солоно, та ї то ніби напоказ: *З-замахали*, — говорила крізь зуби в хвилини роздратування, трусячи головою ї сама себе гамуючи їдкою посмішкою, або ж, травлячи післясмак чергової обиди (обид останнім часом випало предостатньо!), з гнівно виряченими очима переповідала друзям: *Девочку на побігеньках із мене зробити хочуть — а во!* — била себе ребром долоні по згину стиснутої в кулак лівиці, — в Америці блатне бабисько навчилося лаятись по-англійському, особливо гарно вдавалося йому *«Шшїт!»* —*

котяче шипіння з дугасто вигнутою спиною, а також презирливе «*О, кам он — гів мі е брейк!*»¹, яким колись раз уперезала була того чоловіка, — взагалі, з тим чоловіком саме ця, відьомськи розчіхрана, з нездорово блискучими очима й зубами і якийсь невидним, але вгадним таборовим минулим, раз у раз ви-хоплювалася на передній план, замашисто трошачи крихкий посуд незаповнених сподіванок, той чоловік визволяв, викликав її на себе з найдальшої камери — щойно зачувши, в першій же сутичці, оту його брутальну, мордобійну інтонацію: «*Ти мені скажи — на хера я сюди їхав, я вдома таких самих при-бамбасів мав — отак-о!*» — лотра радісно ринулась йому навперейми, впізнавши партнера, тільки в цьому вони й були партнерами, — і вже невгавала, розпаношившись в умовах ні-коли раніше не звіданої свободи: «*Я вчора голову почав ліпи-ти*», — брався він розповідати в її присутності колезі-скульп-тору, і лотра рвалася наперед, гублячи шпильки й гудзики в нестримному захваті словесного виверження: «*Авжеж, зліпи собі, серце, голову, зліпи — не завадить!*» — він темнів на виду так, ніби замість крові в лиця вдаряло чорнило, нахи-лявся їй до вуха: «*Перестань мене підйобувати!*» — відьма, пускаючи дим, реготалася зсередини неї, вперше за довший час хоч чимось задоволеної: «*Гой-го, серце, — де твоє почуття гумору?*» — «*Я його на тій квартирі залишив*», — бовкав він: з тої квартири вони, Богу дякувать, виїхали, і найліпше було б її по них запечатати бодай на півроку, заки звітриться чумний дух, — «*Ну збігай, принеси, — шкірилася відьма, —*

---

¹ Облиш, дай мені спокій.

я тут зачекаю», — «Ключа здав», — бовкав він, ставлячи, як гадав, крапку, але помилявся: «Ключа здавала — я, а в тебе був дублікат», — відбивала вона: швидке, навальне фехтування кілками, за яким сторонньому просто не встежити, ні, що не кажіть, а з них таки була пара, нема що! А тепер — тепер, коли тій, клятій і м'ятій, просмаленій бідами до щирця, з перегорілим на ацетонний, та все ж непозбутнім духом виживання (з в і д к и це в тобі, на ласку Божу?), якраз би й загетьманувати над цілою в'язницею, взявши відповідальність за дальший перебіг у ній сякого-не-якого життя, роздаючи навсібіч накази: туди, в оті двері — зась, а оце сміття — зараз же на фіг повиносити, а ген той відсік там-он-о — провітрити, в ньому віднині музей буде, а це ще що за нічвида тут вештається й слинить — ану пшла вон (зліпи собі, серце, голову, зліпи!), — лотра (таки ж лотра!) натомість відступилася, розмазалася по якійсь найдальшій стіночці, не видно — не чутно, і по всіх спустілих приміщеннях сталої отвором в'язниці розлягається зовсім інший, квильний і безпорадний, потерчачий якийсь, голос: смикається туди-сюди нерівними крочками, туп-туп-туп — і стало, — і б'ється об мури, водно в тім самім місці, з кожним разом спадаючи на силі, — і скоголить, скоголить, скоголить бідна, нелюблена, покинута на вокзалі дівчинка, ладна йти на руці до кожного, хто скаже: «Я твій тато», та тільки хто ж таке скаже тридцятичотирилітній бабі, — от ту дівчинку й ти сама в собі не любиш, ти від підлітка намагалася тримати її в найглухішому підвальному закапелку, без хліба й води, і щоб не поворухнулася, — а вона однак якось примудрялася заціліти, і як її тепер

втишиш — тепер, коли здається, що, крім неї, іншої тебе — нема, не лишилося?..

Замахалась ти, «золотце». Ох, замахалась. Зовсім до ручки дійшла — третій місяць у м'язах трем не вщухає, вранці, прокидаючись (а надто тепер, коли прокидаєшся — сама), перше, що відчуваєш, — своє прискорене серцебиття, якого нічим не заспати, — гаразд, хоч спиш уже без транквілізаторів, і оті страшні приступи сухої блювоти, які змагали були ночами, нагадують про себе хіба як, чистячи зуби, заглибоко засовуєш щітку — коротким нудотним вивертом, несвідомою клітинною пам'яттю про власне тупе улягання негайним, від першої хвилини, — попервах іще хоч збудно-пристрасно вишептаним, а по кількох тижнях уже просто сухим, розпорядчим звертанням: *«Візьми в ротика... Глибше візьми... Глибше, ну!»* — суха ложка рот дере — еге ж, оце воно, — попервах і вона ще пробувала якось порозумітися, розтлумачити, що їй теж би, своєю чергою, спершу дечого хотілося, і не тільки «там»: крім статевих органів, тебе в мені більше нічого не цікавить? І: якщо в тебе були якісь плани на сьогоднішній вечір, то не вадило б дати мені про це знати до того, як я пішла спати, — замість сидіти шкробати свою графіку, і взагалі, я, знаєш, не люблю роздягатися сама... Добре, — весело обіцяв він, — ми тобі завтра таку увертюру закатаєм! — завтра, одначе, так ніколи й не настало. Іди сюди — але я взяла снодійне — ну значить, на «ньому» й заснеш. Господи, який це був жах. Чи можна

взагалі зрозуміти світ людей, що мислять про власний статевий орган у третій особі? Коли тобі кажуть, а той чоловік лиш так і казав, — «Розкрий „її“», ти одразу переносишся всіма зміслами в гінекологічне крісло, — бо це не «в о н а», це т и розкриваєшся — або закриваєшся: як у цьому випадку — намертво. *Та ти знаєш, скільки в мене жінок було!* — і жодного разу не було такого, щоб — погано, просто погано! Авжеж, тобі не було, а — їм, чи ти коли питався? Я також не уявляла, що таке буває, — тільки ж як погано, аби ти, голубе, знав! *Чому це ти кусаєшся.* з дивним, шкливо зупиненим поглядом спитав він, після кохання, в одну з перших ваших ночей, сидячи й курячи в тебе в ногах, *що це за діла,* — тимчасом ти, розкинувшись на подушці, безпечно похихикуючи, гладила його по голові витягнутою ступнею, в тебе були чудесні ноги, всі діорівські-сен-лоранівські модельки на своїх жердинах мали б на вид таких ніг негайно піти й утопитися, це зараз ти вже другий місяць не вилазиш із штанів, бо литки розцяцьковано, як мапу, архіпелагом різнотонних, червонястих і брунатних, лускатих і злуцдених плям — шрами, порізи, опіки, навіч представлена історія дев'ятимісячної (атож, дев'ятимісячної!!!) mad love¹, із якої вийшла — правдива madness², а тоді ти просто гладила його ногою по голові, переповнена ніжністю, ідіотка слинява, жорсткий мужський «йоржик» приємно поколював тебе в ступню, — і зненацька він, спритно вивернувшись, притис твою ногу до постелі: *так так?* тобі, значить, подобається

---

¹ божевільної любови.

² божевілля.

кусатися? А якщо мені зараз сподобається тебе підпалити, що тоді? — і ти вгледіла приставлену до свого підкоління запальничку, і, замість похолонути під прицілом вперше тоді перехопленого, незмигнутого й не по-чоловічому — якось інакше, злісно й безумно, на межі вищиреного осміху з нагло випертими з-під горішньої губи іклами, спитуючого погляду, од якого звідтоді завше боронилася — сміхом, тільки трохи здивувалася, не так щоб зовсім притомно — дивно, до якої міри його присутність, як динамітом, глушила в тобі всі, доти таки незлецьки розвинені, захисні інстинкти, що спливали, як риба горічерева, поки ріку й далі стрясало — вибух за вибухом.

Ні, передчуття — були: передчуття ніколи не заводять, то тільки цілеспрямована сила нашого «хочу!» перебиває їхній голос, заважає дослухатися. Першого ж вечора, на тому мистецькому фестивалі, де все й почалося, — а він тоді з місця розігнався до тебе, мов іно на тебе й чекав: «Пані Оксано, я — Микола К., може, вам показати місто, може, звозити на замок, у мене машина», — до славного замку було хвилин десять пішої прогульки по тихих, обсаджених здобними бароковими церквцями брукованих вуличках, піжон дешевий, подумала ти, прикусивши посмішку, провінційний фраєр, ич як нарцисично задбаний — біленький комірчик з-під светра, доглянуті нігті (це в художника!), німіцний, якраз у міру, запах дезику — котяра з сивим «йоржиком» і шельмівським зеленооким прижмуrom, трохи приношений, розволочений артистичний шарм,

сухі зморшки усміху, побрижені мішки під очима, — «а ти сказала, — згадував він опісля, коли в них пішов був процес витворення тої спільної міфології, без якої жодній парі не остоятися, — з легендою про Золотий Вік фази закоханости, з власними дрібними обрядами й ритуалами, — пішов, та зразу ж і урвався, — ти сказала — валі с пляжа, дядя», — ну, положим, не так, точніше, не зовсім так, але інтересу не виявила, що правда, то правда, — тож тим дивніший був, увечері того-таки дня, несподіваний промельк ясного, пронизливого наскрізного бачення, котре, гріх нарікати, ніколи ж тебе на крутих поворотах не полишало, от ти його — тлумила-таки, і не раз, та ще й як! — увечері, в самому розповні фестивальної програми, в густих випарах поту й алкоголю, куди ти зійшла з естради, відчитавши своє — два вірші, два хо-лерно добрі вірші просто в нетверезий гул злитих в одне довкружне блимання жовтоплямних фізій, точніше, поверх нього — тримаючись за звук власного, ні на що не вважаючого, тільки словам підвладного голосу, прилюдний оргазм, от як це називається, але вставляє публіку — завжди і всюди, навіть коли слів ніхто ні фіга не тямить, навіть у чужомовному оточенні, вперше ти це звідала колись на письменському збіговиську в одній азійській країні, де тебе з чемности прошено почитати рідною мовою — you mean, it is not Russian?¹ — і ти стала читати, з обиди й розпуки (остопранцюватили зі своїм Russian'ом ще тоді!) слухаючи тільки власний текст, ховаючись у нього, як в освітлений дім уночі заходячи й замикаючи за собою

---

¹ ви хочете сказати, це не російська?

двері, й на півдорозі зненацька здала собі справу, що звучиш у дзвінкій, приголомшеній тиші: м о в а, дарма що незрозуміла, на очах у публіки стяглася довкола тебе в прозору, мінливо-ряхтучу, немов із рідкого шкла виплавлювану, кулю, всередині якої, це вони бачили, чинилась якась ворожба: щось жило, пульсувало, випростувалось, розверзалось провалами, набігало вогнями — і знов затуманювалось, як і належить шклу од заблизького дихання, ти відчитала — оповита, просвітліла й захищена, оттоді-то було й втямити, що дім твій — мова, яку до пуття хіба ще скількасот душ на цілім світі й знає, — завжди при тобі, як у равлика, й іншого, непересувного дому не судилось тобі, кобіто, хоч як не тріпайся, — потім усі ті пикатенькі, лисі, чорні-кучеряві, в тюрбанах і без, довго й схвильовано тряс-ли тобі руки, не даючи, між іншим, пройти до туалету (від їхньої млосно-пряної кухні твій шунок рішуче відмовлявся і суремив, стерво, басом якраз у ті хвилини, коли годилося гречно дякувати), — звідтоді жодна зала тебе б не збила — а хоч перед кримінальними злочинцями! — екзгибіціонізм там уже чи ні, власний текст боронив тебе од наруги й пониження, ти читала, як писала — на голос, ведена саморухливою музикою вірша, до такого процесу свідків звичайно не допускається, окрім як на театрі, тим-то, либонь, і проймає, і те фестивальне тирло також прищухло десь насередині твого виступу — облягло шкляну кулю й згідно задихало в унісон, і от коли ти, вистигаючи від оплесків, уже не на естраді, а внизу, в напівтьмі, в якомусь чіпкому дружньому кільці: парко, димно, хтось наливав, хтось сміявся, лиця мелькали розрізненими кадрами, —

протягала руку чи то по відпружну цигарку, чи по келиха, той чоловік на мить опинився поруч, мов зашпортнувся об тебе мимохідь, — з котячо засвіченими в притемку очима захоплено дихнув горілчанним духом: «Ну, ти й даєш!» — і так само мимохідь, не зупиняючись, спробував стиснути тобі руку, перехопити її, сягаючи по цигарку (чи келиха), — ти запам'ятала це тому (бо ж хто тільки не тис тобі руку в тому стовповиську!), що отим незручним рухом, якимось навсторч врубаним у напрямок твого власного, наче в їздом з розгону під «цеглину» й міліцейський сюрчок, він потрапив боляче підломити тобі великого пальця, — і сюрчок розітнувся тут-таки — поштовхом, блискавичним промельком крізь тяму — дивно, як на ту сум'ятну мить, чіткого й тверезого наскрізного знаття: ніби хтось сторонній спокійно, значущо, повним реченням проказав у голові: «Цей чоловік зробить тобі боляче».

Саме так, дослівно, тобто малося на увазі аж ніяк не підламанний палець, і ти пречудово це зрозуміла. От у цьому вся штука, дорогенька, — що все ти, від самого початку, знала, та ні, знала ще й до початку: десь за тиждень перед тою поїздкою на фестиваль одного вечора оголені нерви, болісно-жаждиво, як буває тільки восени, відтулені в світ — назустріч його вигасаючим барвам і таємничим шерехам в засинаючому листі, — запеленгували були уривок, якого ти тоді не збагнула й тому не дописала: *«Щось зрушилося в світі: хтось кричав / Крізь ніг моє ім'я, неначе на тортурях, / І хтось на танку листям шарудів, / Перевертався і не міг заснути. / Я вчлилася науки розставань: / Науки розрізняти біль недужний / І біль животворящий (хтось писав /*

Листи до мене й кидав їх у грудку, / Рядка недонисавши). Хтось чекав / Чогось від мене, але я повчала: / Я вчилася науки розставань», — от і збулося все до словечка: вчися, вчися тепер «науки розставань» — із життям, із собою, з даром своїм нещасливим, що його тепер уже навряд чи подужаєш підняти — якщо досі, вважай, ні разу не витиснула цю штангу на висоту повного ривка.

Ай, мати його за лапу...

Ні, хай би хто-небудь усе ж пояснив: якого ч о р т а було родитися на світ жінкою (та ще й в Україні!) — із цією блядською залежністю, закладеною в тіло, як бомба сповільненої дії, з несамостійністю цією, з потребою перетоплюватись на вогку, хляпаву глину, втовчену в поверхню землі (знизу, завжди любила — знизу, розпластанною на спині: тільки так і позбувалась себе остаточно, зливаючись ритмом власних клітин з промінною пульсацією світових просторів, — з тим чоловіком ні разу нічого подібного не було, в мить, коли вона, здавалось, от-от починала в'їжджати, він, не зупиняючись, прокидав її згори різко видихнутим: «*Мда, тут треба роту солдат!*» — це смішило, але не більше: «*Що це за заявки?*» — ображалася вона: не на слова, на відстороненість тону, — «*Глупа ти, це ж комплімент! — тобі взагалі треба б з двома музикантами спробувати, знаєш, як би це тебе вставило!*» — цілком можливо, що й вставило б, недарма ж я любила під час кохання кусатися, впиватись вустама в палець або плече,

затягуватись до запаморочення доглибним щілуноком, храмовою проституткою — от ким я мусила бути в попередньому житті, але в цьому — в цьому, серце, мені ох як не все одно, з ким я: пригадую, колись раз у нью-йоркському метро, де я сиділа, з головою поринувши в останній роман Тоні Моррісон, хтось ляпнувся поруч мене на сидіння, всім тілом притискаючи до металевого бар'єрика, — і мене вмить пропекло чистим, як високий музичний тон, зарядом такого потужного еротичного заклик, що плоть тут-таки відізналася збудженим набряканням, розбруньковуючись усередині, як весняне дерево; одночасно я втямила, що цей мужчина — хто він там не є — вже скільки зупинок нависав був наді мною, і якби ми не були людьми, то мали б уже зараз кохатися просто на цій заплъованій підлозі, бо ж, кохаючись по-справжньому, зливаєшся не з партнером, ні, — з розбуялою анонімною силою, що протинає своїми струмами все живе, підключаєшся до неї з тим, аби на кілька секунд — а-ах! — катапультиватися в вібруючу вогнистими контурами чорноту, якій нема ні ймення, ні міри, на цьому стоять усі поганські культу, то тільки християнство списало це злиття за відомством Чорнобога, замурувавши людині всі виходи з себе, окрім єдиного — через верх, але для нашої доби, хоч по суті й постхристиянської, уже відрізано шлях до повороту назад, в оргіастичне свято вселенської єдності: ми, кожен зосібна, безнадійно заражені проклятою свідомістю ваготи й ущільненості власного «я», і тому переможно чистий, голосний і високий музичний тон вимкнувся й згас у моєму тілі одразу ж, як тільки той, справа, — *заговорив*: десь через зупинку

обізвався, з диким акцентом, спитав, що я читаю: вчуся, чи як? студентка? — отут я вперше *глянула* на нього — то був молодий, десь під тридцятку, невисокий, але купно збитий, як із цільного куска вилятий «шпiк»¹, його прегарні, мов сливи, очиська заволокло хтивим сизуватим туманцем, так дивилися на мене, кожен із-за ґрат свого життя, сотні чоловіків різних націй і кольорів шкіри, виткнутись на хвилюку — можна, от чого не можна — це вийти назовсім; «Pardon me?»² — перепитала я тим зумисним гострим голосом, яким відшивається нахаб, і той Хуан, чи Пабло, чи Педро, зразу втямив, що — все, кінець, викручено контакти, — «ні, нічого», пробелькотів і ще щось далі мимрив собі під носа, вже по-своєму, — могутній тваринний заклик його тіла зів'яв, скрутився, став швидко-швидко вичахати, поруч мене сидів звичайний собі причепамігрантисько — втім, небавом і встав, і попрямував — чи до виходу, чи десь інде, я вже не дивилася, повернувшись до книжки: особа, іно вигулькнувши, розчаклувала *стать*. Може, справді єдиний вихід із цієї в'язниці — виходити вечорами, низько ослонивши лице каптуром плаща, сидати в проїжджі авта, не називаючи імені, рука водія на коліні, низький, захриплий смішок, гарячковий шурхіт зайвої одежі, не треба вмикати світла, не треба розплющувати очей, слухати лиш клекіт крові, чоловічу партію ударних і своє, чи вже-не-своє, розчинення-розступання, *ох, як ти класно розкрилася, ну!* ну! ще! ще! — та тільки ж вони всі хочуть *говорити*, хочуть

---

¹ Зневажлива кличка іммігрантів-пуерторіканців.

² Прошу?

відсьорбнути, розвезькуючи слиною й спермою, ковточок тебе: а що ти читаєш, а куди їдеш, а чи маєш мужа, треба вимишляти легенду, «Как вас зовут?» — «Ірина», — було, було раз і таке, окошилось міцним, до залізного посмаку, поцілунком у під'їзді, вивинулася — втекла, посміюючись до себе, їм усім треба *перемагати*, от у чім справа, щиро, нелукаво брати й давати, як вуглекислота-хлорофіл-кисень, вони не вміють, і той чоловік, який зараз доходить десь у пенсільванській пущі на єдинокровній ласці братів-діаспорників, без цента за душею й без слова англійської [а мав же час підучитися, придурок!], — ех як же скинувся, як по-кінському тоді шарпнув був лице вгору, мов батогом уперіщений, коли ти, всадивши його за столика в кав'ярні, спробувала, всю свою витривалість на поміч прикликавши, внести хоч якусь терапевтичну ясність в цю обопільну душевну й тілесну недугу, — все правда, серце, і що я тебе вже не люблю — теж правда: «*То ти себе що, — склацнувся лезом нагору, як бганий ніжик, — „победітельницей“ почуваш?*» — здається, так і лишилася сидіти з роззявленим ротом: Миколо, та чи ж ми з тобою в перетягування каната забавлялися?.. «*Знаєш, — і знову був той лиховісний незмигний погляд, немов щось інше дивилося крізь його різко обведені запаленими повіками очі, як крізь прорізи маски, — якби ти була мужиком, я б тобі зараз ввалив!*» Дуже мило з твого боку, коханий, — мені й самій часом ох як шкода, що я — не мужик). «*Ти жінка. В цім твоя тема. / Твій місяць спить, як срібна блоніня. / Як прянощ з кінгика ножа, / У кров утрушено залежність*», — бурмотіла до себе в ті страшні

зимові місяці, по-іншому страшні, ніж оці, осінні: половина січня, лютий, березень — жодної звістки, і жодної змоги будь-що дізнатися — через Атлантику, з Кембриджа — в українське провінційне містечко, в опалювану дровами майстерню на горіщі покинутого дому без адреси й телефону, без клозету й гарячої води, іно з голою лампочкою на скрученому шнурку під стелею, з палкою ковбаси й банкою розчинної кави на вимащеному фарбами низенькому столику, хоч канапку? о, ще помідорку маю, хоч? Господи, живе ж хлоп — як пес прибудний, до шостої ранку не кладеться спати, з-за мольберта автомобіль отой свій відігорний — безгаражний! — через вікно пантруючи, в двадцять п'ять, навіть у тридцять таке ще дається знести: звірина енергія вивозить, — але в сорок! Тимчасом у її кембриджській хаті, знай перемірюваній безтямною ступою з кутка в куток — від вхідних дверей через кімнату до кухні й назад (робота, задля якої будітмо й приїхалося до Штатів, розсипалася, мов нездарно примощований картковий будиночок), — щось незбагненне коїлося з телефоном: раз у раз її колошкали вдосвіта зі сну хиמרні дзвінки, зривалася, хапала слухавку: «Хелло!» — десь далеко на безмовній лінії свистав шугастий вітер і глухо рокотав океан, кілька секунд необжитий, незалюднений простір над північною півкулею давав їй знати про себе, ніби справді в ньому «хтось кричав крізь ніч її ім'я, неначе на тортажах», — і не міг докричатися, по чім німий сигнал уривався: підводно-зеленавим ряхтінням засвічувались баньки кнопок на слухавці, і вибулькував з розтруба бездушний зуммер, — о, в вас обох стало б моці повиводити з ладу всі телефонні лінії над Атлантикою, ця

скажена, жадна до життя міць фугасила з його картин і твоїх віршів, ти впізнала її відразу, тільки-но, опинившись у нього в майстерні й начепивши окуляри з товстими скельцями, станула перед полотнами, і так само він мусив упізнати твою, — твою, котра в ті зимові місяці, так неждано й наповал збита з своєї, щойно віднайденої осі (бо ти була — жінка, жінка, хай йому стонадцять чортів: витка рослина, котра без прямо-стійної підпори, хай би навіть і намисленої, — без конкретного обличчя живої любови — опадала долі й зачахала, тротячи всяку снагу до горобіжного розгону: кожен вірш був прекрасним байстрам од якого-небудь князенка з зорею в лобі, зоря звичайно потім погасала, вірш — лишався), — кинута напризволяще, та сила розривала тебе зсередини, люто дряпалася в стінках твого єства і спорскувала в розпачливій непритокманості, — *«І раптом знов схотілося — кричати, / На ланту вити, пазурями драти / Шпалери на стіні — од явности утрати, / Од того, що тебе уже даремно ждати»*, — аж доки, одного березневого дня, не обпалила все нутро моторошна думка, що він — помер, от просто взяв і помер, «вляпався в крапочку», як і хотів (зізнався їй у цьому ледь не напочатку — з кривим посміхом розганяючи авто. як літака на злітній смузі, серед ночі на заміській дорозі, і мокрі ліхтарі в дрібногочастій сріберній облямівці, й чорний маслянистий блиск зустрічних калюж, — все злилося, навально помчало наперейми, забиваючи дух, сто, сто двадцять, сто сорок, сто... сто шістдесят? — не боїшся? не виникає бажання — вляпатися в крапочку? — ні, не боюся, не було в мені справжнього страху, та, по правді, й тепер

нема — дивно, ба й незбагнено, надто взявши під увагу ці-
ле моє, ах розтуди ж його, каторжанське життя, що недур-
но розпочалося, при народженні — клінічною смертю, мама
пригадувала, що геть і цівка калу звисала з задочка, і тільце
вже посиніло: виткнула душенька носа на світ і звомпила —
е, ні, пустіть назад! — а її, спасибі, відволодали, а скоро так, то
нічого блягузкати, є речі, страшніші за смерть, і я їх знаю, тільки
от того страху — манливого й темного, заворожливо-притя-
гального захвату згуби, який є в ньому, і в інших я часами його
розрізняла, — нема в мені, і квит, тим-то він і дивився на мене
з іскрами неприхованого захвату в зорі, навіть коли вже було
по всьому: «А ти відважна жінка!» — і «крапочка» та про-
скочила тоді повз мене, не сполохавши), — але ця думка —
що він помер, що ті загадкові телефонні дзвінки справді-таки
від нього: з «тамтого боку», а значить, що її любов не ошадила
його, що вона сама, сама, нарцисична егоїстка, гординею своєю
дурною, пихою дешевою, бришканням пустопорожнім підо-
пхнула його до «крапочки», де ж пак, принцеса знайшлася: ах
так? ну що ж, тоді я поїхала, — звісно ж, Америка — the land
of opportunities¹, пів-Європи, не нашої довбаной, а щонайщирі-
шої, від Британії до Італії, сюди рветься, гроші, кар'єра («Му-
зика, жінки, шампанське...» — відгукувався він іронічною лу-
ною), а в Україні що, Україна — Хронос, який хрумає своїх
діток з ручками й ніжками, що ж, так і сидіти, аж жаба щипьки
дасть, чи то пак діаспорні дідусі, коли клімакс стукне, —

---

¹ «Край необмежених можливостей» — стандартне пропагандистське
кліше.

премію Антоновичів? — ай Бож-же ж мій, та ч о г о воно все на фіг варте, якщо він помер, що, що, що з ним трапилось?! — ця думка була така нестерпна, що, вискочивши на ганок заднього двору, звівши лице до мінливого, стрімко сутеніючого кембриджського неба в напливах хмарної гуаші, вхлипуючи злиплими од сидячки й курива легенями леддевлонний подув океану, вона стала молитися — так, як перед тим молилася лише двічі, раз за батька, як долежував у лікарні по вже безпотрібній операції, годинами корчачись од стріляючого метастазами болю (а до наркотиків ще не дійшло), — аби Бог післав йому швидкий кінець, і вдруге, стид згадати, — за незалежність, тоді, 24-го серпня дев'яносто першого року, коли все вирішували години, як воно зазвичай і водиться в житті людей і народів: Господи, просила трусячись, поможи — не задля нас, бо негідні єсьмо, а задля всіх полеглих наших, що несть їм числа, — і обидві молитви були почуті, такі молитви до адресата завше доходять, а тут вона благала: Господи, зроби так, щоб він був живий! — хай би забув мене, хай би вернувся до жінки, хай би зраджував з ким не прийдеться, — не треба мені його за чоловіка, і нічого від нього не треба, якщо на те воля твоя, Господи, я кохатиму іншого, з іншим родитиму дітей, тільки — о Господи, хай він буде живий. І здоровий. І щасливий. Тільки це, Господи. Тільки це.

Ну, «здоровий і щасливий» — це ти, золотце, конешно, загнула через верх, бо силоміць нікого щасливим учинити й Бог

не потрапить, так що в остаточній редакції твою одчайдушну телеграму мушили були прийняти без цих двох слів, — якби Бог слухав дурного погонича... (А цікаво, як воно все там у них відбувається — чи якийсь янгол-секретар одбирає земні послання при апараті, виймаючи з потоку *щирі*, тяжкі й гарячі, й незворушно спускаючи в чорну діру невагомї маси *пустих* слів? — так і з віршами буває: одразу збриджується, щойно починає валити пуста порода, — і кидаєш, недописавши.) І ще в одному моменті ти тоді злукавила — в «хай би забув мене»: лепетнула в напівнестях, насправді твердо знаючи, що ніколи він тебе не забуде, — о, тепер уже ніколи, скільки житиме: згнітивши недокурка двома пальцями, джигонувши ним навідлі, аж дугою в повітрі шварнуло: «*А ти подумала, скільки мені від тебе відходити? Га?*» — мов через силу стримуючись, аби не загилити й нею, вслід за недокурком («*Ти ж уважай, я чоловік слабкий, я й зарубать можу*», — признався був раз, і тобі зараз же свінуло: оце, оце воно! не бреше, правду каже! — і, з умент ввімкненим *безособовим* захланним інтересом, — загули, застугоніли незримі дроти, шпарко переганяючи інформацію, — вичавила-таки тоді з нього, хоч яко-го задубіло-відпорного на всякі розпити-лащіння-сюсю-пуссю-скажи-мені-жебоніння, — скупку, пунктиром історію про те, як колись давно, розписуючи сільську церкву на пару «з одним мудаком, який мене діставав», дійшов до стану, коли ганявся за тамтим із сокирою в руках, — невже круг церкви, подумала ти, чомусь уявивши, що це мало статися вночі, бо нема нічого жаскішого за нічну церкву з відбитою в темних шибках уторі

повнею, — от звідтоді й зривається на втечу щоразу, іно зачувши наближення *того духа*, — *понятно*, гмукнула ти, *цікаво*, хоч по-справжньому цікавою була тут, і далі, повна відсутність у тобі страху, от відлуп — і вже, ніби все те оповідалося через бар'єрчик у кімнаті побачень у в'язниці чи божевільні: дослухаєш — і підеш, і за тобою, грімко скрегочучи, засунуться обковані циною двері, й поросне навздогін, приском попід шкіру, сухе клацання оберненого в замок ключа). Скільки мені відходити від тебе, скільки тобі — від мене, «Скільки нам так еще идти, протопоп?» — спиталася жінка в розстриженого Аввакума, бредучи за ним, вигнанцем, по безкрайній рівнині, і знемігшись безцільністю шляху, й присівши на купині, — і почула у відповідь: «До самыя смерти, попадьа». Східний фаталізм, еге ж, — у росіян це є, з нами гірше, складніше, ми, власне, ні се, ні те, Європа встигла заразити нас мутною гарячкою індивідуальної хоті, вірою у власне «можу!» — одначе підстав для його справдження, чіпких структур, котрі б те «можу!» підхоплювали й тримали, ми ніколи не виробили, шамотаючись віками на дні історії, — наше українське «можу!» самотнє і тому безсиле. Амінь.

Чому тобі здавалося, ніби ти зможеш витягнути його на собі з тої ями, в яку він, очевидно ж було, так послідовно вглибав? Власне, насторожитися мусила вже першої ночі — коли, ще тільки роздягаючись, він змружився сторожко, ніби прицінювавсь: «А ти можеш раніше за мене скінчити?» —

засміялася, переповнена шумовинням сил, як бутель молодого вина: «*Я все можу!*» Дурочка, вже тоді мала би добачити, що він *не партнер*, — що, закам'янілий усередині себе до багаторічної мерзлоти, просто не тямить бути не сам — геть і в коханні («*Ох, як ти класно даєш!*» — вистогнав у неї — по довгому нездалому вовтузінні, по страдницьких корчах, по всіх одчайних ламентациях — «*Ах, нащо ж я банячив!*» і «*Ай, бляха, а я так тебе хотів!*», по западанню в кількахвилевий сон — самотній сон, наглухо відрубаний від її присутності поруч: не зворухнувся, коли натнулася випручатись з обіймів, ну й пішов на фіг, імпотент нещасний, зараз устану, вдягнуся, запарю кави, скоро підуть автобуси й можна буде вернутися до готелю, у вікнах майстерні невідвратно блідла, водянистішала світна синява, вирисовувалися позгромаджувані попід стінами вугласті стоси полотен із дрижакуватого, як протоплазма, смерку, паскудна година, година хворих і сорокалітніх, це в такій, певне, сірій каламуті катуються позасвітні душі, — і ось тоді він і зробив їй боляче, таки на правду боляче, куди там згадці про втрату цноти, *rainful intercourse*¹, ось як це називається в медичній літературі, котру вона, зашугана совкова дурепа, щойно в Америці взялася студіювати, навіть до лікаря була сходила, жеручись гнітючою призрою, чи щось там у ній, бува, не попустилося, прости Господи, і витріщилась, не ймучи віри, коли лікарка стнула плечима: «*I don't see any problems*»², — а тоді, вереснувши

---

¹ болісне злягання.

² Не бачу жодних проблем.

диким голосом — добу по тому налупцьована матка нила, як перед місячним, — стенувшись, хвицнувши ногами, — «Мені боляче, боляче, чуєш?» — вона почула — одночасно з переможно-грізним окриком: «А слабó за мене заміж вийти? А слабó від мене дитинку народити? Глупа ти, глупа, я ж тебе люблю!» — як усередині займається й шириться його вогка бубнява горяч, ох, ця хвилина, все — задля неї, по-будь, ох по-будь ще, не йди, глибоке зітхання, він виринув із неї з таким промитим од літ, розгладженим вологою підсвіткою щастя лицем, аж зір їй заступили мимовільні сльози ніжності, в тих сльозах худий і гострорисий, насторчений вухами й вилицями сільський повоєнний пацанок — батько в таборі, після німецького полону, мати в колгоспі на буряках — стояв із патичком на вигоні, вперше вражений розлитим уздовж обрію, скільки сягало око, черленим золотом заходу в димно-сизому клоччі хмар, світ горів і мінився, все це було в його картинах, вивільнити того пацанка з цього мовчазного й жорсткогубого, добре задбаного й охайно поголеного мужчини — «Ти не родила? В тебе губи пахнуть неспитим молоком, — от візьму й зроблю тобі дитинку, чуєш? Синочка», — то була цілком самодостатня творчість, в якій твоє власне фізичне незадоволення важило не так-то й багато, — залишившись сама — бо він, завинувшись у довгополе, схоже на шинелю пальто, одразу пірвався кудись на помивку: звичайка досить хамська, коли вдуматися, але й це тебе тоді не зразило, — ти муркотливо потяглася, хруснувши сплетеними над головою руками, й визнала собі подумки, з хрипкуватим смішком, —

ну от тебе нарешті й виїбли, подруга, так-таки прямим текстом — виїбли, уперше в житті, бо доти все більше — годили, панькались, як із теплим тістом, допитувались, які слова любиш, а тут просто взяли та й трахнули по-мужицькому, без цегелів, — і, дивно, навіть ця думка не була неприємна, і коли ти витягла з сумочки дзеркальце, наперед страхаючись того, що в ньому вгледити — на третю добу неспанья, по всіх викурених цигарках і опівнічних коньяках, оце то фестиваль видався! — то й сама спажнула радісним подивом: на тебе глянуло розпогоджене, відмолоділе до стану твоєї автентичної вроди — делікатне й худеньке, сливе дівцяцьке, виплигуюче назовні чорними очиськами личко, яке ти завжди за собою знала, але в дзеркалі не бачила вже хтозна-відколи: ти вернулась до себе, ти була вдома, — а він сидів у ногах ліжка, курив і дивився, його невідривно звернене до тебе промінно-заворожене обличчя осявало ще тьмяну майстерню, — вряди-годи нахилився над тобою: легенько, ховаючи усміх, поцілувати вистромлені з-під відкоченого пледа соски й знов дбайливо, посялянськи неквапно, як своє добро, вкютати тебе аж під шию, подати чашку з кавою, «гляди, не розхлюпай», і ти тут-таки й розхлюпала, затрусившись хихотінням, «а я тепер цей плед виставлю — і підпишу, ким заляпано», — і, зненацька: «Чого ти плакала?» — не скажу, ні, ще не скажу, скажу аж перегодом, за місяць, а раз сказавши, повторюватиму ледь не щохвилини: за браком інших, місткіших слів — коли нема такої цистерни, аби заміряти бездонний колодязь, зостається раз у раз опускати й витягати те саме дитяче цеберко, —

монотонність повтору, рипіння корби: я люблю тебе. Я люблю тебе. Я люблю тебе.)

От така ловись, кобіто, — закохалася. Ще й як закохалася — вибухла наосліп, полетіла сторч головою, дзвенячи в просторі відьомським сміхом, підхоплена незримими са-мовладними нуртами, і біль той не перепинив — а мав би, — так ні ж, вирубала в собі всі застережні табло, що жахтіли червоними лампочками на межі перегріву — достоту перед аварією на АЕС, — і тільки вірші, що негайно ввімкнулися натомість і пішли суцільним, нерозчленованим потоком, пропускали недвозначні сигнали небезпеки: в них нав'язливо про-блимували — ад, і смерть, і недуга, *«І жовте море днів, і сизе море снів / В одбитих кольорах вмираючого неба, — / І я іще пливу — а ти уже на дні, / І страшно нам обом дивитися на себе»*: «Значить, ти знала? — визвірився він, свінувши вовчими вогниками в очу, коли вона — втрачати було вже нічого — зважилася дещо з того потоку прочитати йому вголос, — знала, що так буде? Так якого ж?..» Ге, серце моє, так у цьому ж вся й штука...

Нніт, не була мазохісткою — була, йолки-палки, нормальною жінкою, чие тіло тішилося, даруючи радість іншому, та що там казати — класною бабою була, «девочка сладенькая», «фантастическая женщина», «stud woman», мусуй-мусуй тепер

в пам'яті, як книгу відгуків (вигуків) — з тих хвилин, коли мужчини не брешуть, може, хоч дрібку рівноваги собі тим повернеш: була ж! — а от ні, не вертається, не спасає — що з того, що була, що завжди при тім чула, з часом більшим, часом меншим темним осадом недовипитости, якою ще могла б бути, — бо є в житті речі, від нас не залежні, бо я є така, який ти зі мною, — в мужчин це трохи по-іншому, в жінок, на жаль, так — і, на жаль, в усьому, і хоч би скільки ліфчиків не попалено було американськими феміністками, з мастурбації — чи то гумовим пенісом, чи живою людиною, бо живою людиною це теж не що як мастурбація, коли без любови, — не прибуде ні дітей, ні віршів. І все, і клямка. «В цім твоя межа». Як же той кембриджський вірш кінчався? *«Рілля, що прагне борони, / І токри, сплакани ворони — / І муж, який не вборонив — / А ждав від мене оборони»*. Еге ж, exactly — чи, коли хто воліє, «вот іменно». От чим ще, до речі, паршива чужа країна — набиваються, натрушуються, як пух у ніздрі, напихватні чужинецькі слівця й звороти, заліплюють пори в мозкові, нахабно тиснуться попідруч, навіть коли ти наодинці з собою, — і незчуваєшся, як починаєш балакати «хеф-напів», тобто повторюється те саме, що вдома (вдома? схаменися, кобіто, — де він, твій дім?), ну гаразд, у Києві, в Україні — з російською: всякає ззовні накрапами, зсихається-цементується, і мусиш — або повсякчас провадити в умі розчисний синхронний переклад, що звучить вимучено й ненатурально, — або ж приноровитися, як усі ми, самим голосом брати чужомовні слова в лапки, класти на них такий собі

блазнювато-іронічний притиск як на забуцім-цитати (наприклад — гарний приклад для студентів, можна навести завтра на лекції: «*Ти себе що — „победительницей“ почуваш?*»).

А ще можна б сказати — виступаючи з доповіддю в якому-небудь американському університеті, або на конференції «тріпл-ей-дабл-ес»¹, або в Кеннан Інстіт'ют у Вашингтоні, або де тебе ще там і далі носитиме лихим вітром, сто, максимум двісті баксів гонорару плюс сплачена дорога — і дякуй греченько, ти не Євтушенко й не Татьяна Толстая, щоб діставати по тисячі за виступ, та хто ти ваще така, слиж, ти, забацана Ukrainian, дитя відрадненської комунальної «хрущовки», з якої цілий вік марно силкуєшся вирватись, Попелюшка, що летить через океан понарікати за вечерею у Шеффілда з парочкою Нобелівських лауреатів (промінячись навсібіч, чотирма мовами нараз за одним столиком сиплючи) на ідейну вичерпаність сучасної цивілізації, по чім вертається в свою київську кухню площею 6 кв. м. сваритися з мамою й принижено тлумачити рідним редакторам, що «де я, там і буде вітчизна» — то зовсім не значить «ubi bene, ibi patria», — бодай тому, що через цю саму довбану patria тобі ні у Шеффілда, ні у Тіффані, ні на Гаваях, ні на Флориді, ніде й ніколи не є bene, бо вітчизна — то не просто земля народження, правдива вітчизна є земля, котра потрапить тебе *вбивати* — навіть на відстані,

---

¹ AAASS — American Association for the Advancement of Slavic Studies, провідна славістична асоціація США.

подібно як мати повільно й невідворотно вбиває дорослу дитину, утримуючи її при собі, сковуючи її кожен порух і помисл власною обволікаючою присутністю, — а, що там розводитися довго, тема мого сьогоднішнього виступу, леді й джентльмени, — як і зазначено в програмі, «Польові дослідження з українського сексу», і, перш ніж перейти до неї, хочу подякувати всім вам, присутнім і відсутнім, за нічим не виправдану увагу до моєї країни й моєї скромної особи, — от чим як чим, а увагою ми досі розбещені не були: по-простому сказавши — здохали, на фіг ніким не завважені (я тут ще в досить упривілейованому становищі, бо якби зважилась, плюнула й висипала в рота разом усю решту таблеток із жовтогарячого слоїчка, то тіло виявили б досить хутко, десь, либонь, день на третій: Кріс, факультетська секретарка, зателефонує, тільки-но я не з'явлюся на лекцію, отже, гріх нарікати, ниточка-павутиночка, хай і тонюня-провисла, щоб, за неї шарпнувши, дати світові знати про свій черговий, цим разом останній, від'їзд, у мене все-таки є, — і якби з тим чоловіком щось сталося там у пущі, — хоч я й не думаю, аби з ним щось сталося, він ніколи не вчинить цього сам, забагато має в собі злости для такого діла, — то Марк і Розі щодня ж навідуються до нього), — так ось, леді й джентльмени, прошу не поспішати кваліфікувати розглянутий випадок закоханости як патологічний, бо доповідач іще не сказав головного — головне ж, леді й джентльмени, полягає в тому, що в житті піддослідної то був перший український *мужчина*. Направду — перший.

Перший *готовий* — кого не треба було вчити української мови, тябричити йому на побачення, виключно аби розширити спільний внутрішній простір порозуміння, книжку за книжкою з власної бібліотеки (Липинський, Грушевський, і про Горську він також не чув, ані про Світличного, за ним були зовсім інші шістдесяті, добре, я тобі завтра принесу!), а в часі любосного воркотання мимобіжно згадавши «Не захист мрій — блаженний дім...», тут-таки запускатися в півгодинний коментар про життя і творчість автора — це, знаєш, був у тридцяті такий поет на Західній Україні, — і отак, хай йому грець, все життя! — професійна українізаторка, наче ще по одному органу їм усім нарощуєш, коли-небудь наша незалежна, чи радше ще-не-вмерла, якщо до того часу не вмере, мала б запровадити якусь спецвідзнаку — за кількість українізованих койкомісць, ти б їм загаратала список тобою навернених! — а то був перший чоловік з *твого світу*, перший, з ким обмінювалося не просто словами, а зараз усією бездонністю мерехких, колодязним зблиском підсвічених тайників, тими словами відслонених, і тому говорилося легко, як дихається й сниться, і тому пилося розмову смажно висушеними вустами, і впивалося все запаморочливіше, о, ця ніколи не знана сповна свобода бути собою, ця гра, нарешті, в чотири руки по всій клавіатурі, натхненність імпровізації, скільки іскристої, сміхотливої енергії вивільняється, коли кожна нота — іронічний натяк, відтінок, дотеп, доторк — умент резонує, підхоплена співрозмовцем, кульбіт у повітрі, просто від надміру сили, жартівливе колінце — ближче: можна? і от уже —

двозначніше, ризикованіше, і от уже — впритул, і от уже, заглушивши мотор (бо ти таки сіла, врешті-решт, у ту його машину — після відвідин майстерні, після того, як угледіла навіч, хто він), — навальний перехід на іншу мову: губами, язиком, руками, — і ти, відхиляючись зі стогоном: «Поїхали до тебе... В майстерню...» — мова різко скоротила ваш шлях назустріч одне одному: ти впізнала: свій, в усьому — свій, одної породи звірюки! — і в ній же, в мові, було все, чого ніколи потім не було між вами в ліжку.

«Gosh, if he only weren't such a damned good painter!»¹ — казала ти, сидючи в барі «У Крістофера» на Портер-сквер, ти випила натще два келихи каберне-совіньйон, і тебе трошки розпружило — вперше за ті кембриджські місяці, запаморочливо легким, дерзновенним підняттям, ой випила — вихилила, сама себе похвалила, ех жаль, нема з ким заспівати, — Ліса і Дейв слухали, як малята різдвяну казку, забувши хрумтіти чіпсами, Slavic charm², ось як це в них називається, — ти любила той бар, глуху пляшкову зелень декору, яка наводила на гадку про ломберні столики, так само як і низькі світла, що відсувають лиця у притемок, і чоловіків, скупчених при шинквасі за спогляданням бейсбольного матчу, і гул голосів, і ніч за далекими вікнами, її густий коричневий вар, в якому плавляться жовті цукати ліхтарень, — все нараз, бо тільки так

---

¹ Господи, аби ж він тільки не був такий збіса добрий художник!

² Слов'янський шарм.

і дається увійти в світ *чужого*: приймаючи все нараз, усіма змислами, і ти це вмiла, ти просто втомилася, за всі роки бездомних блукань, любити світ *самотою* — проходить анонімною й нерозпізнаною через сутеніючі аеровокзали, ресторани й бари з теплими вогнями, морські узбережжя з надбігаючим шелестом прибою по ріні, вранішні готелі з кавою в холі, — «Where are you from?» — «Ukraine», — «Where is that?»¹ — ти втомилась *не бути* в цьому світі, втомилась волікти додому в зубах спрагло виссані з нього згустки краси й радісно лементувати: «Адiть, дивiться!» — але вдома, в твоїй бідній забембаній країні — країні урядовцiв в обвислих штанях і всіяних лупою піджаках, оплилих письменників, зугарних читати лиш одною мовою, та й з того вміння нестак-то вжиткуючих, і бистрооких, жучкуватих бізнесовцiв із навичками колишніх комсомольських секретарiв, — все воно якось ні до чого не кріпилося, провисало непритокмане й ото хiба тільки до вилу жовчі дровичило, своєю туманною, зашифрованою в незнайомих іменнях і реаліях недосяжністю, натоптуваних домашніх самоукiв (чомусь незмінно — на куцiх, жокейськи вивернутих ногах: порода така, чи що?), закваснілих де-небудь в обласній публічній бібліотеці імені Грьоміна в час, коли ти мала нахабство (чи може, дурне щастя, думалось їм?) вештатися по Гарвардській «Вайденер» і де там ще, — ти втомилась *нероздiленiстю* своєї любови до світу, і в тому чоловікові — щойно опинившись у нього в майстерні, станувши (в окулярах з товстими скельцями) перед розвернутими лицем, одне

---

¹ «Звiдки ви?» — «З України». — «А де це?»

за одним, полотнами, що громадилися вздовж стін, назбируючи порохи, — ти блискавично вгадала свій єдиний, кругло-довершений шанс на *несамотність* отої любови, — саме тому, що він був *such a damned good painter*¹, — але вже це Лісі з Дейвом годі було розтлумачити, ти й не намагалася, Ліса вражено всміхалася своїм неправдоподібно яскравим, схожим на збудженого коралового молюска ротом, і очі їй волого блищали: *What a story!*² О так, страшенно романтична *love story* — з пожежами й автокатастрофами (бо ту славнозвісну машину він одної ночі взяв та й розгепав, казав, на друзки), із таємничим зникненням протагоніста й від'їздом героїні за океан, з купою віршів і картин, а головне — з цим постійним, непередаваним наскрізним відчуттям, якому, власне, ти й уягла: відчуттям, що *все можливо*: той чоловік грав без правил, точніше, грав за власними, як правдивий кантівський геній, в його силовому полі пробуксовувала будь-яка передбачувана логіка подій, так що був він сам собі *the land of opportunities*³, і що вже там серед тих *opportunities* не чаїлося вготованим на майбутнє — смерть в черговій з ряду автокатастрофі (ні, Господи, ні, тільки не це!) а чи триумфальний прохід по світових музеях, — наплювати, дарма, аби тільки вила-матися, вимачкуватися з колії — з отої віковичної *вкраїнської приречености на небуття*.

---

¹ такий збіса добрий художник.

² Оце так історія!

³ край необмежених можливостей.

Це окрема тема, леді й джентльмени, пані й панове, перепрошую, якщо забираю вам забагато часу, мені нелегко про все це говорити, до того ж я дійсно тяжко недужа, моє зацьковане, виголодніле, а коли не бавитися евфемізмами, так і просто згвалтоване тіло третій місяць невгаває в дрібненькому нутрянному дрожі, особливо жаскому — до млости! — внизу живота, де повсякчас чую давучий битливий живчик, і коли розчепірюю пальці, то вони негайно починають жити самостійним життям, ворущачись кожен зосібна, ніби натягнені на порізнені, в незгідних ритмах посмикувані ниточки, я вже мовчу про бубняві, як у підлітка, рожеві прищі, котрими зацвітають обличчя і плечі, і нема на те ради, — горопашне тіло ще живе, воно качає права, воно доходить з елементарної сексуальної голодухи, воно б, може, й оклигало, і заплигало зайчиком, якби його смак трахнули, але, на жаль, цю проблему не так легко розв'язати, надто коли ти сама-одна в чужій країні й чужому місті, в порожній квартирі, де телефон озивається хіба на те, щоб запропонувати тобі — рідкісна нагода, тільки на цьому тижні! — ко-ло-саль-ну знижку на передплату місцевої газети, і звідки вигрібаєшся тричі на тиждень — до університету, де півдюжини охайних, взутих у білі шкарпетки й кросовки, чистенько вмитих і дезодорованих американських дітлахів із здоровими, аж вогкими шкірою й зубами, водючи за тобою, як манджаєш туди-сюди по аудиторії, поглядами акваріумних рибок, щось там — один Біг відає, що! — тихенько шкробають собі в зошити, поки ти, сама себе накручуючи (ну бо треба ж якось протриматись годину з чвертю!), палко тлумачиш їм, що не було! не було в Гоголя, такого, який він був, натоді

іншого вибору, окрім як писати по-російськи! хоч плач, хоч гопки скачи — не було! (і в тебе — також немає, окрім як писати по-українськи, хоч це і є, либонь, найяловіше на сьогодні заняття під сонцем, бо навіть якби ти, якимось дивом, устругнула в цій мові що-небудь «посильнее „Фауста“ Гете», як висловлювався один знаний в історії літературний критик, то воно просто провакувалось би по бібліотеках нечитане, мов невилюблена жінка, скількись там десятків років, аж доки почало б *вихолодати*, — бо нерозкуштовані, невживані, непідживлювані енергією зустрічної думки тексти помалу-малу вихолодають, ще й як! — якщо тільки потік читацької уваги вчасно не підхоплює й не виносить їх на поверхню, каменем ідуть на дно й криються нездирним зимним лепом, як твої нерозпродані книжки, що пилюжаться десь удома по книгарнях, таке сталося майже з цілою українською літературою, можна на пальцях вилічити — не авторів навіть, а поодинчі твори, яким пощастило, — з отерпом у пучках і сльозами в очу ти читала надісланий тобі тут, в Америці, переклад «Лісової пісні», авторизовану версію, призначену для бродвейської сцени, кайфувала, як наркоман, од її прискороного жагучого віддиху: живе! живе, не пропало, через сімдесят літ, на іншому континенті, в іншій мові — скажи ж ти, впливло! — розуміється, що іншого — писати по-російськи чи по-англійськи, на перший же твій вірш, видрукуваний англійською, і то в цілком малопомітному журналі, екстатично відгукнулось, звідкілясь трохи чи не з Канзасу, якесь там «The Review of Literary Journals», це ж треба, і Макміллан збирається включити його до антології світової жіночої поезії ХХ-го століття, «You are a superb

poet»¹, — кажуть тобі тутешні видавці (зволікаючи, проте, з книжкою), спасибі, я знаю, тим гірше для мене, — але в тебе нема вибору, золотце, не тому, що не зуміла б змінити мову, — пречудово зуміла б, якби трохи помарудитись, — а тому, що за-клято тебе — на вірність мертвим, усім тим, хто так само несогір-ше міг би писати — по-російськи, по-польськи, дехто й по-німе-цьки, і жити зовсім інше життя, а натомість шпурляв себе, як дрова, в догораюче багаття української, і ні фіга з того не по-ставало, крім понівечених доль і нечитаних книжок, а однак сьо-годні є ти, котра через усіх тих людей переступити — негодна, негодна і все, іскорки їхньої присутності нема-нема та й укидаю-ться в повсякденному, навзагал геть спопілавілому бутті, і оце й є твоя родина, родове твоє древо, аристократко забацана, прошу пробачення за непризвоїто довгий відступ, леді й джентльмени, тим більше, що до нашої теми він, властиво, не тичеться). Леді й джентльмени, жаль за власним, з дня на день марнованим тілом — це почуття, знайоме хіба ГУЛАГівським в'язням: вecho-рами у ванні я розглядаю перед дзеркалом (начепивши совині окуляри, ті самі, з товстими скельцями, так що вигляд маю достолиха кумедний) свої груди, досі такі незмінно кулясто-пружні, визивно насторчені пипками врізнобіч («Это ж надо, — казав колись, нестак і давно, один недоукраїнізований мною мужчина, — на pewno, четвертый размер, а как держится!»): цієї осени вони вперше охляли, недвозначно посунулися долі, наводячи на гадку про перестояне сире тісто, і взялись якимись відворотними плямками, схожими на пігментні, а вершечки

---

¹ Ви блискучий поет.

щодалі, то більше нагадують потемнілу шкірку зморщеного персика, — той чоловік був з тих, хто взагалі кепсько уявляє, що робити з жіночими грудьми, окрім хіба як уцїпнути крізь одержу, але справа, звісно, не в ньому, — це було гарне тіло, здорове, розумне й життєрадісне, і, слід віддати йому належне, воно збіса довго трималось, тільки з тим чоловіком зворохобилось одразу, але я прикрикнула на нього, грубо й нецеремонно, а воно протівилось, скімлило якимись хронічними застудами, опухлими залозками й лихоманковими висипками, «ослаблення імунітету», казали лікарі, а я виборсувалася з постелі, заклеювала висипки пластирем і, палена гарячкою, летіла на вокзал, поїзд, гримочучи по стиках рейок, мчав мене крізь ніч у місто, звідки мовчав той чоловік, розгепавши на друзки свою дорожцїнну машину, в ніч аварії мені приснилося, начеб йому її вкрали, і вірші, несвідомі яви, але, своїм звичаєм, сновидно-видюцї, напливали, як у тумані крайобраз за вікном: *«Моді ще тав упасти сніг. / Ще осїнь пахла корвалолом, / І авта, збивши ся з доріг, / По гаражах зітали кволю»*, — я досить довго чинила насильство над своїм тілом, воно мусить мати на мене кривду, чи, по-тутешньому, grudge, а тепер, заднім числом, незгурт і можу для нього зробити, — хіба вимучувати щоранку безцїльними присіданнями, після яких обманом стужавілі стегна ниють забутим солодким стогоном, та ще тупо, як на працю, волочити його вечорами до басейну, де мене вже знають: заповита в пістрявий тюрбан негритянка-дженіторша, що видає на вході ключі од lockers'ів¹, сліпучо спалахує на-встріч зубним блїцем: «You're pretty faithful to that swimming,

¹ шафок (у роздягальні).

huh?»¹ — Боже, яка вона мила, м'яка й ласкава, як вода в басейні, од першого-ліпшого щирого слова я зараз ладна розревтися з місця, мов зацьковане вовчєня-підліток, ладна їсти з кожної руки, хоч би й цієї простягнутої, довірливо розкритої — рожевою наготою назверх — долоні з золотим ключиком на червоному капроновому шнурочку, в яку, хапаючись, оповідаю, що мушу, дослівно мушу сюди вчацати, що лиш так і рятуюся од депресії — Великої Американської Депресії, на яку страждає, здається, сімдесят відсотків тутешнього населення, бігають до психіатрів, ковтають «Prozac», кожна нація божеволіє по-своєму, і мою депресію, котра насправді має іншу назву, я, хоч-не-хоч, уже наломилася перекладати зрозумілою їм мовою: broken relationship, до того ж straight after the divorce, до того ж sexually traumatic², а далі вже все за підручниками з психіатрії: fear of intimacy, fear of frigidity, suicidal moods³ — словом, класичний випадок, навіть до психіатра вдаватися не варт, і моя благословенна негритянка, така розлого-тілиста за тісною стойкою, розкішно й тепло, по-коров'ячому ситна, Велика Мати, ніжне, парне мукання й шорсткий язик, — киває з мудрим, порозумілим усміхом: «I've been there, — каже вона, — with the father of my kids»⁴, — он як, вона розлучена, single parent⁵ з двома малюками — і такі ж чудові малюки, меншому невдовзі два рочки, коли є діти, воно легше — і тяжче, і легше («А тепер, — казав той чоловік,

¹ Таки вірно тримається цього плавання, еге?

² розірваний зв'язок... одразу по розлученні... сексуально травматичний.

³ страх близькості, страх фригідності, суїцидальні настрої.

⁴ І я таке пережила — з батьком моїх дітей.

⁵ мати-одиначка.

тріумфально світяться над нею в темряві спітнілим хлопчиком, — ось тепер ти завагітнієш: я просто в тебе кінчив!» — «Ні, — сміялась вона — тихенько, щоб не розхлюпати налятої в неї по вінця ніжності, — ні, серденько, сьогодні — ні», — а проте це, либонь, і була, з першої ночі, головна зачаєна думка, підводна течія тої любови: *синочок, Данилко, потайки визначила вона, — вкритий лоскотливим курчачим пушком чолопок, жаб'ячи скорчені ніжки, крихітні пуп'янки пальчиків, ай, Боже ж мій!* — у снах вона жадібно тулила його до грудей: якір, що утримує при життю, той, без якого ми, дівоньки, на цій землі неповноправні, «непрописані»: не слово, чи бодай літера, в тексті, а випадкова капка на берегах, — а вірші тимчасом глухо бубоніли самі до себе, розпадаючись різноголоссям: *«Зитню мені, коханий. / — Накинь пальто кожушане. / — Сутню мені, коханий. / — До праці берись, моя пані. / — Ах, щось воно все мені ліньки... / — Бо треба б тобі дитинки. / — Страшно, коханий, з нею / Стати навик твоєю»,* — не згадувати, ліпше не згадувати!), — «Everybody seems to have been there»¹, — завважую, з відчуттям хвиливо відсунутого тягаря прилучаючи себе бодай до якогось ряду, спільноти: *join the club*²! — о так, статечно киває моя негри-тянка, *every woman has been there*³, — і, з лукавим жіноцьким прижмуром: може, якраз тут, у басейні, когось і зустрінеш? Тут впору розреготатися — бодай тому, що цієї осені, через силу волочачи своє нещасне, пригноблене тіло вулицями чужого міста,

---

¹ Схоже, що кожен таке пережив.

² просимо до гурту.

³ кожна жінка таке переживала.

ти вперше спізнала самопочуття *невидимки* — не відразу навіть і втямила, в чім річ, а втямивши, почала чіпко придивлятися: атож, так і є — зустрічні чоловіки ковзали по тобі байдужливи-ми, незрячими поглядами, як по неживому предмету, і навіть в автобусі, зближаючись, підпхана тлумом, на ризиковану від-стань до чиеї-небудь крижастої спини з хокейною емблемою, ти не вловлювала того блискавичного, промельком, тварного ім-пульсу, — скинутись, озирнутись, — що то вмикається в них відрухово, просто на запах жінки, але не тільки: насправді-бо вони — може, хіба крім зеків та солдатів, пошизілих од абстинен-ції бідак, — відзиваються не так на жінку, як на жодним прила-дам не піддатні, купно наведені на цю жінку частоти всіх інших мужських домагань, котрі в цій хвилі облягають її (а мене якраз у цій хвилі *не* облягають!) густо наелектризованою еротичною хмарою — недарма кажуть, що засватана дівка всім подобається: ось це і заводить їх по-справжньому, змушує пашіти од ярости роздутими ніздрями й бити в землю копитом од нетерплячки — дух суперництва, хіть перемагати, виклик на герць, нечутний звук бойової сурми, що коливає повітря, ненастанна потреба доводити власну зверхність над усіма іншими, дарма що ніколи не бачени-ми: «*Ти мені скажи — тобі з чоловіком добре було?*» — «*Дуже!*» — рубонула зопалу щиро, як ляпаса відважила, — аж скулився: ну бо сил уже нестало вивертати себе через горло, примілятися, глитаючи обиду за обидою, та безецно, мов шльон-дра за плату, демонструвати, який то він, хай йому абищо, кльо-вий («*Безстидниця, цицьки вивалила!*») — гзвився, мов ужа-лений, в останніх днях співжиття, застукавши її напівголою,

злостячись сам на себе — що все ще, попри всякий глузд, міг хотіти цю жінку, з якою ні чорта не виходило, oprіч взаємного мордування, «як обценьками стисло», — а от не треба було з відмичкою: плигонувши під ковдру о третій над раном, колошкати, перевертати на спину, діловито всаджувати пальчика, куди не просять, так я й сама себе можу потішити, ба ні, ліпше можу, ніжніше, тіло боронилося поза моєю власною волею, ая, в тілі, невідь-звідки вгніжджений, розростався — *страх*, так безмисно пущений мною повз увагу: воно чуло за цим чоловіком щось, чого не чула я, — сама тимчасом перетворюючись на ягу, на каструючу меґеру з лещатами в лоні: а зась не знаєш! — і отут-то й починався рев защемленого самця: «*Та ти знаєш, скільки в мене жінок було!*» — а плювати я хтіла на твоїх жінок, скільки б їх у тебе не було, мені — не залежить, мені не перемагати треба, а — любити, любити, розумієш ти?!» — так що в наготі її, слід визнати йому рацію, справді було безстидство: то була нагота зумисна й образлива, та, котрою не спокушається, а демонструється зневагу — можу стригти при тобі нігті на ногах, голити литки, залишати по собі ванну несполісканою, в прилиплих до стінок темних завитках волосків, підмиватись, мастурбувати — тільки ж не так, о, не так, як це буває, коли кожна, щонайдрібніша об'ява тілесної свободи іншого приймається як дарунок, як ще один самоцвітний знак довіри і з місця збурує в тобі гарячу хвилю вдячної ніжності, не так, як було між нами вдома, в ті дні, коли ми стоконилися по випадкових пристановиськах, лізли в листопадову ніч через вікно чужої дачі, де стояла семиградусна студінь, потемки пили, щоб зіґритись, коньяк, не скидаючи пальт,

і я хухала на твої шорсткі, закоцюблі руки, і ховала їх собі під светра, бо там було найтепліше, і ти сміявся й плакав, задихався, не ймучи віри: «*Це ти? Невже це ти?*» — та осінь була осінню ключів, зроду-звіку я, позбавлена власного дому, не тягла в сумочці й по кишнях стільки позичених ключів нараз — здавалось, бряжчу ними на бігу, мов ярмарковий коник, притягуючи до себе всі погляди, і, як і коника, від того хіба поривало весело заіржати, і коли ти в чужій хаті грів воду мені на купіль у двох здоровенних баняхах, витягав опівночі відро з невидимої, лиш плюскотом вгадної для мене криниці серед двору, а я стовбичила в дверях у халатику на голе тіло, не відчуваючи холоду, і потім, заціпнувшись у ванні, вгледіла в мильничці ще вогке після тебе мило, примощоване, твоїм звичаєм, шпетненько, сторцом — щоб стікало, а моє завжди лежало плазом і квасилося в калюжці, і я дивилась на те мило й була така по-дурному щаслива, як бувало тільки в дитинстві, бо тільки там і був у мене дім, я втомилася, любий, о, як я втомилася, єдине, чого мені тоді хотілось, — щоб ти був поруч і намілював мене, але ти замкнув мене в тій хаті на ключ, а сам погнав машину кудись у ніч по харчі — ай, йолки-палки, та хрін з ними, з харчами, чоловіче, скільки того життя, скільки тої любови, щоб акуратненько краяти її ножиком на сніданок і вечерю!). «*Скільки разів ти любив?*» — «*Три, — рахував, примкнувши повіки, — це четвертий*», — «*Щось забагато, як на одне життя, — аж три великі кохання...*» — «*Чого зараз — великі?*» — сміявся очима, й вона відтавала усміхом йому назустріч: — *Може ж, якраз і мишачі — невеличкі такі?*» — хто видав таке говорити на свою любов, навіть

якщо затоптана, навіть якщо минула, і переїхала тебе навпіл, як вагозов пса на дорозі, як мене, тоді взимку — переліт через Атлантику: до п'ятої ранку, до самого таксі в аеропорт я чекала — дзвінка, якщо не одвірного (тисячу разів, до виснаження, прокручений уявою кадр: відчиняю двері — і на порозі стоїш ти, ледве стримуючи ввігнутими кутиками вуст несамовито-радісне світло, що рветься з лиця назовні: нарешті, ах ти Господи, ну роздягайся, ну як же можна було так, ах ти, бідо одна ходиш, ну що сталося, а я так перемучилася, думала, з ума зйду!), — то бодай телефонного дзвінка, слова, голосу, — кінчика нитки, за який ухопившись, потягла б розмотуватись за собою з континента на континент, н е в ж е? — верещало моє ошпарене розпачем нутро, н е в ж е?! — таксі вивалило мене в замет перед входом до зали міжнародних рейсів, який порожній, як мертво — мов крематорій — освітлений Бориспіль о п'ятій ранку, станція Чортів Тупик, головні повітряні ворота країни, хха! — країни, безнадійно неприналежної до нервової мережі, що рясно оповиває планету, що стугонить день і ніч, перепомповуючи через гігантські ганглії портів, і вокзалів, і митниць метушливі потоки збуджених людських нейронів, Шереметьєво, Кеннеді, Бен Гуріон, і де тільки мене не носило, хай це все марнота марнот, хай утома духа й тіла, зате — рух, зате — вовчий гін за життям, вискаливши зуби: ось-ось дожену, вчеплюся в загривок! — а в Борисполі на одчайдушно лункий, наче крик у пустому домі, звук моїх підборів з-під стін піднімались, поверх неоковирно наскиртованих бебехів, розфокусовані сонні лиця, помалу розпростуючи риси, як потривожені нічні тварини: мов тут вони

й мешкали, єврейські посімейства у вічному чеканні, аж розхилиться брама кордону й можна буде шаснути в шпарину, і ото так проводжала мене моя країна, країна, в яку я, після всього, — вернуся, авжеж, і дарма мої добросерді американці радять мені податися на ще якусь стипендію, запевняючи, що маю добрі шанси, я вернуся, я поповзу доздихувати, як поранений пес, заліганий повідком нікому не знаної мови, а ви згадайте про мене в «The Review of Literary Journals», еге ж, і ще моя позаторішня стаття про українську літературу в «Partisan Review» була не зовсім дурна, її помітили, на неї — овва! — відгукнулось «Times Literary Supplement», але в головну думку ви, братці, однак не вїхали, вона здавалась вам кумедною, і не більше: що український вибір — це вибір між *небуттям* і *буттям*, яке *вбиває*, і ціла література наша горопашна — лиш зойк приваленого балкою в обрушенім землетрусом домі: я тут! я ще живий! — та ба, рятувальні команди щось довго дляються, а самому — як його викопашся? Живою на мить відчула себе у Франкфурті, при пересадці: наскочивши, з розгону сліпого простування коридором, на двох поставлених правцем прикордонників, двох однаково рудих гевалів-німчурак в однаковому просянистому, геть і по руках, ластовинні, котрі, із здоровою молодечею цікавістю її розглядаючи й весело перегарікуючись між собою по-своєму, перевірили її паспорта, спитали на зачіпку, дистильованою міжнародною англійською, куди летить, — до Бостона? о, там зараз холодно, найсуворіша зима за сто років! — «I know»¹, — відказала, завчено черкнувши усміхом, як підмоклим сірником, і, в цьому

---

¹ Я знаю.

підігріві звіриною, чисто тілесною снагою, якою од них війнуло, вперше на віку вловила в собі цілком невчитаний, безконтрольний порив *ламати руки*: не народнопісенний зворот, ні! — ой ломи, ломи білі рученьки до єдиного пальця, та не знайдеш ти, ой дівчинонько, над козака коханця, — а щонайбезпосередніша, нездоланна фізична хіть випручати цим надсадним жестом ще живе тіло із тісного панциря муки, що обложив звідусюди давучим тягарем: Миколо, Миколо, писала йому перегодом із Кембриджа на безвість, на «до запитання», бо більше не було куди, — що ж ти чиниш, любов моя? Навіщо ж ти обертаєш на смерть те, що могло б бути таким безумно яскравим — життям, горінням, парним польотом навзаєм зчеплених зірок крізь *fin-de-siecle* івську тьму? Блін, от би тепер перечитати ту писанину — од самого стилю, либонь, уреготатись можна! — на медицині! на медицині треба б вивчати курс українського романтизму, на психіатричних відділеннях! *«Листи повернеш»*, — розпоряднулася наостанці, шорстко й діловито, — не те щоб їй справді так уже баглося мати ті листи, що було — відгуло, фіг з ними, а от вивільнити з-під нього всі рештки себе, в яких іще знати кволе посіпування живця, свербіло, і то дуже, — а він з місця замкнувся, виставивши насторч оте своє небезпечно розвинене, куди там псевдомужнім голівудівським сперматозаврам, підборіддя: *«І не подумаю. Це — моє»*, — твоє, голубе мій, іно те, що намалював, і не треба себе дурити: в що сам не провалюєшся — на безбач, з головою, — ніколи твоїм не стане. Спиши слова, дозволяю, чого ж. А, і ще одне, мало не забула: от тим-то й кохання твої — мишачі виходять: невеличкі такі.

«Слухай, — казала наостанці, несміливо простягаючи до нього голос, як ото з гнітючої нічної мовчанки — руку під ковдрою, коли лежав поруч, зачаєний без сну: — а може, ти мене просто — й не любив?» Бо тоді справді було б простіше: легше. Але він повертав до неї надтріснуте гірким усміхом обличчя — Господи, яку болісну, невтоленну спрагу зроджував колись у ній цей профіль: мовби, добу не пивши, дивилася на поміщений за товстим склом, запітнілий од зимна гранчак з водою, і от, іно скло й зосталося, — дивився очима хворої тварини: «Вже знов починаєш нагружати?» Прости. Любив, я знаю, — любив, як умів: в собі, а не з себе, і мені перепадали, таки ж як мишці — округинами під стіл, — тільки промінний од захвату погляд, що часом проривався коротким, скупим пригортанням, ледь не сором'язливим, грубувато-хлоп'яцьким тицанням кудись у шию: «Кльова ти чувіха!», та ще спалахи невідомого щастя на мій вид, навіть коли впадала з вулиці, заскочивши його при полотні, а це було — що бурнути відро води на сонного: сахався від полотна дико, як схарапуджений жеребець, гакнувши нажахано, з місця скрутившись пригинцем в оборонну стійку: зараз заїдить! — і вже наступної миті — впізнав! — оскирене лице одмінялось, спалахувало, роблячись таким, як тоді, вночі, — і як тоді, коли знімав з вітрової шиби ще цілого автомобіля мої приліплені записки, бо я частила ними, мов у лихоманці, в ритмі зубовного дробу, розкидала їх повсюди, хапливо засліджувала ними його простір, жовтенькі метеликові аркушики, довге летюче письмо, як розповита за вітром коса: тримай мене, о тримай міцніше, не відпускай

мене в небо! — і тримав, і носив по кишенях куртки пук схожих на осінні листя записок, декотрі, головніші, вклеював у мої книжки (перший автограф був — при перших відвідинах майстерні: підписалася, вже передчуваючи неминучий зудар двох зустрічних лавин: «щиро скорена», — і майже зразу по тому прийшли й перші «від нього» вірші, бо вірші — вони, повторюю ще раз, в разі хто не встиг собі занотувати, — завжди від когось, хай би той хтось про те ні сном, ні духом: *«Більше, ніж брат, бо вітчизна і дім. / (Руки голодні, і губи голодні.) / Жоден з нас двох не потер молодит / Тільки на те, щоб зустрітись сьогодні»*: «Знаєш, — патякала, ох як же легкомісно, раз уночі, — а не треба нам одружуватись!» — «Чого?» — закляк, як струмом ударений, посеред кухні з недонесеною до плити туркою в руках: золотко моє, хлопчик настрашений! — «А — давай ліпше побратаємось», — веселилася цілим серцем з його переполоху, і він шумно перевів дух: жарт, ну розуміється, жарт! — а побраталися ми, між іншим, давно, задовго до того, як стрілися, бо це до тебе, серце, авжеж до тебе гналися з мене, задихаючись, крізь роки надсадно зжужжма-ної молодости непорозуміло-темні рядки — ніколи не давала в друк! — у яких нема-нема та й вигулькував назверх якийсь, підводним нуртом винесений «брат-чорнокнижник», котрого зроду ж не мала: мала — друзів, коханців-закоханців, чудесно-пружно підкидний, хоч у багатьох місцях і дзюравий, батут поспільного захоплення: кльова чувіха, еге ж! — мала мужа, який навчив приймати й шанувати — вклоняюсь доземно, без дурників! — любов правдиву, ту, що роститься роками

й робиться рівновелика життю, — а за всім тим глухо клекотало в крові, грізно обіцяючи збутись: *«Брате мій, чорнокнижник, / Де ти тепер еси? / Судитимуть нас без злижок / На те, що «такі часи»: / Не ці-от, в чорних суканях, / Не кат із лезом рудит — / Судитимуть ті, що настануть, / Коли розвіється дит. / Проб'ються травинки гострі / Крізь мертві, отверзті роти, / В мої обгорілі кості / Сядуть ґрати чорти, / І місце моєї страти / Парканом крутим обнесуть. / Який тоді нас, мій брате, / Чекає по смертний суд?»* Цікаве питання, ні? Тож бо й воно. І от, «більше, ніж брат», — це і є «брат-чорнокнижник»: мала б зразу впізнати, та що там мулитись, і впізнала зразу — щойно забачивши той його цикл із відьмами: зеленоликі, мовби при місяці, але в розповні дня, бо на вохрі, на золоті, пісенним «вербовим колом», чи радше кривим танцем, розгорнуті, плавко так, полотно за полотном, — простоволосі жінки в додільних білих сорочках, змахи рук, сухий тріск волосся (з того також не раз сипалися іскри, як чесалася!) — що вони роблять, чи село од чуми об'орюють? Ні, щось темніше, ризиковніше, і мета неясна — дзюрить, стікаючи в миску, менструальна кров, б'ється півень під пахвою, ні, т а к д а л е к о я ніколи не забиралася: упритул, бувало, підступалась, але зараз же й бокувала, забоявшись божевілля, що десь там ухкало в тьмі по-совиному, а цей хлоп копав там, де й я, і, єдиний з усіх, робив це, ах холера, — аж слину крізь стяті зуби всичала з захвату! — *ліпше* за мене: глибше, потужніше, та йолки, просто *безстрашніше*: навпрошки, на всенький обсяг ритмічного — полотно за полотном, як систола-діастола, — дихання, плив

у потоці, до якого я доскакувала — проривами, виносячи в зубах по одньому віршу, Боже, який це клас, коли бачиш когось *дужчого* за себе! — «Пане Миколо, що тут мається на увазі?» — дзявоніла, завчено-мокро сковзаючись на шиплячих, проте все ж таки, „из уваження к объекту“, з української не злазячи, заїжджа, як і ти, київська іскуствоєдка з натренованою манерою раз у раз закладати пальчиками, дійсно гарними, космики за вушко — жодна мистецька збіганка без них, рибок, не обходиться, надто там, де пахне артистично блядськими мужиками, роздратовано думала ти, бо тебе вже зачепило, тобі вже праглось його неподільної уваги, тільки ж не цвікати йому в очі з цією дурочкою навзаводи: — Якийсь народний, е-е, обряд? Повір'я?» Він стримано кивав — і тим ніби вступав з тобою у змову; «А який саме?» — «Про це не можна говорити», — відказував поважно: так, саме так, братіку, не можна, це тайна, твоя і моя, — печать на уста, як сухий цілунок: замкнути, мовчок, мовчок).

«Бачиш, — показував їй, у перших тижнях співжиття — нова країна, новий континент, тепер усе буде по-новому, з чистої сторінки, еге ж, — чи не першого нового, не «з запасників», шкіца, туш-перо: — *дивись, манюня, це — любов*». Любов виглядала так: «манюня», цебто досить умовна гола кобіта, лежала на постелі («*Безстидниця, цицьки вивалила!*»), але то стало вже потім...) і грала на скрипочку («*Це що, — видихнула з сардонічним смішком: вночі знову було боляче, а йому хоч би*

хни, — *метафора мастурбації?*)» — «*Може бути, — згодився безтурботно, пустивши проз вуха її наїзд: надто зосереджений був на шкіцеві: — це з одної польської пісеньки, я колись почув, запам'ятав собі*»); низ живота їй цнотливо затуляв розпластаний, густо заштрихований котик — ну, з котиком усе було ясно, котиком був він сам («*Ось тут ти й попалась!* — зблиснув очима ледь не зловтішно, почувши, що вона за східним гороскопом — Миша: — *Тому що я — Kim!*» — гм, з котами в неї складалось не вельми, взагалі-то вона воліла собак, ніколи не пропускала нагоди поплескати між вухами навіть шолудивому прибуді, але тоді — тоді заповонило дивним, обезвладнюючим щемом вже-оприсутненої небезпеки, і це було сумно й солодко: попалась, кінець, що ж тепер, не втечеш уже, — тільки на шкіц дивлячись, подумала, внутрішньо здригнувшись: а що, як котик, вигнувши спинку, раптом візьме та вгородить туди пазурі?..); в ногах ліжка стояв вазоник з чимось крилатим, на крилатому сиділа птичка з обручкою в дзьобі («*От приїду — окрутимось!*» — образливо-весело горлав у трубку, коли вона таки зуміла додзвонитись — по тій страшній кембриджській зимі, як повільно, з тижня на тиждень вимерзала, вмерзала в непролазні сніги, витікаючи з неї, наче пасока з уміло прохромленого тіла, її любов, аж скупчилася в останній вогненній точці: тільки б він був живий! — і, потрапивши-таки, через океан, через гирилицю спільних знайомих, нанипати якийсь контактний номер, і почувши знайомий голос, що воркотів безсоромним задоволенням: «*Шалено радий чути вас, пані*», — вибухла,

як фурія, трохи не матом — а він, виявляється, був черговий раз розбився, акурат перед її від'їздом, звалився вночі зі сходів на купу брухту, поламав ребра, досі ходить у корсеті, ой блін! — затулила рота долонею, зблиском згадавши свій, фізіологічно якийсь тяжко відразний, сон: мовби тримає в руках його гіпсове погруддя, котре страхітливо ворушить губами, та що ж це таке, справді! добре, буде тобі, чувак, виклик до Америки, буде стипендія, виставка в Нью-Йорку, музика—жінки—шампанське, все буде, — лиш оте «окрутимось» порнуло, наче, наглим звиском, соло на пилці серед оперової увертюри: не те, не те — не ті слова!). Скрипочка, котик, вазоник, птичка, обручка — «це в них любов», і шкіц, здалось їй, таки випромінював, хай і млявенько, дещицю якого-не-якого тепла (в остаточному вигляді, на полотні, написаному вже по розриві, воно цілком звітрилось — постіль із жінкою опинилася в ядучо-жовтій пустелі, і коли картина простояла ніч у «бейсменті» в бідолашного Марка, вкінєць забембаного цими психованими українськими геніями, то на ранок на ній знайшли здохлого павука — от і було наліпити його на полотно, десь між котиком і птичкою, саме його там і бракувало!). По кількох тижнях, одначе, постав другий шкіц — та сама дама, в дзеркально протилежній позиції, простяглася на велетенському, до білого обгризеному маслакові: «*Це її останній мужчина*, — прокоментував лихо-вісно, — *вона його з'їла*». В кольорі тло вийшло чорне, кістка проблимувала з нього недужною фосфоричною блідістю, а жінка мала здиблене сторч, мов невидимим пилососом підняте, пожежно-руде волосся. Такий собі диптих. Історія одного

кохання, так би мовити. «*Цей наш роман*», — колись, удома ще, ввернула вона мимобіжно, і він, не підводячи на неї втупленого перед себе погляду, твердо похитав головою: «*Це не роман. Це щось інше*».

Леді й джентльмени, я вже бачу той знуджений вираз, що малюється на ваших обличчях, ви вже поставили подумки діагноз, *severe psychological problems*¹ з обох сторін — націонал-мазохістка (хоча з таким діагнозом ви, напевно, не знайоми...) й аутичний маніяк (тут простіше, бо, крім суто комунікативних негараздів, неконтактності отої, чи як воно там зветься, можна б випімнути й дрібніші, клінічно промовистіші симптоми — приміром, його повну неспроможність бодай на мить вдержати в голові телефонний номер перш ніж записати, і особливо характерне, дивно курлапе письмо — несподівані пропуски літер, а то враз посеред речення слово з великої, або заблукале з сусідніх абеток «э» чи «j», мовби на те, щоб рядок краще стулявся графічно, — нехороші речі, тривожні, а коли ще згадати оті його підозрілі міґрені, од яких, хваливсь, непритомнів, бувало, то й геть кепська картина складається), — що ж тут заперечиш, це гарне, похапне слівце, — *problems*, воно означає і математичну задачку, і рак грудей, і втрату любови, в кожному випадку десь завше існує хтось, спроможний зарадити, професор, лікар, психоаналітик, — якщо, звичайно, маєте чим заплатити, а якщо не маєте, то вже якось

---

¹ поважні психічні проблеми.

поувихайтесь, нашкребіть по засіках борошенця, нічого не вдієш, життя — штука коштовна: оно Розі, Маркова дружина, сьомий рік поспіль вчащає до психоаналітика, два сеанси на тиждень, чого сердега Марк, кроткий гладкий школяр побільшеного формату, не бувши навіть повним професором, оплатити, звісно, негоден, так що від часу до часу, кількамісячними нападами, Розі — сорокарічна дівчинка, мати дорослої дочки, і така ж маленька, худенька, як горобчик (крутозадий горобчик із відьмацьки зрослими на перенісці бровами), незмінно чи то перестуджена, чи перегріта на сонці, чи принаймні перевтомлена (рука на чолі, як у колгоспної жниці, зібгана мокра грудочка «Клінексу» коло носа), змушена підшукувати собі якусь працю, і знаходить, і щось там робить місяць, і два, або навіть три, — і все на те, аби мати змогу й далі двічі на тиждень лягати на ту саму канапку й оповідати комусь, хто її слухає, яка вона нещаслива, — на шостий рік вони з Марком перестали трахатися, і це очевидне зрушення: тепер обоє скрегочуть зубами од абстиненції, сварки спалахують з голодним тріском, як добре підсушений хмиз, на кожний словесний доторк, і, схоже, доведеться збільшити число сеансів: problems є problems, і суспільство велить їх розв'язувати, згідно з чотирма арифметичними діями: дано А, дано В, їх можна додавати, множити, ділити, переставляти місцями, і все то в надії добути якусь третю величину, всепоглинаюче заняття! — десь у кінці задачника міститься відповідь, набрана петитом, маймо терпець, коли-небудь нам її покажуть. Коли-небудь кожен із нас прочитає свою відповідь — правда, будь-що змінити буде тоді вже пізно.

Леді й джентльмени, problems — це те, на розв'язок чого існують правила. Але якраз правил ми й не знаємо, знаємо тільки чотири арифметичні дії, і сунемося з ними, пихаті недоуки, в провальні печери невідомих і гаданих величин, і ґрунт випорскує нам з-під стіп, і луна гоготить обвалом, і в тому гуркоті, дослухавшись, можна б вловити виляски чийогось — це ж чийого, ану вгадайте? — реготу, — і пекучий жах поймає, коли нога зависає над порожнечею, звідки невидними випарами повільно куриться та спустошлива, висисаюча до млости в кістках тоска, котру росіяни звать смертною: а це ж бо й є — вхід до пекла, пані й панове, ласкаво просимо, він завжди відкритий, що ж ви харапудитесь, ви ж — сюди спішилися?..

«Я завжди хотів одного — реалізуватися». Так він казав — і казав щирю правду. «Понюхай, от понюхай, як пахне, — ходи сюди, а-ах!» — нахилився, хтиво сапаючи ніздрями, над пеналом свіжопридбаних фарб, екстатично примикав повіки (яка розкіш ці американські крамниці, чого тут тільки нема, ах суки, глянь, глянь! — скрадливо голубив пучкою шовковистий аркуш китайського рисового паперу, скільки це коштує? ні фіґа собі! — ох, яка губочка, помацай, вона ж жива! — і полотна вже натягнені продаються, ну блін ваще, а це що, білила? скільки? задавляться, падли, — все, ходім звідси, — і раптом різко гальмував на місці, закидаючи голову назад, з мукою невтоленної жаги вхлипуючи повітря: чуєш, як пахне?), — їй подобалася ця хижа змисловість, дарма що не

на неї скерована, дарма що їй з того перепадали хіба послідки: вона так само змислово любила слово — насамперед на звук, але звук щільним неводом волік за собою фактуру, консистенцію, запах і, ясна річ, колір також: кольором наділені були не тільки поодинчі слова, особливо вчувався він при переході з одної мови на іншу, — кожна-бо мала свій, мінливо-ряхтучий, *основний тон* випромінювання: італійська — електричний фіолет, ультрамарин, десь такий світловий ефект, як коли б червоне вино могло зробитися синім, польська шамшіла терпкою, оскомною од шиплячого тертя молодю зеленню, англійська побулькувала, просвічуючи навиліт чимось подібним до ніжно-золотавого курячого бульйону, причому в Штатах водянистіше, в британському варіанті інтенсивніше, смолисто-тягучіше — ситніше; звісно, рідна була найпоживніша, найцілющіша для змислів: чорнобривцевий оксамит, ні, радше вишневий (сік в устах)? русявий (запах волосся)?.. так завжди — іно станеш приглядатися зблизька, розсипається, дробиться — не збереш, голодувала вона без неї тяжко, просто фізично: мов на безводді абощо, почути б — живої, щирої, щоб інтонацією отою співучою, наче струмок жебонить, коли зодда леки наслухати, хлюпнуло — їй-бо, піддужчала б! — в тій хвилині він згадав, без усмішки, як колись, класі в п'ятому, сидячи на уроці української мови, тайкома нюхав фарби, сховані під партою, а вчителька, підскочивши, швиргонула ними, аж зі стуком розлетілися по проході, — ну певно ж, тільки вчителька української мови здатна щось такого встругнути, чогось вони, мов на підбір, усюди — найтупіші,

найзлюбніші бабери, оскаженіло ревні служаки, достоту сержанти-хохли в совєцькій армії, — *ти не думаєш, що тут комплекс національної неповноцінності грає на всю?*.. Так вони розмовляли — коли ще розмовляли, бо розкривався — ділився чимось із себе-внутрішнього — він навзагал помалу, рипуче: не звик, якісь там дверцята в ньому да-авно, відай, позаклинювало, що й завіси ржею побралися, — Господи, що ж то за шлюб у хлопа був, га?.. Для чужих, а значить для всіх, крім, може, одного-двох товаришів (спільних друзів у них було — тьма, і вона доволі хутко впевнилася, що жоден з-посеред того гурта, навіть недурні хлопці з кільканадцятилітнім стажем приятні, його, властиво, не так щоб і знали, він їх знав: *бачив!* — куди глибше, пронизливіше, але водночас і якомсь нещадніше, за перемиванням дружніх кісточок, зрештою для кожної пари насущно-доконечним, — так-бо заселяється, залюднюється нововитворений *світ двох*, у їхньому випадку даний до рук майже готовим, вже-семиденним, — він прикро разив її тим, як безжально розкидав навсібіч оцінки: Ікс «скаче по верхах», Ігрек «погаслий вулканчик», Зет «женився з тою здоровенною дівкою, бо шукав мамі», — мов осикові кілки вгороджував людям у груди: кріпив, забивав сплеча, без натяку на співучасть, себто чуттями своїми до їхніх життів, властиво, не дотикався, і коли й до неї вивернувся тою ж стороною, преспокійно рубонувши на її як-же-ж-мені-жити-далі: *«Я в тобі бачу здатність до виживання в будь-яких ситуаціях»*, — вона з місця цю здатність і продемонструвала: ввібравши не боляче-відчужений тон, а голий смисл сказаного: хлоп, нівроку,

і розумний, і тертий, раз так каже, мо', й правда — виживу?) — отож для чужих він шмарувався назверх — непропускним, дуже, правда, несерійного виробу трьопом, щедро присмаченими прянуватою іронією фрашками-придабашками, але її цим не здурив би, вона також мала власну, го, ще й як вироблену, та як пластично (щоб не сказати сексуально!) пристаючу мовну машкару, і коли він спробував укритись за своєю, воліла ліпше — ні, чувак, грати, так по-чесному! — розпороти те пап'є-маше ножем: тоді й повалили істерики, доба за добою, ніж вищербився, аж до лікарні впору лягати, але й хлопа викришила — не приведи Господь: як так, то й так, не мені одній розплачуватися! Тьху ти, паскудство яке... «Знаєш, що є твій уславлений герметизм?» — бо він іменував це герметизмом, підводив під це діло теоретичну базу, мислитель, блін, знайшовся! концептуаліст! — «Ну, і що ж? Валяй, наріжай, тільки в двох словах», — «Будь ласка, можу і в двох: кам'яне яйце!» — «Гарно, — нишкнув на мить, на правду діткнутий: — але ж — пописане таке?..»

«Випрутуся, жінко вербова. Словись за повітря. / Корінням вглибай крізь піски до щирця, до токви. / ГУСАТ — це коли забивають порожню півлітру / Тобі потіж ноги — по чім переходять на «Ви». / Ми всі — таборові. Сто років триває цьому спадку. / Шукаєш любови — знаходиш судомні корті. / ГУСАТ — це коли ти голосиш: «Мій стутку, мій падку!» — / Й нема кому втягити, в якій це ти мові кричиш...»

Так бубонить вона до себе (от тільки — корчі чи кóрчі? заникає мова, заникає, і не пудрить нам мізків «літературою в екзилі!»), — волочачи своє непослушне, нелюблене тіло вулицями чужого американського міста, в якому не має друзів, жодної душі, а на факультеті належить всміхатись і на всі «How are you doing?» відповідати «Fine»¹, — це ще одне з арифметичних правил, хоч яке там у лиха «файн», де воно є, те «файн», і хто його бачив, — на одному з факультетських прийнятть статечна й урівноважена товстушка Кріс, адміністративній геній, мама восьмилітній дівчинці й мужеві — вічному студенту (тижнями живляться картоплею, благо в «Джайнт Ігл» якраз на неї знижка, дев'яносто дев'ять центів за чотирифунтовий пакет), по третьому (одноразовому) кубковій дармового вина, розшарівшись і закуривши, зізналася — понесло жінку, — що має рак грудей, от уже п'ятий рік ходить на опромінювання, а їй же щойно сорок перший, а Елен, завжди прудкій і звинний, електрично накрученій збудженим сміхом, у шортах, у відкритій літній сукенці зі сповзаючою з плеча бретелькою, в чорній вузькій спідниці з розпіркою до клуба, у щокрок підстрибуючій пушистій хмарі розіскреного темно-золотого волосся, — так тій невдовзі полтинник, розлученій і бездітній, спазматично вчепленій у безрозмірну (fits all ages²) позицію *sexu lady*³, з якої потік часу невблаганно її вимиває, виштовхує в спину, хоч як вона глушить себе роботою, аби цього не помічати, — розмахуючи

---

¹ Як ся маєте? — Добре.

² для всякого віку.

³ звабливої жінки.

вічною цигаркою, як панотець кадилом, життєрадісно верещить, що обожнює, просто обожнює візити до гінеколога — щоразу кінчає в кріслі, і слухачі посміюються, відлунням її запалу, здорово, молодець, вона класна, Елен, кльова чувіха, як сказав би той чоловік, — може, тільки тро-ошечки задокладно оповідає про себе: про те, як спізнювалась на лекцію, а авто не заводилась, і як мусила вискакувати на вулицю й голосувати, ні-ні, навіть спідниці не задирала, і який милий попався бізнесмен за кермом, і що вона йому сказала, і як вони обмінялись візитками, — весь цей шлак, який вечорами спускається в родині, бо це там ми, дівоньки, оповідаємо, в любовно-чуло зверненні до нас лиця, що трапилося за день, а чужим — чужим треба *вміти* таке накручувати, аби їх не знудити, треба вміти завинути весь той послід, як цукерка, в сухозлотяний фантик гумористичної новелетки, пошарудіти ним знадливо — глядь, і проковтнули, і вважається, буцім повеселила публіку, — тут Елен трошки пробуксовує, тут усе-таки митцем, чи, як сказала б діаспора, мисткинею, треба бути, але поза тим — поза тим тримається пречудово, бурхливо й темпераментно витанцьовуючи на відкритій платформі поїзда, котрий мчить її по колії до межової риси того дня, в якому нарешті — осяде, зсутулиться, погасне, ніби викрутять із неї остаточно безужиткові лампочки, і, може, також зачастить до психоаналітика, як шістдесятилітня Каті з сусіднього відділу, котру рік як покинув чоловік, і тепер її жодним способом не випхати на пенсію, а може, нищечком спиватиметься в себе в домі, займатиметься медитацією або заведе пса — самозрозуміло, породистого.

І є ще Алекс, підстаркуватий сербський поет, що роками вала-сається по світі, перебираючись з університету в університет, про себе він з гідністю каже: «Я — югослав», начебто в такий спосіб, як Божим словом, скасовує війну і все, що прийшло разом з нею, його манера починати розмову — «От коли я був у Японії...», «Коли я виступав на конференції в Прадо, і кардинал був запрошений...», «Коли я жив у Лондоні, в околиці, мені там надали цілу віллу...» — до смішного нагадує похвалання колишніх «виїздних» совків перед заздро пригніченою аудиторією свідомих того, що самим їм повік-віку «туди» не вирватись, проте Алекс не чує себе збоку, як і взагалі нічого збоку не бачить і не чує. цілковито поглинутий безугавно виголошуваним ентузіастичним панегіриком самому собі, — своїм книжкам, перекладеним англійською, іспанською, китайською, альфа-центаврівською, своїм інтерв'ю й публікаціям у таких-то виданнях під таким-то роком, тим, скільки йому платять за сторінку «The World» і скільки обіцяє платити «New Yorker», — цей монолог у ньому, відай, не припиняється ні на мить і від часу до часу сягає точки, на якій виникає потреба в парі вух, — тоді Алекс телефонує, і заїздить по неї своєю «Тойотою» (щоразу незмінно згадуючи, що вдома, в Белграді, мав «Мерседеса»), і вони їдуть куди-небудь на дрінка, два слов'янські поети в чужій країні, ая, і нехай житом-пшеницею, як золотом, покрита, не розмежованою останеться навіки од Атлантики до Пасифіку слав'янська земля, спати з ним вона не збирається, та й надто він захоплений власним усним життєписом, щоб як слід до неї взятися, але вірші його, котрих наволік їй

скільки стало рук, у тому числі в китайських перекладах, таки небездарні, — здебільшого, правда, все ж «снєпшоти», подорожні замальовки, сніданок туриста, проте сливе в кожному сюд-туд та й проблемне живий рядок, і вже ніби, глядь, і цілий вірш стулився до купи: рідкувато, але іскрить, і одного вечора вона питається в Алекса, а як же він дає собі раду з мовою, — роками лиш од дружини й чуючи сербську, чи не відчуває обміління запасів, — і вперше бачить на його обличчі понуро навокулачений вираз: є таке діло, визнає неохоче, ніби змушений звірятися зі старанно укритого фізичного ганджу, — тим-то й згодився на працю в еміграційній газеті, — ага, це приблизно так, якби вона підрядилась поправляти мову в нью-йоркській «Свободі»: Дня 31-го серпня 1994 року на заклик Всевишнього Творця неба і землі відійшла у Всесвіт (у Всесвіт! на заклик! просто космонавтка, чи то пак, астронавтка...), залишивши невимовний смуток і жаль (цебто, без смутку і жалю?) наша найдорожча, незабутня, улюблена дружина, тета, кузинка і братова (уф, дайте дух перевести!). Не в силі подякувати всім особисто за так численні вияви співчуття: телефонічні, писемні і особисті (а синтаксис! синтаксис, перепрошую, синтакса!), тому цією дорогою (стежиною! путівцем! хайвеєм!) висловлюю всім приятелям і знайомим, та родині мою найщирішу подяку (а тепер спробуй-но це все перепиши, щоб був якийсь глузд!), — і тоді вона розуміє, що кайфувати од себе, по-щеньячому тішитись кожною ознакою власної присутності в світі, — це так само один із способів витворювати в ньому дім, надто коли чуєшся невідвзаємнений ні своєю мовою, ні країною, і що до цього

також, либонь, приходять не зразу, — і вже не дивується, коли після того вечора Алекс перестає їй дзвонити — правдоподібно, назавжди. Боженку мій, і на все то треба вміння — бути хворим, бути самотнім, бути бездомним: все то мистецтва, і кожне вимагає хисту й труда. Fine, будемо вчитися.

Чхати йому було на її вірші — як і на все взагалі, і завжди було чхати, його вів власний, ні на що не вважаючий інстинкт дару, і, знаючи темним, глевким знаттям — родовим і фамільним, котре тягала в собі змалку проковтнутою каменюкою і котре, по правді, й гнало її вперед, вперед, вперед! — божевільним страхом і собі впасти в ряд, *не збутись*, скапцаніти, як усі в попередньому поколінні, і в позапопередньому, і в поколінні перед позапопереднім (тим узагалі привелося — бодай не згадувати!), цілу молодість вона рвалася геть з льоху, де ядушно смерділо напіврозкладеними талантами, догниваючими в безруху життями, пріллю і цвіллю, немитим сопухом марних зусиль: українською історією, — знаючи, кривим отим знаттям, *через* які ляди проламуючись, виносив його, пручи як танк, інстинкт дару на собі — нагору (цілий час — нагору: останні роботи були й найсильніші, жажтіли світлом уже нетутешнім, як зоряне небо вночі над пустелею, — а на її пам'яті лава за лавою бучно висвячених у генії подавальників надій покотом сипалися з ніг у вторований рівчак, тільки-но вичерпавши молодість!), — вона, котру млості змагали на вид зачустраних рідних алкашів у проплішинах залишкової геніальности (кому цікаво, ось

адреси: «Еней» у Києві, «Червона калина» у Львові, вхід вільний, годувати, а надто ж поїти тварин не то дозволяється, а й заохочується), — відразу проявила з ним — першим на віку! — готовність поступатися: вперше-бо мала до діла з *мужчиною-переможцем*. Українець — і переможець: чудасія, їй-бо, в сні б не приснилося, — чого мусили вартувати йому самі тільки сімдесяті—вісімдесяті у провінційному містечку, вважай, у підпіллі, з того містечка, вхопивши попід пахи її семилітню, колись давно втікали від кагебістської облави до Києва її батьки, батька, котрий одтрубив своїх шість років ще «сталінських», всенький вік ганяв, як білку, в обручі жаху комплекс «повторника» — другого арешту ніхто не витримував, навіть якщо виживали, ламалися всі, кожен на свій спосіб, — чи не ті самі бистрі, серійно стрижені, всі як на підбір чорняві, мальчики в шелестких плащах, котрих вона — кепсько сфокусованою, розмитою дитячою пам'яттю — зазнімкувала собі зі спин, як порпалися в навалених долі кучугурах книжок серед разом оголених стін її першого в житті, та ні, єдиного в житті дому, — потім, дослужившись до більших зірок, смертною хваткою вчепилися були в м'ятежного художника? — ех, братіку мій, і побратимство ж наше довбане — все'дно що з одного табору кореша, скільки ж, мати його за лапу, справді років тривають цьому спадку, і як його з себе викров'янити, вихаркати — як? — друзі-кияни, розм'янувши за чаркою, згадували, як познайомилися з ним у вісімдесят другому: приїхали у відрядження, впали на каву до місцевої «склянки», підступився провінціал зашуганий: «Хлопці, ви не художники? Тут моя майстерня поруч, ходіть, я вам свої роботи

покажу, і кава в мене є», — а, ну хіба що кава, давай, чувак, наливай, — а з чого взяв, ніби ми художники (були — писателі, актори, вопшем, тоже набрид порядошний)? — «А — бороди у вас», — отуди к бісу, на облік їх там тоді брали в тій норі за ношеніє борід, чи як?! Так крізь ґрати у вікні вагонзаку протискалося руку з запискою, металося за вітром: ачей хто незлий нагледить, підбере, пішле за адресою — визирання вслід полопотілому папірцеві, голодна надія в очах: не художники, ні?.. А до майстерні — бочком, задами, кружними вуличками: «Не треба, щоб вас зі мною бачили...» Вітчизна і дім, атож: Україна, вісімдесят другий рік. І ні тобі британських кореспондентів, ні листів на підтримку від провідних діячів літератури й мистецтва — це ж хто тоді Нобелівку був дістав, Маркес, здається? (Добрий письменник, холера, а що нібито, подейкували, щирий друг Радянського Союзу, то — who cares!?) Ту оповідку, котра вмить учинила його — рідним, болісно відчутним зсередини тих непроглядних років (над якими — звитяжив же, взяв гору: намалювавши все, що намалював! — поки інші спивались, вішались, чи, як її батько, годинами курили, стоячи у вікні, втупившись у мур будинку навпроти й наживаючи рак од безвиході!), — вона почула ще до того, як, на третій день фестивалю, він, під якимось ледачим претекстом, вдерся до неї в готельний номер, розколошкавши зі сну, — все, все від початку було замішано на колошканні, на гвалтовному вибиванні із звичного фізичного режиму, на ослаблених змислах, на пливучих, мов звук на осілих батарейках, рефлексгах! —

---

¹ кого це обходить?

і стояв у тісному, як ліфт, передпокоїку, зі схрещеними на грудях руками, підпираючи двері, по-котячи вимовно світлячи в неї очима, і її нагло пойняло — стисла зуби, аби не дзиготали, — напливом чудного, не еротичного навіть, ні! — якогось іншого, до млости тривожного збудження — мов перед операцією або екзаменом: щось із гулом клубилося, насуваючись на неї, щось необорне, темне й грізне, щось самочинне і тому справжнє, ще можна було ухилитись, пригнути голову, і хай би пронеслося мимо, але в ній не було страху, була — уже ввімкнена, піднесено-пружна готовність негайно рвонутися назустріч життю, скоро тільки воно само припускає з засидженого місця: справжнє — нагода рідкісна, це те, що більше за тебе, до чого мусиш доростати, виплигуючи зі шкіри, скидаючи її позад себе, сім шкір, дев'ять шкір, аби тільки не зупинялись! — добро, приймаю, очі в очі! — «До вечора?» — «До вечора», — «Поїдемо тоді на каву?» — все знялося з місця, вихор кушпелив листям по осінніх дорогах, і містечко, в якому вона народилася і яке цілий час десь на відстані, ніби на дні озера, берегло в собі схованим її раннє, ще спросонне дитинство, повертало тепер його назад — у нестерпно ніжній, вологій підсвітці, це, власне, почалося з першого дня — прибутний, підземний гул розбудженої пам'яті, впізнавання знайомих вуличок: ах, ось вони які! — вітрина аптеки на розі, на тому ж місці, що й двадцять п'ять років тому, — спинилась як урита, задихнувшись од сяйнулих сліз: тут ставили міську ялинку, і вона фотографувалась тоді з Дідом Морозом, п'ятирічна дівчинка в оцупкуватій шубці, запах мандаринок і бузкового надвечірнього снігу, його блиск

під ліхтарнями — а на тому боці, трохи далі, був, здається, кінотеатр (ранковий сеанс — із татом за руку — щось документальне, про мавпочок)? — А він і зараз там є, відказували їй з вимушеними примильними усміхами, з якими належить розчулюватися на вид чужого дитинства, і тільки він, кого потягнула, за руку, за собою — туди: «*Поїхали до парку?*» — «*Куди скажете, пані, я весь ваш*» (старовинний парк над річкою, наново, як проміті, впливлі з багаторічного туману кам'яні сходи, облущена балюстрада, ах, от звідки це в моїх снах! — і, о Боже коханий, ця струмуюча барва, це повільне, підводне світло, холоднувате, блакитнаво-зелене, в якому застигли, вглиб алеї, дерева й лавочки, — таж це ним світяться мої кращі, найбільш мої вірші, — отже, також з в і д с и?), — «*Тут десь був тоді березовий місток*», — «*Він і зараз є — ходімо, покажу*», — тільки він один не вдавав призвоїтого розчулення, взагалі нічого не вдавав, а мовчки, зосереджено й затято, думаючи й підмічаючи своє, пролапувався крізь її стан, як потім, ночами, крізь шийку матки, щоб нарешті видихнути: га, ось вона! — стояли над нерухожим плесом, встеленим ряскою кольору патини, «*Дивись*, — хитнув головою, — який дзен», — і раптом боляче стис її за плечі: «*Слухай! Я люблю тебе і твій місток. А тобі — слабó?*» — «*Що саме?*» — «*Слабó сказати — я люблю тебе і твій дзен? Слабó — бо я для тебе людина з пейзажу: з ц ь о г о пейзажу*», — отоді-то й було спитати: а я — для тебе? Бо вона на правду впустила його у свій пейзаж — у кожен із своїх пейзажів, по-слідовно, крок за кроком, кінчаючи пенсільванським, і він,

скерувавшись услід за нею («Остання моя любов», — хвалився приятелям: їй переказували, — а з неї випорскували рядки, як бульбашки повітря з легень потопельника: *«Осінь. Раннє стертання. / Твань — і кроки, як шумові... / Ця любов — не остання, / Ти даремно так думаєш»*), — пройшов крізь її територію, мов татарська орда, — зі свистом і гиком випікши майже з цілого обширу пам'яті, з усіх її головних осідків ту живильну, таємничо-мерехку любовну вологість, котру душа з року в рік назбирує в собі про запас: підґрунтові води, ненастанне й невлоне на слух всьорбування-цмакання, чіпке запускання ворсистих корінців у темну глибину передсвідомости, в коридор, що зненацька відкривається — в рознятий простір спогаду: там завмирає дівчинка серед осінньої алеї, вперше зачувши, як стугонить за туманом далекий обрій, як світ кличе її, обіцяючи їй *дорогу*, от з тої дівчинки все й починається, і що б не було потім з тобою в житті, — воно цільне, воно держиться при купі доти, доки ти віриш тій дівчинці, доки вловлюєш у собі почутий тоді нею поклик, — бо всі так звані ідеали юности — то пусте, леді й джентльмени, пані й панове, *forget it!*, вони приносяться ззовні, тим-то рідко хто й потрапляє зберегти їм вірність, ну й грець із ними, невелика втрата, утрить шмарклі, всі пожовані-пом'яті літами бородаті ліваки-шістдесятники, колишні хіппі, що так і не стяглися на власний будиночок у сабербії з квітучим городчиком на задньому дворі та гараж із двома автами, а також усі ті, що стяглися, і зголили бороди, і непомітно для себе вкрились, як горнята поливою, глянсуватим, ситним

---

¹ забудьте, викиньте з голови.

полицом остаточно зупиненого — в спокої й достатку — життя, і всі, колись кидані у «воронки», на струс мозку духопелені по ментарнях і підворіттях українські бунтарі, а нинішні лауреати державних премій із пухкими од спецбуфетівського жирку рученятами й добродливо, по-хазяйськи вгодованими, ох якими ж промовистими спинами, вбганими в корсети блюмінгдейлівських піджаків, — хай не сниться вам ваша прекрасна юність, навіть якби всякі там невдахи витикали вам нею очі, дурниця то все, щиро кажу, — злуда, омана: тільки в дитинстві є правда, тільки ним і варт міряти своє життя, і якщо ви зуміли не затоптати в собі ту дівчинку (того хлопчика — що то стояв із патичком на вигоні, вражений жаскою, бо непід'ємною, над людські сили величною вогнянобарвною симфонією заходу), — значить, ваше життя не звихнулось, прокривуляло, хай як там трудно й болюче, за своїм власним руслом, значить, збулося, з чим вас і вітаю, — і любов, леді й джентльмени, справдешня любов — вона завжди зряча на схованого в іншому (іншій) хлопчика (і дівчинку: візьми мене — то завжди: візьми мене з моїм дитинством, «Ось сюди, — показувала, завмираючи пересохлим голосом, пригнувшись на передньому сидінні, як припалий до гриви вершник, — тут поворот у двір, ось цей будинок», — була глупа ніч, третя ранку абощо, серед порожньої вулиці горіла тільки ліхтарня на розі, — він в'їхав під арку, розвернув автомобіля, заглушив двигун, «Ось ті вікна, бачиш, де балкон, на третьому поверсі? Оце там ми жили», — в цю мить він і навалився на неї, з довготамованим стогоном вп'явся в уста, зашастав руками

під светром, трохи загвалтовно, але як сталось, так сталось, «Поїхали до тебе... В майстерню...» — десь він і зараз там є, той двір, і той балкон, і арка, і зацілілий з-перед тридцяти років старий каштан на пагорку — от тільки дівчинки, що вийшла колись з того двору в нагуслий таємним гулом вологий туман, — нема в ньому більше). Неправда, ти ще жива, вмовляє вона себе, цілий час на всі боки промняцкуючи пам'ять, наче вправний хірург — витягнуте з-під завалу тіло: тут — відчуваєте, коли натиснути? а тут? — промельками, посмиками залишкових відрухів щось часами нагадує про себе, — наприклад, учора, вийшовши на вулицю, гостро — блискавичним поздовжнім розтином углуб років — упізнала запах осіннього листя, байдуже, як звуться ці дерева — платани, канадські клени, — запах був той самий, що вдома, вогкий, щемно-гіркавий дух *ще живого* (останні дні — живого) зела: сонце в високих проріджених кронах, початок навчального року, дорога до школи через наскрізно визолочений світлом парк, і зграйка підлітків, біліючи вітрильно розмаяними футболками, з не до речі квакливо артикульованим — англійським! — сміхом протупотіла навперейми, мигнули, як за склом, змружені проти сонця юні вії, пшенична воскова спілість оголених ший і розколиканих ходюю рук, мигнула думка: *ще вас, зайчата, не було*, — а може, хтозна, може, когось і обмине? — і зупинилась по цей бік шиби, тамуючи ридання, що підступилось під горло: Господи, та невже ж усе скінчилося — справдилось все, обіцяне на світанку життя тим розлитим у просторі прибутним, стугонюючим покликком, обвіяло — подмухом по волоссю, мазком

по губах, так і не вивернувши до дна, не видобувши з неї головного?.. (як грізно рокотав був: «Я тебе розірву!» — підхопивши під коліна, натягаючи її на себе, — а у висліді й не скінчила ні разу: хіба, може, той живцем патраючий біль — теж один із способів кінчати?). «В кінці осінньої дороги в'яне плоть, / І листя шалотить з мишиним шарудінням. / Оголоється обрій — і Господь / Стоїть поміж дерев у білому одінні...» І що ж тепер, Господи? Що ж тепер?..

«Господи, куди ж далі?» — так було підписано шкіц, який вона підгледіла в його робочому альбомі, необачно залишеному на видноті: на самому вершечку, на гранчастому шпилі гори балансував на одній нозі големозий чоловічок з небезпечно вигостреним, як у автора, обличчям (всі мальовані ним обличчя були умовні, і всі невловно-мінливо подібні між собою, мовби розбігались, як кола по воді, від потопленого оригіналу — так ніколи й не написаного автопортрета), — чоловічок обіруч держав драбину, наставлену в небо, і питався в Бога, куди ж далі, але небо над ним було порожнє. «Я завжди хотів одного — реалізуватися». Чудесний збіг, братіку, — я так само, тільки що це значить — реалізуватися? Колись — іще коханий, іще вияскравлений її любовним замилюванням, як свіжо від-реставроване полотно: тверді, смарагдові спалахи в зорі, той нестерпний (о, до стогону!) профіль зі старовинної монети, срібlistий, ні, скорше алюмінієвого посвіту, йоржик («Дикобразик!» — сміялася, глядячи, поривчасто втуляючи цю сухо,

породисто виліплена голову собі між персів), суцільний метал, камінь, обсидіан! — сидячи в неї в кухні, звисивши руки між колін і невідривно втупившись у кахляний візерунок на долівці (і того бахматого светра, в якому геть тонула його цупка, у вузлик стиснута постать, вона також полюбила), він розповів їй про свого батька, — дід старівся самотою десь у селі на Поділлі, давай провідаємо його — вдвох, поїдеш зі мною? (і їй за раз же уявилося, як гордо каже, хряпаючи дверцятами машини: «Тату, це моя жінка!» — те простолюдне «жінка» в устах українських мужчин завжди пороло їй слух, але тут — тут вона б не гзилася, з усмішкою ступила б, як із журнальної обкладинки, у своєму шикарно просторому кармазиновому пальті од «Ліз Кларбон» і чорних, гармошкою, чобітках на височенних підборах, у розквашений дощами чорнозем — чи що там у них, глей? піски? — підводячи комір, тонкі музичні пальці з наманікюреними в тон пальту нігтями, гойдливі дармовиси арабських срібних сережок: його гордо демонстрований здобуток, остаточна перемога, якою справджене життя звітується перед своїм витком) — молодість старого пройшла по концтаборах, німецьких і радянських, «помиї хлєбтав із корита», — вимовив, ніби чиряка вичавлював: з хижим притиском і хворобливою приємністю бачити випрслий гнійний стрижень, — і докінчив неголосно, так і не підводячи зору: «Раби не повинні родити дітей», — «Що ти таке кажеш, як смієш, гріх!» — «Бо це впадковується», — «Ні чорта не впадковується — хочеш сказати, що в тобі нема свободи?» — «Бажання вирватись — іще не свобода». В и р в а т и с ь! — її потрясло

це слово, так легко вийняте з її власного словника, ніби він загодя знав, на якій сторінці розкрити, — тим словом він *вивів на яв* і так потвердив, устійнив неомильність її родового інстинкту, що врубався тої першої ночі, *впізнавши*: милий мій, рідний, хлопчику маленький, іди до мене, в мене, я обтулю, закрию тебе собою, я народжу тебе заново, так, разом, віднині й до кінця, ну ясно ж, ми одружимося, та що там, ми вже одружилися, і в нас буде — син («Родити тобі треба, — задихнувшись одривався од її губів, не в змозі довше зносити цілування на-встоячки: — *молока в тобі багато!*») — в тому його, кошмарнуватому якомусь, — хоч він, спасибі, щадив її перед подробицями, відбуваючись болісним жестом — долонями по лицю, як сухе вмивання: «*Ат — митарства...*» — шлюбі — в нього був син, уже дорослий, студент, і, казали, страшенно славний пацан, від нього взагалі мали родитися хлопці, такі речі вона визначала з місця, блискавичним наскрізним знаттям, від дівчини ще — з кожним мужчиною, геть і до всякої койки: хто з цим-от буде, син чи дочка, — чия стать дужча), — білявеньке, з курчачо-пушистим волоссям хлоп'ятко, що вже кілька разів являлося їй у снах, — покрутившись у безповітряному просторі, потяглося, вхлипнуло яросною силою її пориву, — на нього: буде класний хлопчисько, як золото (і все строкате сум'яття прочитаних ними книг, його картин, її фортепіано, Боже, як же *багато* всього нажитого й передуманого! — пірвавшись у барвний вихор, злившись до купи, вмент утворило в уяві — *гніздо*, стало структурою — завершено-круглою, з живим тяжиком в осерді: зовсім непогано народитися в такому світі, і ми — ми зуміємо

його захистити, правда? йолки-палки, та скільки нас узагалі є, тої нещасної, через силу, в п о п е р е к історії затриманої інтелігенції української, — горсточка, й та розпорошена: вимираючий вид, повигиблі клани, нам би розмножуватись шалено й повсякчас, кохаючись де лиш можна, з оргіастичною ненатлістю заливаючись в єдине, зойкаюче-стогнуче щастям кублице рук і ніг, встеляючи собою, заселяючи наново цю радіоактивну землю! — син, от він-то нарешті звільнений буде від того спадку, за який цілу молодість розплачувалися ми — так тяжко, що вже наче й сповна), — лютий, яркий інстинкт *породи*, раз усвідомлений нею на увесь обшир духа, заповнив її цілком і попер навмання, все на шляху змітаючи, — що там розгепане авто, що там відстані — між містами, а хоч би й між континентами! — що там пожежа з повітками й ментівськими протоколами (а яка дивна була пожежа, слідство так нічого й не догупалося, на зимовій дачі, куди приїхали компанією, він розкладав над ранок вогонь у каміні, то він наполог на шашликах, змотався автом, тоді ще цілим, удосвіта на ринок, купив м'яса, — їй запам'яталось, як ніс наперед себе тяжкого, одутого пластикового пакета в кров'яних патьоках: якось недобре, мутно діяло на неї те безсоння — засушливий згірклий посмак у роті, відчуття немитости й бруду під нігтями, гадалось тоді — від втоми, перепою-перекуру, а потім, у нормальних уже, та що нормальних, у, вважай, кльових, зо всіма американськими вигодами, умовах, показалося — нніт, не від того, — відчуття тим більш неясне, що він же був такий клінічний чистюк, щоранку по годині плюскотався під душем, і то не рахуючи гоління, аж її брала зла

цікавість: що здоровий хлоп може там годину робити, онанує, чи що? його власного запаху вона так ніколи й не занюшила: тютюн — так, дезик — так, але як, чорт забирай, пахне мужчина, з яким прецінь два місяці, пardon за високий стиль, ділилося стіл і ложе? — навіть сперма його, здавалось, не мала запаху, може, тим, що, іно скінчивши, зривався й гнав до ванни як ошпарений, слухай, мені що — за тобою бігти, чи як? *«То все було — бруд і бруд: / Протівка підземних руд / Од давніх, стійких отрут, / По чім залишався — трин. / Відмитий і непахкий, / Розкинувши дві руки, / Нетов окоренки крил, / Лежав, мовчав і курив. / І я мовчала невлад, / І входив у мене — ад»,* — це вона тепер таке пише, хоч на фіг його таке й писати — функція хворого організму, не більше, а тоді — тоді крізь безсонну очманілість блищав тонко, з просинцем накрохмалений сніжок, на шибках сяли морозяні лисиці, була тиша, велика, аж наче всесвітня, тільки пошурхував надворі під кроками схвачений порошею падолист, пасмуги білого сонця лежали на паркеті, коли вона вступила до зали, де він, присівши навпочіпки перед каміном, розкладав вогонь, підсовував наготовлені полінця, озвався, не повертаючи голови: *«Чуєш?»* — з горища долинав химерний, ляскотючий звук: — *кран прорвало, треба буде майстра викликати»,* — провела, з-за спини, рукою йому по потилиці — проти шерсти, ніби сподівалася викресати іскри, що його чинити з цею ворохобнею в собі, *«що мені робити з тобою?»*, і тут — заледве встигла відступитися — влетів Лесик у куртці наопашки, вдарило крупним планом — танцюристо закрутився об'єктив: істерично-веселий жах з очей, рот,

розчухнутий криком: «Люди! Втікайте, горить!» — хто — горить, що — горить, а вже були надворі, тупо стояли, позадиравши голови: ціла мансарда двигоніла, обнята густим, жовтяво підсвіченим димом, він бурхав у небо, і вже гоготів, вже щось наростало в ньому реготом, підносячись на повен зріст, з тріском проламуючись головою крізь покрівлю на волю, у-гу-гуу, нарешті! — і вона знову, мигцем, подивувалася, що не чує в собі страху, що — відрубана, мов не з нею те все діється, — від сусідів бігла по доріжці окаряч молодиця, навіщось напинаючись на бігу чорною хусткою, хтось метнувся дзвонити, заскакали на узбіччі зору обличчя й постаті, зчинилася веремія, а вона бачила тільки його дивний, нетутешній якийсь, спокій, зведений до низького сріблястого неба профіль, руки в кишенях, згадала рядки з його листа, невдовзі перед тим одержаного: *«Звикаю до свого нового стану, але потребую ліків. Згоден на лікарню, тюрму, лоботомію»*, — щось тут було не те, і коли, по кількох годинах, як уже погасили, як відверещали, відблимальо по снігу синюшними сполохами пожежки, а слідчий ще не приїхав, і компанія, вся ще в зашпорах збудженого сміху, кашлю, сякання — перший шок пересівся, й належалось відпружитися, — додавлювала заготовлену, було, під шашлик пляшку коньяку в сухому й такому ж притульному, після всього, флігелі — вже мало що не родина, ох братці, ну ні фіга собі, лини-но ще, кому лимончика, уф, кайф, здається, вставило, дайте хто цигарку, — і він зненацька поліз у сумку й витяг жменю бенгальських шпичаків: купив уранці на ринку, як їздив по м'ясо, думав, зізнався кротко, влаштувати невеличкий

феєрверк, — вибух нервового реготу стряс флігелем, аж шибки забряжчали: ну й ну, і влаштував, — як це тобі вдалося? ти хоч слідчому, чуєш, не показуй, — склав зморшки в усміш-ку, розвернувся до неї, підваживши коротким, кинджальним зблиском мішкуваті повіки: «*Може, ти хоч так мене запам'ятаєш*», — того-бо ранку, перед пожежею, вона сказала йому, що їде до Америки. І нічого не встановило слідство, геть-таки нічогісінько, — просто вирвався звідкілясь дух вогню, ким? чим випущений? — вирвався, і дев'ять місяців гнався за нею, вже по американських широтах, в кухні, надто поночі, як виходила перекурити, раз у раз зринав виразний сірчаний запах — чи то газ витікав? — сковорідки з гюрзячим шипінням плювались їй на ноги киплячою олією, опіки гоїлися кепсько, а вже при ньому, як прилетів-таки, повідкривалися, мов стигми, про-сти Господи, — він сам заліплював їй пухирі на литках віддер-тою від яєшної шкаралуці плівкою: «*Посидь так, хай підсохне*», — і лишалась сидіти перед телевізором, покірно вклавши на coffee table¹ свої нерівно попідсмалювані сирі ковбаси, вже цілком визуті з усякого еротичного чару, — і врешті, останнього вечора перед тим, як мали, хвалити Бога, вибиратись із квар-тири, перетвореної за час їхнього співжиття на залютований бокс густо встояного, аж ніби *видимого* темно-бурого чаду, — куди, неясно, тимчасом у мотель, аби якась переміна, — тоді, на прощання, вогонь повернувся в своєму первісному вигляді: була сама, готувала в кухні вечерю, із уже звичним відчут-тям до нудоти облягаючого стиску чекаючи на його поворот

---

¹ столик для кави.

із майстерні, щось там обшкрібала, спиною до плити, і враз озирнулась, як од поштовху, — конфорка під каструлею палахтіла вже замалим не до стелі, і вже зароджувалось у полум'ї те саме зловтішне гоготіння, з яким цього разу була сам на сам: *fire alarm*¹ чомусь мовчав, як паралізований, але над тим вона застановилася щойно перегодом, а першої миті, машинально, не рознімаючи зціплених п'ястуків — у лівому потім виявила затиснуту цибулячу лушпайку, — ринулася збивати полум'я трапленням попідруч рушничком — воно ж, несите, зраділо, мов на це й чекало, рушничок зотлівав їй у руках, гейби плавився, швидко скручуючись почорнілими, спахаючими жаром краями, аж доки не здогадалася бурнути води — одну кварту, другу, третю, — засичало, розповзлося їдким смородом, стала серед кухні з обгорілою ганчіркою в опущених руках: ні, Господи, не витримаю, уже не витримаю! — і так справдився її сон — давній, минулорічний, задовго до знайомства їхнього побачений: деревцятко на роздоріжжі, трепетне й шурхотливе, хтось невидимий запалює під ним багаття, черконувши сірником, і от — мить! — дерево охоплене пожегою, котрий тут-таки й гасне, мовби на те лиш, щоб обглитати крону з листя, і там, де перед хвилиною деревцятко мінилося світляною зеленню на тлі неба, стримить гіркий, зчорнілий кістяк. З чим вас, дівушка, й поздравляю. *«Розпукнуте дерево в голім ряду — / Куди ж ти, дуренько, спішило? / Ще й землю розкисли, безживно-руду / Ністрява трава не затишила, / Ще вітер весняний чайтось, як тиш, / Під віттям, насторченим в мітли, — / А ти вже*

¹ пожежна сигналізація.

зітхаєш, а ти вже дрижаш / Клейким рябонням на світлі! /
Навспинялки тягнешся, бідне дитя, / З усіх своїх соків і нервів — /
Аж чути, здається, як м'ясо хрустять / Сустави,
за зиму завмерлі...» — спершу був цей вірш, також недописаний — а слабó було дописати, до кінця додумати — слабó? — потім той сон, потім — усе, що було потім. Валяй тепер, розкопирсуй углиб, шар за шаром, археологине ти горопашна, — тільки жаліти себе не смій, ніщо-бо не ослаблює так, як жалість до себе). Хто б оце сказав — вірші, вони тільки передбачають, чи, чого доброго, витворюють нам майбутнє — викликаючи з ройовиська схованих у ньому можливостей ту, котру називають? І якщо це справді так — якщо ми, сліпі шаленці, самі програмуємо життя наперед, раденькі, що дурненькі, — що так кльово написалося! — робимо його таким, яким воно є, — то який же це страшний дар, Господи, — наче бомба в руках п'ятилітка, — і як його одмолити?

Хто (що) пише нами?

Господи, я боюсь. Я ніколи досі не боялась по-справжньому — не зовнішніх обставин (то пусте, з них-бо завше можна якось вибратися), а себе самої. Я боюся повіритися власному хисту. Я більше не вірю, що він — у Твоїй руці.

Зглянься наді мною. Ну будь ласка.

Вечорами вона втікає до бібліотеки — головно на те, аби не лишатися в хаті, де розпач підстерігає її в западаючій тьмі, щоб накрити з головою чорним мішком, — але й

бібліотека не рятує: жодне з тих, більш або менш талановито виписаних і опрацьованих у фоліанти з поштораними корінцями чужих життів, що тягнуться й тягнуться, ряд за рядом, від підлоги до стелі, багатоповерховими стелажками, поки вона намотує вздовж них кілометраж у пошуках нав'язаного собі самій тома, — наче на вселенському цвинтарі (сіре небо, безмежне, до небокраю, поле однакових сірих надгробків, і хоч знаєш, що під кожним зачався небіжчик, готовий, іно погукають, вихопитися наверх, прибравши живісіньку й повнокровну стать, але сама ця астрономічна кількість зводить нанівець будь-який смисл вибору когось одного: скількох із них, справді, ти потрапиш на своєму віку воскресити, і скільки таким робом воскресених-прочитаних щось для тебе означали? все, що ти можеш — і це щонайбільше! — долучитися до їхніх монотонних лав ще одним малопримітним томиком, а вклеєні на форзацах бланки з чорнильними штампиками *date due*¹ безсторонньо реєструють абсурдність цілого цього заняття: згідно з ними, за двадцять років у Гарварді ти виявилася *п'ятою*, хто випозичав «Брифінг із сходження в пекло» Доріс Лессінг — роман, який згадується в усіх літературних довідниках, і дійсно того вартий, — і *другою*, кого зацікавило польське видання Мілоша, — більшість же виповіджених життів так і пилюються незапоборваними листами в номерних шухлядах під віконечком «До запитання»), — жодне з тих життів не має до неї стосунку, жодне не відповідає на єдине питання, котре їй ніяк не під силу обійти, ну ні з якого боку, хоч би

---

¹ термін повернення (книжки).

куди смикалася в миршавенькій надії на зачіпку: ч о м у н е
т е п е р? н е в ж е? ч о г о ч е к а т и?

Красиві діти, у нас мали б бути красиві діти: елітна порода. Ліпше не згадувати, так? Та ні, воно якось і не болить уже: пам'ятається — думками, а не чуттями (і невідомо, що гірше!). Що правда, то правда: в рабстві народ вироджується, — тлуми, що заповнюють київські автобуси, всі оті сутулі, пом'яті лицями чоловіки на жокейськи вивернутих ногах, жінки, поховані під тюленистим колюванням сиром'ясного тіста, молодики з дебільним сміхом і вовчим прикусом, що пруть напролом, не розбираючи дороги (не відступишся — зіб'ють з ніг і не завважать), і дівулі з грубо вималюваними поверх шкіри личинами (зчисть шмаровидло — і оголиться гладенька яйцеподібна поверхня, як на полотнах Де Кіріко) та стійкою аурую якоїсь липкуватої недомитости, — то наче речі, змайстровані нелюбовно, абияк, на відчипного: гнали план у кінці кварталу, потребували дитини, щоб стати на квартирну чергу, або просто трахнулися десь у парадняку чи, по п'яному ділу, в тамбурі поїзда (вона їхала колись у такому поїзді, з Києва до Варшави, на фестиваль поезії, здумати лишень! — хижа навала торбешників, плацкартний вагон, затарений бебехами попід стелю. — *товар*, ось як воно все у них звалося, зовсім-таки науково, на радість Карлику Марксу, — сморід клозету, провислі на одній завісі двері до тамбура, що раз у раз відхиляються під розгін тарахкотіння із повільним, як мука

скреготу зубовного, скрипом, звично бридливий вираз на свіжопоголеній пичці польського митника, який бере — по пляшці водки від «пшедзялу», і це ще харашо, запевняють помолоділі на radoщах тітки, обтрушуючись і витягаючи — уфф, пронесло! — з бездонних спортивних рейтузів по дві-три чудесно врятовані пляшки, кожна потягне в Хелмі на десять баксів: оно в Ягодині було раз — давайте, кажуть, по бабі від автобуса, то пропустимо! — І-і, та ви шо, та й дали? — А шо робить було? — вночі вона лежала на горішній полиці, слухаючи какофонію різнотонного хропіння, й болісно любила свій нещасний народ, і народ — почув і відгукнувся: масивна постать забовваніла в спертій півтемряві, війнуло по лицю тяжким, збудженим віддихом: «Мамочка... малишка... Ну іді сюда, слиш? слиш мене? — заводячись дедалі дужче: — Ну чо ти? Іді, перепіхньомся, слиш? — рука шурнула під простирадло: — Ну дай я твої грудкі пріласкаю», — скинулась, стявшись у клубок, заводала добре артикульованим басом: «Атстаньте, пажалста!» — а на сусідніх полицях, суки, як повимерло зі страху — за *товар*, мабуть? — тільки од проходу тремтячим голосом обізвалася старенька бабця: «Дайте їй спокій, чога ви причепилися до дівчини?» — «Мамаша! — гарикнув, розвертаючись: — Не лезьте не в свайо дело!» — але — відволікся, збило: спустив-таки частину загрозово-стрімко наростаючої агресії, й тут вона закричала на цілий вагон, і він, так само не збавляючи вже тону, проревів, відступаючись: «Ну учті, казліна, я тя везде дастану! Я тя так дастану, шо будет те в Хелме піздец, ти меня поняла?» —

в Хелмі була пересадка, і вона, вхопивши куртку під пахву, втікала через вагони в хвіст состава, провідниця, хирляве, мов заrane на виду дівча, по-старечи скрушно похитуючи головою — таке робиться в цих поїздах, що страх Божий! — випустила її через якийсь запасний вихід — підніжки не було, довелося стрибати, вслід кинутій сумці — в їдку вогкість туманного поранку, просто в насипаний між рейками щебінь, в кров обдерши об нього долоню, — і просто до рук розлученому, підтягнутому в ході як хорт польському поліціантові — тутай нема вийшця, проше покажаць документи! — котрому мало що не кинулась на шию, як рідному братові). Аж ген перегодом, у кошлатих еротичних фантазіях (коли розлучалася з чоловіком — спершу-бо вивільнилась, заметавшись, голодна тілесна уява, і з того й посунулося-покотилося, — а дівцяцька, чи то дівочька, двадцятилітня сливе, цікаво задивлена в світ готовність-до-нової-любови увімкнулася вже згодом, довершивши відокремлення), — повертаючись думкою назад, наново розколупуючи в пам'яті ту ніч у плацкартному вагоні, вона пробувала прокрутити собі незнятий ролик: як то *могло б бути*, як то воно *у них* відбувається — в тамбурі, під стук коліс, притисшись спиною до перегородки, утробно здригаючись вкупі з нею? чи, мо', в клозеті, осідлавши унітаз, вище підошов у розковезяній круг нього рідкій багнюці? *що* вони при цьому почувають, що почувають їхні жінки — сласну розкіш пониження, збоченський кайф на хвильку оскотинитись, чи, чого доброго, і це ще гірше, взагалі нічого не почувають? а може, хорт його зна, може це і є — здорова сексуальність в чистому

вигляді, без комплексів, не спаралізована культурою з усіма її схибнутими ділами, — тільки ж, хай йому грець, чого в них виходять по тому такі негарні діти, діти-ліліпути: з обличчями маленьких дорослих, уже років з трьох-чотирьох застиглими, як схолий пластик, у формах тупости й злоби? Колись, і нестак-то й давно, всього яких три покоління тому, леді й джентльмени, дозвольте вас запевнити, ми були інакші, на potwierдження чому вистачить висвітлити на екрані — якщо в аудиторії знайдеться екран і проектор — бодай кілька кадрів — тогочасні, до прожовті вибляклі знімки селянських родин, застиглих у ненатурально штивних позах: в центрі батько й мати з по-школярськи складеними на колінах руками, регуляції народжуваности, звісно, жодної, і над ними височіє цілий ліс постатей — хлопи як дуби, один в одного, мов перемиті, однаково зосереджено сурмоняться в об'єktiv з-під нахмарених брів, старанно, «на мокро» зачесані чуприни, волячі шні розпирають тісно заціпнуті комірці празникових сорочок, молодший, що, здається, досі пропікає знімок огнистим зором, звичайно в гімназичній формі з кашкетом, це коштувало теличку на рік: дасть Бог, вивчиться, в люди вийде, таке ж бо воно змалечку вдалося бистре на розум, — а вони потім гинули під Крутами, під Бродами і де там ще, ті, з кого мала поставати наша еліта, — дівчата ж здебільшого в народних строях: брязкуча, навіть на око, провислість ковтків, коралів, розкиданих по плечах кіс і лент, мохнато-рясно вишивані полики, бахмата нефоремність спідниць і керсеток не укриває пишноти здорових тіл, готових родити, я, проте, спеціально

прошу звернути увагу на обличчя, леді й джентльмени, — це прекрасні, вимовні обличчя, над якими попрацював — і Божий різець, і роки трудного життя, котре, — якщо лиш не доскіпуватися в нім повсякчас сенсу, як то здуру чинимо ми, а приймати як є, як погоду й негоду, — помалу-малу стесує з виду вторинні навалькування, оголюючи скупу чистоту первісної — Божої-таки? — горорізьби: все лишнє підтягається, підчищається, виопуклюються чола, впертішають щелепи, і все глибше висвічуються — очі, очі, очі, чорнозем підвівся, і погляд його з віддалі часу — страшний і спитуючий, — що з ними всіма потім сталося, вимерли в тридцять третьому? згинали в таборах, в слідчих тюрмах НКВД, чи просто надірвалися на колгоспних роботах? йолки-палки, ми ж були вродливим народом, леді й джентльмени, відкритозорим, дужим і рослявим, самовладно-міцно вкоріненим у землю, з якої нас довго видавали з м'ясом, аж нарешті таки видерли, і ми розлетілися, розтрусилися по всіх широтах обстрапанам пір'ям із розпоротих багнетами подушок, наготованих, було, на придане, — ми-бо все чекали свого весілля, вишивали собі пісень, хрестиком, слово до слова, і так упродовж всенької історії, — ну от і довишивалися. В рабстві народ вироджується, кажу ще раз, прожовую цю думку до повної втрати смаку, щоб тільки перестала нити, як негода, як щомісячний біль пустого лона, — виживання, скоро підміняє собою життя, обертається виродженням, авжеж, браття-євреї, милі мої ашкеназі (в разі хто з вас випадком затесався серед публіки), — це й до вас п'ється: можете собі скільки хоче згорда пирхати

на сабрів — тупиці, мовляв, рогулі, чи як вони там у вас значаться, — а мені назавжди вбився в пам'ятку заздрий, знизу вгору, погляд колеги-киянина, невеличкого, юрливого полукровки з жіночно вузькими, високо підібганими плічками, що невловно накидали йому профільну поставу горбаня, — ми вешталися з ним по Єрусалиму, переходили попри стонадцятий на дню патруль, і бідака — не стримався, заламався: шістдесятирічний, ще брежнєвського розливу, професор, хлопчисько, що жадібно витріщається як різь дірку в паркані на військовий парад, став горбатим слупиком, і вихопилося вслід патрулеві — глибше власних полукровочних комплексів укрите, аж присьорбнув слиною: «Які вони... красиві!» — а вояки там і правда як на підбір — міфологічні велетні, помилково вбрані в плямистий однострій з автоматами через плече, розложисті гірські плато спин, рухомі стовбури стегон, міцні, з синюватим, проти оливкової засмаги, відливом, зуби, мов сама земля ожила й заходила в ріст, ах які мужики, бенкет для зору! — в Східній Європі піді-но пошукай таких розкішних бардадимів семітського типу, — ніби там, серед на вохру випалених безводних пагорбів, і далі тривала, ніколи не перериваючись, біблійна історія, в кожному разі, ці — в одностроях і з автоматами, як прочісували арабські й християнські квартали, посуваючись по осонню з облудно лінкуватою грацією ситих хижаків, — могли бути нащадками Авраама і Якова, мій же професор — вже самими отими мерзлякувато, чи то вибачливо, скуленими (укритися, сховатися, догідливо підхихикнути й злитися з меблею) плічками — заперечував

достеменність Старого Заповіту: з такими плічками неможливо боротися з янголом, взагалі нічого неможливо, окрім як бігти «по верьовочке», що він цілий вік і робив, що робили, з коліна в коліно все глибше вгрузаючи підборіддям у грудну клітину, мільйони ашкеназі, а верьовочка лопнула і жида прихлопнула, гай-гай! Але в них — в них усе-таки є випалені до вохряної жовтизни пагорби, на яких триває історія: хто скаже мені, де *наш* Єрусалим, де його шукати?

Там, у Єрусалимі, переходячи від храму до храму, вона просила в Бога сили — більше нічого: рік видався тяжкий, самотній (шлюб, що довгий час догнивав був потихеньку, затуманюючи душу, як віконце в парко надиханій кімнаті, нарешті розпався), а головне — бездомний, весь у нарваних скоках від одного тимчасового пристановиська до іншого, аби тільки не лишатися в маціпусінській квартирці вкупі з мамою: з нею вона починала ненавидіти власне тіло, його вперту, неборну матеріальність — мусило, хоч ти лусни, займати певний кубічний об'єм простору! — ночами снілась собі хлопом — високим, довговолосим чорнявим самцем-Мауглі, що волочить у койку стару відьму в звислих блакитнаво-сивих космаках — і не може її взяти! — ото б утішились американські психоаналітики, аби їм таке доповісти! — тоді-то й стало зринати — промельком, скидом, вихопиться й спорсне — відчуття якоїсь наскрізної відкритости-всім-вітрам: на добре чи на зле? Розумом запевняла себе, зціпивши зуби: хай хоч гірше, аби інше! — а вірші обіцяли:

*«Цієї ночі, певно, прийде жах. / Гарячий дріж — любовний
чи благовотний — / Передуттям збоченого зв'язку / Чи кри-
ку смертного стонає кволе тіло. / Розрив, розрив — всіх зв'язок,
нервів, жил: / Моя беззахисність така тепер зовсюдна, / Че-
мов одвертий заклик злу: Приходь! / Я вже себе побачила будин-
ком, / З якого в ніч оголеним вікном / Горить жовтогарячий
прямокутник / Із планкати уперек грудей / І низу живота —
як на рентгені, / І камінь той, котрий розтрощить шибку, /
Вже дось лежить, чекаючи руки».* Во блін — що тут ще скажеш...

А в Єрусалимі якимось було попустило, зрештою, й симпози-
ум видався цікавий, так що поперек-горла-вгороджену кістку
власного, вже зафаховілого екзгибиціонізму: щоразу заново
демонструвати вишкіреним західним інтелектуалам, що й ук-
раїнці, бач, годні висловлюватися складнопідрядними речення-
ми, — вона тоді проковтнула порівняно безболісно, — тільки,
сидячи в перерві між сесіями на відкритій терасі за столиком,
блаженно витягнувши ноги, посьорбуючи кавусю впереміж із ба-
лачкою — сперечалися за Донцова, та зрозумійте ж ви, пан-
ство, це не антисемітизм — це рев пораненого звіра: пус-
тять, дайте нам жити! — й з укритою посмішкою розглядаючи
співрозмовців крізь золотинки змружених вії, вона зненацька
почула різке, надсадне янчання: невідь-звідки на терасі взявся
антрацитово-чорний котюга, задерши хвоста йшов між столика-
ми, крізь загальний сміх та різномовні оклики, й патрав повітря
червоно роззявленим вереском, — бризнуло попід шкіру ле-
геньким холодком: це ще що за проява? — а воно, стер-
во, скерувалося просто до їхнього гурта — вигнувши спину,

плигицьнуло їй на коліна, теплим тягарем зібгалося в пелені й занишкло, посіпуючи насторченим вухом, перемкнувшись на утробне воркотання: знайшло, кого шукало. Посміялись тоді, та й вже, — з несвідомим острахом, мов на те, щоб загодити, вона обережно погладила звірюку, — котище розплющив на неї жорстко засклені золоті очиська з чорними прорізами зіниць, як у навспак поставлених свічок, охнула подумки: свят-свят-свят! — попалась, золотце, от коли попалась — акурат за півроку до того, як — оглушило, завертіло вихором, підхопило-понесло, не давши оханутись: спасительницею себе уявила, жонною-мироносицею, так? Ну то маєш — прицільно, просто в той світляний прямокутник, із планками упоперек грудей і низу живота, і не скигли тепер — він, як-не-як, тебе любив, той чоловік. Ні, то щось інше хотіло ним тебе любити: котик у пелені, котик на лоні, зблиск очей і пазурів, а я, розпростерта, граю на скрипочку і кричу: ах коханий, мені боляче, боляче, чуєш?

Поясни мені одну штуку. Поясни, бо я щось ніяк не в'їду. Ти що ж — *справді* вважаєш, що коли у тебе — стоїть, і не зразу кінчаєш, то ти вже й князь, і жінка мусить сукати ніжками й прискати окропом, іно ти зволиш до неї доторкнутися — серед ночі, по тому як позгортаєш, акуратненько так, свої рисунки, а я тимчасом відбудуватиму перший сон? А втім, із його приїздом їй перестали снитися сни — точніш, вона перестала їх пам'ятати: клубочились якісь ошмаття, переважно тьмяних, брунатних і асфальтово-сірих, тонів, але жоден сюжет

не протискався в денну тяму, немов між нею і нічною в мить пробудження падало важке віко, — свідомість його присутності поруч перекривала канали зв'язку. Чи не вперше в житті вона виявилась ув'язненою в клітці голої наявності — світ зробився непрозорим, вимкнулось і погасло його друге дно, мерехтючо-підводна сітка нерозгаданих значень, що доти завше світилася в снах і віршах, — тепер не було ні снів, ні, відповідно, віршів: вона втратила орієнтацію, наче позбулася одного із зміслів, оглухла чи осліпла. Розбомблене вночі тіло цілий час відчувалось неповоротким, якимось одутлим всередині, ніби справді була вагітна — пакетом базарного м'яса в кров'яних підтьоках, та що ж це мені все не слава Богу, тупо дивувалась вона — і засинала на його руці, мов непритомніла, а він радісно бубонів над вухом: *«А знаєш, ти, виявляється, можеш бути дуже навіть „пріятной женщиной“ — тільки з сексом наладити треба»*, — *«Секс, — спросоння мимрила настановчо: голова все-таки вирубувалась останньою, — це тільки показник якоїсь глибокої незгоди»*, — *«Сумніваюсь»*, — обтинав він — і тим закривав тему. Виходить, не так уже й багато ти про це діло знаєш, радість моя, — попри весь свій уславлений досвід, і хто б подумав! *Говорити*, звичайненько собі дійти згоди було неможливо — оскирявся з місця, займаючи оборонну стійку, на той час, коли спроба серед дня витягнути до нього руки стала зроджувати в ній блискавичне млосне відчуття захитаної рівноваги — наче в різко спиненому ліфті, або коли спішиш одинцем навперейми юрбі, що сипонула з тролейбусної зупинки, — він-бо *«не любив, коли його обмацують»*, далєбі

нездоровою була ця знехоть до нормального контакту («І не соромно тобі оце, — насмішкувато скалив око з подушки, — обмацувати мужчин?»), — на той час вона ладна була вже не те що говорити — голосити, нескінченним двадцятичотиригодинним монологом (так неперетравлена їжа пре з отруєного організму в оба кінці), трясти його за плечі, щоб докричатися, та що ж це таке, чувак, — а чувак, між іншим, сім'ю будувати приїхав, сурйозно, без дурників, привалив у чім стояв, оце кохання! — і все випоминав їй, що, поки він тут з нею, у нього вдома на будівництві майстерні цеглу розкрадають, «Ти що, — бралась руками в боки: відьма, зечка-блатнячка, зроду не підозрювала себе такою, — хочеш, щоб я тобі неустойку заплатила?» — ах холера, ну як мислимо, щоб двоє недурних людей, які начебто ж кохають одне одного, так? які здолали стільки перепон, щоб бути разом, чого коштувала йому сама тільки віза, після всіх автокатастроф і розбитих ребер, чого коштувала їй та зима в Кембриджі, — негодні були е-ле-мен-тар-но порозумітися, — на голову не налазить! І — як об мур без пробоїн, от під такі хвилини, певно, його дружина й шпурляла в нього ножами, про що раз був обмовився знехотя, — премиленько, нічого не скажеш, родинний спорт української інтелігенції: і що, свербіло спитати, не влучила? Натомість силкувалася бути розважливою: слухай, я ж не кукла на шнурку, що ж ти так, — визвірявся спідлоба, зігнутий над столом, мов розмотуючи димні кільця злоби: «В мені просто багато речей убито!» Дякую тобі, серце, — відтепер, здається, в мені також. Значить, вона заразна, ця хвороба духа? Значить, тепер

і мені — ліпше втікати од людей, ліпше не зближуватись ні до кого на відстань подиху? Ти навчив моє тіло — каструвати кривдника: вся моя, з коліна в коліно громаджена жіноцька сила, досі спрямована до світла (найдорожча пам'ять з минулих кохань — сонце в чорному небі: таким воно бачиться з космосу, то звідти набиралась по вінця струмуючою радістю моя утла посудинка), з тобою — вивернулась чорною підкладкою назовні, зробилась нищівною — смертоносною зробилась, щоб сказати прямо, не завиваючи в папірці. *«Вклякну, де стою: о, бих / Страшний, переступний гріх — / Донині трясе відриг, / Мов трутяться тороси криг / У нутроцах! Під груди! / Кого благи-гар? Загни / Цей синій, сухий пожар, / З грудей відвали тягар?»* Бо я — винувата-таки, бо любов моя зосталася в Кембриджі, станула по весні з глибокими снігами, а на літо, на час твого приїзду, лишився вже тільки рубець — і надія, що ти його — відживиш. Мала б раніше втямити: відживляти — не твій фах.

Несподіваний дзвінок із дому — від товаришки, що рік як пішла в бізнес і, єдина з-поміж усіх київських приятелів-друзів, може собі дозволити телефонувати до Америки: чи ти зараз у стані вислухати справді страшну звістку, питає вона. Тобто? У слухавці коротка пауза, відтак падає, стиснутим горлом: Дарка загинула. Вмент терпнуть обкидані приском ноги, а за ними й усеньке тіло отерпає, як при анестезії: ні! (А десь на дні свідомости дзижчить, невпійманою комашкою

між шибками, паскудна думка: щасливиця, відмучилась! — бо мучилась вона таки тяжко, красуня й розумниця, ох як їй пасували «по-молодицьки» вив'язані тернові хустки з випущеними поверх кожушка тороками — рум'янець на розложистих вилицях, як яблуко-циганка, гостренький, мишкуючий носик, складені чирвою вустонька, суцільна цитата з фольклору, жива ілюстрація до Гоголівської «Ночі перед Різдвом», і гумор у неї був — також гоголівський, класично-український: коли баляндраситься з преповажною міною, а слухачі надривають боки, — і цілу молодість мучилася — з дурепою-матір'ю, що позвихала мізки й чоловікові, й дітям, зі сволочними хлопами: перший муж покинув зараз по дипломі, іно дістав столичний розподіл, задля якого, з'ясувалось, і женився, з другим скінчилося зірваною вагітністю, і по-оїхала гінекологія, мов з гори вділ, з третім, смирним, як хлібний м'якуш, і цілий вік не-при-ділі, гарувала за здорового дядька, поки він, спасибі, глядів малу, — репети-торствовала навсібіч, брала переклади, скакала, як і всі ми, по винайнятих хатах, волочачи на горбі родину, дописувала дисертацію, і от, бач, знайшла врешті працю в якійсь новозасно-ваній американсько-українській фундації, три місяці як стала на ноги, їхали автом з Борисполя, а назустріч, по тій самій смузі — в дупель п'яний «жигуль»: четверо душ, усі, хто сидів ув авті, — на місці, і будьте здорові, і тільки високий, тонкий голос виводить — без сліз! — у порожньому закадровому про-сторі: ой якби я знала, що буду вмирати, я б собі казала явора врубати, збудувати трумну на чотири боки, щоб вона стоя-ла трийцять штири роки, стояла, стояла, та й почала гнити,

та й стала до дівки труна говорити: або іспаліте, або порубайте, або порубайте — або тіло дайте...). Стоячи серед кухні зі слухавкою в руці, держачись за Санин голос, який укотре повторює: що тепер буде з Талею, що буде, — Талі п'ятий рочок, вилицювата, в маму, дівчинка, тільки з татовим носом бараболею, колись, іще немовлям, вона вразила тебе своїм стеряно плаваючим, питальним водянистим зором, котрий ніби шукав, за що зачепитися, — Дарка переповивала її, й зринуло, мов невидимим вітром нашелещене: *«Як це дивно — дівчинка. Дитя. / Вираз невдоволення на личку: / Впорядкуйте спершу це життя — / А тоді, товляв, мене і кличте. / Лялечко, людинонько, прости — / Світ, що не бились хтозна-відколи, / І батьків, що вкинули — рости! — / Чате потирати в чистім полі»*, — стоячи так, вона виразно чує той інший, закадровий голос — не Дарчин, ні, хоч Дарка — співала, і саме народні пісні лепсько їй удавалися, була в неї, бозна-звідкіль, ота природна, жіноцьки-грудна — колодязним провалом углиб — етнічна інтонація, яку фіг підробиш, і найупитіша компанія розм'якала, занишкала хляками в кріслах, щойно Дарка, затягнувшись напоследок цигаркою, сміхотливо сіпнувши бровою: «нікотинчик—вітамінчик», — заводила, на диво чисто, обличчя їй ви погоджувалось лагідним смутком, — осипалися долі платочки тернового цвіту, чий-то-кінь стояв, чутко нашорошивши уші, похитувався в березі човен, та все хлюп-хлюп-хлюп-хлюп, шамшіла трава під чиєюсь скрадливою ступою, і зносила вода вербове листя, і все-все, скільки світу, зносила вода, жили на цій землі якісь безіменні люди, до чогось прагнули, кохали

й страждали, і тільки розрізнені мокрі сліди голосів (голосінь?) зостались по їхніх життях — ще можна напитись із того слідочка, ще можна відчутти: твоя власна мука, на мить осяяна пізнім, навзахіднім проблиском смислу, — не одинока, не перша й не остання, й тут вона згадує, що насправді в тій баладі труна стояла впорожні не *трийцять* штири, а *двайцять* штири роки: та жінка, що високо й пронизливо виспівала свою смерть (поклала б я мужа — люблю його дуже, лягла би самая — дитина мала; лягай, мила, сама, якось воно буде, малую дитину та й доглянуть люде...), була ще молодшою за нас, дівчисько ще зовсім, — а ти, обурюєтья Сана, ти що, зовсім там від'їхала, ідіотко, подумаєш, трагедія — невдачно трахнулись, — ні, коли *так* переповісти, то яка ж тут трагедія, все залежить від того, як переповідається, тільки Сана не знає, і ніхто не знає, що розповіла тобі Дарка незадовго перед твоїм від'їздом, — то був чи не перший раз, коли вона розкрилась тобі по-справжньому, хоч зналися ви ще з університету, рік перед тим Дарка поховала батька — той був музика-лауреат, депутат і, свого часу, ледь не член ЦК, трохи, правда, і його були поскубли за націоналізм, і він став грати на урядових концертах, а звикла до комфорту жона робила йому дірку в голові, коли натинався на офіційних бенкетах виголошувати тоста українською мовою — хай і видурнюючись, блазнювато каламбурячи, «здоровенькі-буликаючи», представник ЦК — бетонна брила в сірому костюмі — несхвально мовчав: жоден м'яз не здригнувся на непроникному, мов налятому водою обличчі, ай-яй-яй, що ж тепер буде, «ти ж в Канаду собрался, — лящала мати,

скидаючи пальто в передпокої, поки вагітна Дарка, знемагаючи од токсикозу, молола в кухні каву для тата, — ти головою своєю соображаєш?» — і, вийшовши в кухню, засмаливши (по кількох обламаних сірниках), старий сказав дочці — так само по-російськи, жорстко: «Я знаю, я всего лишь общественно-политический шут», і ця фраза зосталася в ній назавжди, невийнятим цвяхом — поховали його на Байковому, з усіма почестями, в усіх газетах були некрологи, і оркестр, згідно з останньою волею небіжчика, грав «Козака несуть», — кінь клонив головоньку, пізня дитина, Дарка була пізня дитина, батькові на той час сповнилося сорок: вродливий, зрілий мужчина в zenіті слави, і як іще можна було його втримати, коли не другою дитиною? — я тільки тепер зрозуміла матір — як жінка, говорила тобі Дарка, болючо світячи очима, я зрозуміла: я — той останній, хто приходить по бенкеті й за все розплачується, — в той вечір вона не співала, ви укрилися вдвох кінець стола, і ти слухала, наскрізь вистуджена подувом її жорстокої відваги насупротив життю, до кісток проймаючим протягом враз установленого по-сестринства: платим, дівоньки, авжеж, за все платим, до останнього шеляга! — потім ловили машину, набивалися оселедцями в салон, тарабанячи металічно цупким букетним целофаном: був чийсь день народження, трохи чи не Санін-таки, — хтось мостився між сидіннями, хтось, у неповороткій шубі, громадивсь комусь на коліна, по-оїхали! — як сказав первий советській космонавт, — і — поїхали, полетіли, сестрички-голубочки: ти — за океан, а Дарка — ще далі, молочно-білою тінню стартувавши з гори перем'ятого брухту на котрусь із найдальших зірок, —

пізня дитина, народжена матір'ю, щоб утримати чоловіка, а не стало кого втримувати — і вичерпалось життя, розтиснула п'ястук Господня десниця, відпускаючи на свободу наболену душу: мир тобі, страднице, відпочинь.

Дарцю. Дарцю, ти чуєш мене?

Не було на тобі вини, що покликана в цей світ — не любов'ю. Помолися там, де ти зараз є, за нас усіх — нам іще жити.

Прокидаючись уранці (ну, й пощо було прокидатися?), вона довго лежить на животі, обхопивши руками подушку: новий день сиплеться на думки градом виснажливо-безглузких зобов'язань — замовити ксерокси для студентів, відштампувати їм на факультетському принтері нову контрольну, зайти до банку, до drugstore¹ — скінчилися вітаміни, і колготок треба би прикупити, відповісти на два листи, потелефонувати до travel agency², ой блін! — десь загубився замовлений нею квиток до Нью-Йорка, котрий мали вислати поштою, хоч, коли подумати, на фіг їй здався той цілий Нью-Йорк — ну вилізе на сцену, ну прочитає по-англійському парочку своїх, з таким скрипом перекладених стихів, ну вип'є потім навстоячки келих вина і заїсть вмоченими в помідоровий соус креветками, пошкіряться до двох-трьох випрасуваних літературних агентів і дядь із ПЕН-клубу, можливо, заскочить на годинку-другу до колись улюблених музеїв («*На фіга мені ті музеї, — весело*

---

¹ аптека.

² подорожнє агентство.

горлав у телефон, коли дзвонив до неї до Кембриджа, з України ще, — *мені в тій Америці тільки одну баришню побачить треба!*» — тоді це здавалося бравадою: ну як таки можна свідомо від чогось відмовлятись, обтинати собі життя на пню, воно ж таке неосяжно-цікаве! — а тепер, бач, і в ній пропав усякий-будь смак пізнавати, колишня невиситимо-вбируща хіть відкривати нове — *мать його за лапу, та чи я вже вмерла?*.. Перша розмова між ними на цю тему вийшла була якась безтолкова: *«Їду до Америки — поїхали разом?»* — *«Ага, — сміявся, — машиною — якщо солярки вистачить»*. — *«Я серйозно кажу»*. — *«Що я там робити буду?»* Таж малюватимеш, бевзю, — і побачиш Metropolitan, і Modern Art Museum, і Art Institute у Чікаго, дзеркальні октаедри космічно-гігантських сталагмітів, що громадаються на обрії, коли під їжджаєш до міста, вигинисті видиخي мостів і віадуків над автострадами, простір із фантастичного фільму чи сну, жаскувато-безмежний, нема ж йому впину, розгін, прерію без ковбоїв, легкий присмак безумства, проблемуючий в нічному жактінні реклам: розум, що лякається власного творива, це ж бо всуділь рукотворна цивілізація, і тому звідси — лунатично-щемлива, місячним сяйвом розіллята в пустелі саксофонна туга, вихляючий (п'яним негром насеред хідника) і за кожним млосним вивертом витягаючий душу голос співачки в джаз-клубі: *«I'm all alone in this big city — Wilson, buddy, have some pity»*¹, колихаються дими у притемку над баром, над більйардними столами, де постукують кії, всі ми тут самотні, вільні й самотні, це прекрасно —

---

¹ Я сама-самісінька у цьому великому місті, Вілсоне, друже, зглянься.

творити собі життя саморуч, це страшно — творити собі життя саморуч, побачиш живцем обличчя всіх рас, зібрані до купи, кольори й відтінки — від топленого шоколаду (які безсоромно лілові підкладочною наготою мушлі губів, які звірино розчепірені закамарки ніздрів!) до азійської химеричної — жовтий місяць, цитрина, неспіле авокадо — прозелені, все це міситься в одному тиглі, який шалений, оглушливий для ока фільм, нема ж йому впину, ярмарково-строкаті ятки на вулицях, хризолітовий полиск вітрин у розповні дня, і над усім, на придорожніх щитах — карамельно-яскраво розсміяні кількаметрові личка загиблих дітей: жертви drunk driving¹, вознесені в небо маленькі янголи цього земного падолу, о Дейві, о Кевіне, о Мері-Джейн, що буде завтра з нами всіма? — побачиш з ілюмінатора захід сонця над Атлантикою: воно падає стрімко, на очах, відкидаючи вздовж овиду яро-червону доріжку, і хмарні сніги сутеніють на вапняк, на гірську породу в темних прожилках ривчаків, а відтак починають скресати, сірими торосами в студених сталєво-синіх проталинах, тільки там, де впало сонце, ще видніється чітко окреслений острівець жару, і вже напливає звідусюди морська мла, і літак входить у ніч, за яку годину протинаючи її з кінця в кінець, і от уже знову сіріє в ілюмінаторах, цим разом світаючи, — ти почувеш, як дихає планета — мов немовляче тім'ячко, як близько там, у небі, до Бога, бо, знімаючись з місця, виламуючись із насидженої лунки, ми відкриваємося йому так само, як у мить народження або смерти, — і ти вирвешся, о, вірю, знаю! — вирвешся з глухого тунелю, що ним, по-дурному

---

¹ кермування автомобілем у нетверезому стані.

затявшись, прещся назустріч своїй лікарні-тюрмі-лоботомії [якого хріна, що ви всі собі дозволяєте, хлопці, чи розпач — не завелика розкіш для українців, уперше в цьому столітті все-таки наділених реальним шансом на повноту життя?..], ти напишеш свої найкращі картини, і слава — справжня слава, та, якої жоден українець іще не мав, хіба Архипенко, — виведе тебе — першого з-поміж нас — під сліпучий прожектор історії, ти-бо вартий більше, ніж їхній Шемякін чи хоч би й Неізвестний, ти ж наравду *such a damned good painter*, це тобі належить по праву власна галерея на Сохо, десь вона мусить чекати на тебе, поки ти спіпаєш ночами в своїй злиденній майстереньці без водогону, де тиньк сиплеться зі стелі на свіжі скульптури, до чого ж уїлася вже ця класична національна безвихідь — сил нема терпіти! — звинемося туди-сюди, понипаємо в пошуках *right people*¹, які б тебе побачили, зараз саме слушний час, все-таки, яка не є, а Юкрейн, і арт-менеджери починають мишкувати за новими іменами, все буде клас, все-все дасться зробити, Господи, як я хочу, аби ми щось *побачили*, аби нас нарешті *почули*, і скільки сил я вгепала в це діло — як в унітаз спустила, подумати страх! тябричила на Захід з дому найвиборніші книжки й слайди, тицькала людям під носа, удаючи довкруг себе димову завісу якогось примарного контексту, з яких лиш трибун не вимахувала руками — приголомшений директор Кеннан Інстіт'ют запевняв мене після того в подячному листі, що «if the fate of Ukrainian literature is in the hands of people like yourself, one need not

---

¹ потрібних людей.

fear for its future»¹ — не підозрюючи, звісно, що в моїх hands хіба поручень в автобусі, та й то коли не одтиснуть, — нічо', братіку, не журись, прорв'юмся, я витягну, виволічу тебе на собі, моєї потуги стати на все: пів-України з місця зірвати, пів-Америку поманити за собою в Україну [і справді ж була проходила по їхньому континенту, як гаммельнський щуролов із денцівочкою: студенти ледь не цілим класом подавали заяви в Корпус Миру — for Ukraine, колеги з американських університетів починали студіювати українську мову, запускалися в рух маховики дерзновенних проєктів — спільні видання, симпозиуми, перекладні антології, йолки-палки, скільком людям голову заморочила!], — на всі її «говорила-балакала» [давала — плакала...] він тільки скупо всміхався: ну-ну, «Подивимось», те його «Подивимось» з часом почало їй звучати як пароль безнадії, попервах вона списувала таке маловірство на рахунок провінційної закомплексованости: куди, мовляв, нам, зі свинячим рилом, — «Ні, ти все-таки мені поясни, як так можна було — пропастися, щоб ні звука, ні знаку?» — нагороїжувався, ставлячи очі рогом: «Кажу ж тобі, я не вірив, що коли-небудь сюди приїду!» — ну от і приїхав, і що тобі з того прибуло, скоро наперед знав, що все тут тобі — «на фіга»? Привіз із собою грубий альбом зі шкіцями, з нього й писав: все ті самі голомозі й гострорисі чоловічки несли по горбах крізь жовтогарячу пустелю на рогатинах то місячно-зелених вирлоокких риб, то велетенський вказівний палець лівої руки [чому — лівої?],

---

¹ якщо доля української літератури в руках таких людей, як ви, то нічого боятись за її майбутнє.

то розмаяну вітром вишивану корогву, зависали між підпаленим небом і посутенілою землею, перебирали дитинно-вузькими бо-сими ступнями по зубчастих коліщатах точильного станка: отак, лукаво мружив до неї око, Бог вчить поетів ходити — гмукала, не годячись, чи радше, напівгодячись: хтозна, мо', й справді — так?). Чим, і з ч о г о продовжує писати, якщо світ довкола йому нецікавий? Нещасний ти чоловік, Миколо: любив машину — розбив, любив жінку — зламав, — в ніч остаточного роз-риву їй приснилося (і той сон вона — запам'ятала-таки, винесла з тьми нагору), як він повільно відходить від неї, обернений спиною — така ще рідна стрижена потилиця, опущена голова, шорти й жорстко накрохмалена біла сорочка з настопірченими короткими рукавами: пацан пацаном! — по вузенькій кладоч-ці, похилений кудись *вділ*, куди — не розгледіла, і спокійно (вперше за цілий час із ним — спокійно!), розважно-ясно ствердилося крізь сон: не спасеться, ніт, не спасеться.

А хреново ти, подруга, виглядаєш — ох, хреново: на пов-ний сороковник, дарма що сходила постриглася (на героїчну надсаду спромоглася, бо стан такий, особливо вечорами, що раз була замалим не заснула вбраною, і лиш дивно притомний, крізь липку млу обважнілого мозку, укольчик страху: та що ж це я, до ручки вже докотилася?! — змусив-таки спустити ноги долі, намацати халат, перебратися й поплуганитися до ван-ни: і косметику змий, так, ваткою, лосьйончиком змоченою, протри під очима, і зубки почисть, спершу «Лістеринчиком»

прополоскавши, дуже добре, молодця, а тепер під душ! — а тепер нумо, рушничком розтерлася, а тепер нічний «Oil of Olay», оно він чорніє на поличці, спершу на шию, тоді на лиця, цяпцяп, кінчиками пальців, помасажуй трошки, ну от, готово, і слоїчка закрити не забудь — а тепер уже й кладися до ліжка, як Бог приказав), — і все то як мертвому припарка: несподівано видабаючи собі назустріч із випадкових, на повний зріст, дзеркал, вуличних і крамничних, вона першої миті не впізнає цієї бабери в знайомих елегантних строях, і справа навіть не в страхітливій шкірі, відразу на кілька років змарнілій (треба б менше курити...) і поплямленій слідами од прищів, і не в брезклому, якомусь обдемкувато-бридливому, мов спущений м'яч, зачерку долішньої половини обличчя (так і жди: іно розтулить пельку, зараз скиглити почне!), а от — щось невловно змінилося в цілій постаті, в рухах, в ході: щезла та неповстримна розгоностість літака перед злетом, що завжди в ній була, і — знявши димчасто напilenі окуляри, придивлялася: атож, погас зір — не вдаряли більше очі з обличчя прожекторами, а ховались у нього з такою заплаканою мукою, що самій хочеться чимскорше перевести погляд кудись-інде. Кажуть, за статистикою пересічна людина дивиться в дзеркало сорок три рази денно, — сорок три рази денно ти, зі стиском утробного страху, все ще не ймучи віри, витріщаєшся на цю мегеру: отже, це я? Відтепер і назавше? (І зараз же збирається на плач, уже од безнадії: відчуття, забуте з підліткового віку.) М-да, ні фіга собі. Ні, якби правильне освітлення, згори і трошки під кутом, то ще б туди-сюди, ще щось із тої давньої дається впізнати... Ой, я тебе

прошу! — кого ти дуриш? Ще взимку, під час того перелету, у Франкфурті, де сиділа скулившись під стіною й шпарко строчила в блокнот, невидимим болем спливаючи, — перехожі парубоцькі ватаги цікаво перечіпалися об неї, пригальмовуючи на ходу: «Hi, girl!», ще півроку тому, в Кембриджі, за нею упав суперхлопчище, красень і атлет, шість футів два дюйми, і в плечах стільки ж, ласкавий як заїнько, зі шкірою наче смуглявий шовк і чистим запахом здорового молодого чоловіка, а який з нього мав бути коханець — гризи тепер собі кісточки, гризи! — і на її «I'm ten years older than you age» відказував, по паузі, трошки заскочено: «You're lying»¹ — вона й для нього була, щиро й невдавано, просто girl, котра йому подобалась, — а її, замість вабити, вже нишком дрович той непереможний натиск дурного здоров'я, весела й самовпевнена *небитість*, вона-бо була «поетеса гостро трагічного світовідчуття», як колись писав про неї вдома один прибацаний критик, ая, вона впадкувала це, як ото групу крови, і в цій країні, з її кодексом примусового щастя, котрий, розуміється, покотом тиражує невротиків і психопатів, носила своє історичне страждання з викликом, наче породистий пес медаль із виставки, — ледь-ледь зверхньо осміхаючись, говорила в довірливо розкриті роти (слова падали в підставлений келих з вином і коливали блиском поверхню): у вашій культурі горе — виключно особистого характеру, самотність, любовні драми, оті клінічні інцести, котрі сорокалітні тітки будімото починають видлубувати на психотерапевтичних сеансах із дитячої пам'яті і в котрі я, по правді, не вельми

---

¹ Я на десять років старша за тебе. — Брешеш.

вірю — повчавши рочок-другий до психіатра, ще й не таке згадаєш, — але вам невідома підвладність неборному, метафізичному злу, де від вас ні чорта не залежить, — коли зростаєш у квартирі, яка постійно прослуховується, і ти про це знаєш, так що вчишся говорити — одразу на невидиму публіку: де вголос, де на мигах, а де й змовчати, чи коли перше твоє дівоче захоплення виявляється приставленим до тебе стукачем, який за рік доволі халтурно відбутої служби — переважно кав'ярняних балачок і валасання по кінах — бере та й закохується в тебе напrawdę, без дурників, і освідчується — освідчуючи свою кагебівську місію (роти роззявлялися ще ширше, кругліше: оце життя, заздро гадалося їм, оце real life!), і ще, ще — одначе про це вона вже воліє мовчати, — коли в тридцять років уперше шугаєш у койку з чужоземцем, навальна романтична пристрасть (із напрочуд приємним пахом дорогого дезику!), до якої він, утім, поставився поважно й став забалакувати про одруження, — і фартило ж тобі, дівко, в житті на сурйозних чуваків, кого не візьми — усім зараз кортіло женитись, хвороба така, чи що? мар'яжна пошесть, або, може, мода на поетес? — і той запашний (і ніжний, авжеж!) мужчина спробував справити тобі гардероб, бо твій власний складався зі старих джинсів і кількох, навіть не божемних — жебрацьких уже, кохтин, — він купив тобі дві справжні сукні з тонкої вовни, і сріблясту шовкову блузку з підкладними плечима, і розкішний, барви червоного вина костюм, у якому ти вмент спалахнула цілком уже заморською вродою (басейни, шезлонги, яхти, білі гоночні автомобілі...), і кілька пар черевичок (привіт од гоголівського Вакули —

італійські, м'якесенької шкіри стодоларові «лодочки» ти доношуеш і досі), і ще купу всяких придабашок, сумочку, і метеликовий рій строкатих шаликів, і косметику, й дзвінкі циганські брязкальця, годинникова браслетка наново вирізьбила артистичну вузькість зап'ястка, а рясні дармовиси-сережки — високу беззахисну шию, все було дороге, дібране любовно й зі смаком — і, вперше на віку затоварена по саме нікуди, вперше по-журнальному вистроєна, аж самій од себе заперло дух перед дзеркалом (і так сорок три рази!), — ти впала в нестерпний, ядучий *стид*, ти відчула себе типовою совковою проституткою, що трахається в готелі за пару трусів, і хоч *не прийняти* все те добро тобі таки виявилось понад силу, але роман на тому й урвався — ти просто перестала відповідати на його амстердамські дзвінки (а він тимчасом спішно оформляв розлучення і таки, здається, трохи чи не оформив), бо, зрештою, що б мала робити в Амстердамі? — і вернулась до чоловіка, возити йому джинси й запальнички з закордонних відряджень, і була не те щоб задоволена, але — *чиста*: які там не є, а людські взаємини, не заражені наперед принизливою нерівністю країн і обставин, проти якої — не попреш-таки (і тому тебе зовсім не діставало, що в Америці твоє велике кохання жило на твоєму утриманні: подумаєш, біг діл, заробиш — оддаси, — дістало, і то не жартом — оттоді-то заламалась, забігала по хаті, ухнувши на кілька годин в яму чорної, огненно-пропекущої зненависти, ладна, як його колишня дружина, і собі, аби трапився попідруч, вгородити в нього всі наявні ножі й інші колющо-ріжущі предмети, щоб рухнув, виблядок, стікаючи кров'ю,

щоб ходив кров'ю, щоб кінчав кров'ю! — у-уу, жах, дякую красно за такі пережиття, воліла б ніколи себе такої не знати! — щойно тоді, коли з хамською незворушністю — мужчина ж бо! креміль! — заявив, уже по телефону, що нічого їй не винен — що це якраз навпаки, вона ще з ним не розрахувалася, — не інакше як неустойку собі вилічив — за цеглу, Бігме, за цеглу! — хоча звучало як погроза, засміялася хрипко, таки не ймучи віри: «Слухай, мені що — рекет на тебе наводити?» — але він уже поклав трубку — молодець боєць, душка-пупсик! — оскаженілу од злоби, мов придержало за плече промельком думки: а як же воно мусить бути хх...реново так жити — повсюдно викликаючи в людей, і не в самих лише жінок, отакі на себе реакції! — яке ж воно, дурне, нещасливе — і не кається...). Знаєте ли ви українську ніч, леді й джентльмени? Ні чорта ви не знаєте, та й ні до чого воно вам, у вас свої, не менш муторні ночі, ви вкорочуєте собі віку в ошатних сабербіальних будиночках, облетених плющем, бо нема з ким їсти індика на Thanksgiving¹, тільки я вже замахалась од власної всесвітньої спочутливості, замахалась бачити, куди не піткнуся, — іно горе, горе і горе, — чи то я так влаштована, чи то моє «гостро трагічне світовідчуття», як антена комашиного вусика, всюди виловлює запах горя, і я крекчучи повзу на нього, замість весело трахатися з молодим здоровим бичечком (який, збитий мною з пуття, почав, о диво, читати — уже здолав «Хатину дядька Тома», щось із Джейн Остін і спинився на «Пригодах Тома Сойєра», а тоді якось, одного вечора, п'ючи

---

¹ День Подяки — традиційно родинне свято.

чай у мене в кухні, — приїздив після тренувань, розпашілий, стягував куртку через голову, метав на ліжку, смішно, по-цуге-нячому, нюхав собі передпліччя: щойно з басейну, ще пахну хлоркою, — життям він пахнув, блін, життям! — захоплено розповідаючи, що вже навчився *уявляти* описаний у книжці краєвид або кімнату, зненацька перебив себе й спитав просто-сердо: тільки де ж я тепер знайду таку дівчину, щоб про все це з нею розмовляти? — ах розумничка, просік, на перших-таки кроках: шлях, який вона йому відкривала, обіцяє — самотність, — молоснуло, як ляпасом: стоп, ідіотко, гальмуї, — перестань, нарешті, забивати нормальним хлопам памороки й пхати їх на блудні вогники якогось потайного смислу, в якому й сама ж ні бельмеса не тямиш, а відтак кидати їх на півдорозі на кількарічне зализування ран, — і вже знала, що спати з ним не буде, що тільки такого чумного, як сама, ба ні, ще чумнішого — в лікарняному гіпсі, в драконівських боргах і хвостах міліцейських повісток, брате мій чорнокнижник, ми однієї крові, ти і я, — потрапить не виламати з власної, од Бога приналежної колії, — ай як шляхетно з твого боку, золотце, ну помилуйся, помилуйся собою — кругом файна виходиш, ні?). У психіатрії це, здається, називається віктимною поведінкою, але я нічого не можу вдіяти, мене так учили; взагалі все, що українці здатні про себе повідати, — то як, і скільки, і на який спосіб їх били: інформація, що й казати, малоцікава для сторонніх, одначе, коли більше нічого ні в родинній, ні в національній історії не нашкребти, то помалу-малу звикаєш пишатися саме цим — адить, як нас били, а ми ще не вмерли, — кембриджські приятелі

лягали зо сміху, коли ти переклала їм початок національного гімну, *Ukraine has not died yet*, — «What kind of anthem is that?»¹ — а й справді, ні фіга собі заспів — якраз із таким «турка воювати», коб не часом! — і тому, тому, дорогенька, скоро так, то — радій і веселися, що не вмерла, бідолашна сексуальна жертва національної ідеї, хоча, як гаразд зважити, то що тут такого вже веселого, і на кий воно здалося, життя без любови, і чи не лучче було, лучче було вмерти, а ще краще, а ще краще та й не народжуватися, чим тепер, чим тепер так катуватися (колись мала одну, також неабияк патріотично схарапуджену, товаришку, котра все нарікала — мовляв, ми закохуємося не в мужчину, а в національну ідею, — й скінчила тим, що пройшлася кількарічним демаршем по койках заморських дідусів, доки в котрійсь не осіла-таки, підчепивши собі, — яке, не виключено, виріши, може, навіть вивчить українську мову, якщо, звісно, захоче, а тимчасом його мама підробляє дешевими репортажами на українській «Свободі», яку Клінтон усе не збереться закрити, — витьохкує колись рідною мовою з тими, наче пружини з матраца, випираючими чужинськими інтонаціями, які мають засвідчити, що вона вже — бери вище! — не з нашого села: в и р в а л а с ь!): я до того веду, леді й джентльмени, що не бозна-який воно кайф — належати до битого народу, як примовляла фольклорна лисичка, битий небитого везе, — і так йому, битому, й треба, біда в тім, що при тому він примудряється співати, ну скажімо, думу про безталанних невольників, і тим — усправедливлює

---

¹ Україна ще не вмерла, — «Це що за гімн такий?»

власну принижену позу, бо мистецтво, гай-гаи, завжди всправедливлює в сторонніх очах життя, котре його породило, і в тому його, мистецтва, ве-еликий обман. Латинське *ars*, що просочилося в більшість європейських мов, нордичне *Kunst*, що відрикошетило у західних слов'ян «штукою». — от де напrawdę здоровий підхід, аж чути бюргерську пообідню кислокапустяну відрижку: штука, забавка, безневинне трюкацтво, акробатичний переверт на линві, мелодійний подзвін барокових дзигарів і штудерно різьбована табакерка, наше «мистецтво»-мастацтво тої ж природи, тільки так — байдужно-поблажливим позіхом: ну-ну, чим там *мастаки* нас сьогодні потішать? — і знешкоджується, розчакловується приховану пастку, і, здається, єдина церковнослов'янщина марно виціляє застережного сухого перста: «изкусство» — від «изкус», спокуса, ота сама, в яку молитва просить не ввести.

Тільки от одне, каже вона собі, вчотириста-сорок-треге (це що ж, уже довіку?) розглядаючи в дзеркалі — мутному, в плісняво-зелених процяпинах (що ти хочеш, дешева квартира в убогому кварталі!) — своє грубо відретушоване близькою старістю (тридцять чотири роки, йо-майно!) обличчя. Тільки одне. Нас не вчили, ціла наша література з її культом трагічної любови — Іванко й Марічка, Лукаш і Мавка, мої студенти були в захваті й заявили, що «Лісова пісня» ліпша за Шекспірову «*Midsummer Night Dream*», еге ж, — якось забула нас попередити, що в дійсності трагедії виглядають *некрасиво*. Що смерть, у будь-якій формі, є насамперед діло брудне. А там, де нема краси, — яка ж там істина?

Обидно, блін. Обидно. Піти на ганок перекурити все це діло?..

Відкриття: ось так сприймають світ фригідні жінки! Був час — в останніх днях співжиття і зараз по розриві, — коли, забачивши по телевізору еротичну сцену, вона починала плакати. Тепер дивиться спокійно, як зоолог на злягання ящірок (а цікаво, як злягаються ящірки?): двоє напівголих людей на ліжку, мужчина кладе жінці руку на стегно, посуває вище, вона повертається до нього, розхиляючи зігнуті в колінах ноги, обхоплює його за шию, обоє, стогнучи й вовтузячись, зливаються в поцілунку... Слава Богу, переміна кадру.

Лягнула була з маху, так би мовити, довірчо поділилась цікавим спостереженням: «Знаєш, що мені здається? Тільки зрозумій мене правильно, не ображайся: що ти відкритий до зла». То був третій чи четвертий день по його приїзді — в пенсільванську глушину, де добряга Марк, ладний запросити, коштом керованого ним факультету, всіх поетів і художників світу нараз, аби лиш пособили йому на часинку вистромити носа з тучі хатнього пекла (щоразу, телефонуючи їй до Кембриджа, сповіщав — голоском, до якого пасувала б по-пташиному схилена набік голівка, ку-ку: «А я сьогодні познайомився з гарненькою росіяночкою», «А тут одна муриночка мною цікавиться», — хто б ним, бідашечкою, цікавився, вайлуватим

сорокалітнім школярем-відмінником, по-качиному розкарякуватим в ході, з черевцем плюшового ведмедика, вистромленими з ніздрів волосками й ріденьким пушком на лисіючому тім'ячку, — і знову збивався на домашнє, із дитячих зобиджених інтонацій: сьогодні перемив увесь посуд, на працю через те спізнився, а вона тільки й сказала, мовляв, ти зле вичистив пательню, — спорскаючи на верескливо-істеричні: коли, вичерпавши всі можливі розради, буцнувшись лобом у глухий мур чужої безвиході, питала в нього навпростець — Марк, ну якщо все так безнадійно, то чого ж ви не розходитеся? — «Because the fucking bitch couldn't survive!»¹ — ага, утримувати дім, платити mortgage, insurance² і всі інші рахунки, гаразд, що ми в Україні позбавлені цих проблем, нам простіше — спакував валізку, грюкнув дверима, і гуд бай, май лав: злидні це свобода це свобода), — Марк виклопотав йому майстерню на час літніх канікул: куток у здоровенній, схожій на сюрреалістично заставлений мольбертами спортзал кошарі з матовим, як у клозеті, вікном на всю стіну, — скажи, чувак, спасибі й на тому, beggars can't be choosers³, — вона ж приїхала в те обезлюдніле університетське містечко єдино задля нього, задля нього залишила Кембридж — і, щойно залишила, — мов рухнула протаранена стіна, все посипалося з устійнених місць: вже в Бостонському аеропорту Logan, щойно вилізла з таксі, — розірвався босоніжок — волочачи ногу, підійшла до стойки

---

¹ Тому що розперетака сука не змогла б вижити.

² позику, страхову безпеку.

³ не про злидня перебір.

з квитком, і з'ясувалося: всі рейси «United» затримано, у Вашингтоні, де мала пересідати на калікуватого пенсільванського «кукурузника», лютувала гроза, — заметалася від одного службовця до другого, всі знай вистрілювали хлопавками пустих усмішок, що ж робити, вона конче мусила встигнути сьогодні на вечір до Марка, завтра вранці вони планували вирушати автом до Нью-Йорка, до Кеннеді, зустрічати геніального українського художника, що не знає ж (ідіот!) ні слова по-англійському, так класно було підігнано сценарій, і от на́ тобі! — міняла квиток на інший рейс, сорок хвилин упрівала в салоні під булькіт музики в навушниках (щоп'ять хвилин перебиваний бадьорими обіцянками злетіти, тільки-но дістануть дозвіл), у Вашингтонському Dulles було так, мов перед хвилиєю оголосили воєнний стан: люди гупотіли коридором, метляючи перекинутими через плече сумками, вищали візочки, скреготали коліщата, заходилося ревом, на всьому протязі коридорного склепіння, невидиме немовля, і вона й собі гналася за іншими, з поверха на поверх, петляючи, як уві сні чи в хоррор-фільмі, від гейту до гейту, і, добігши, сапаючи, як собака-гончак, до закапелка з своїм кукурузником, розбилася з льоту об мовскеля-непорушного, професійно погідного клерка за стойкою: «Your plane has just left, ma'am»¹ — а наступний же коли? — а наступний завтра опівдні — бликнув зубами: «Have a good night!»² — матюкнулась, пірвалась дзвонити Маркові, всі телефонні «бути» були переповнені, автомат з'їв монету, коло

---

¹ Ваш літак щойно відлетів, мем.

² Приємної вам ночі.

стойок «United» біснувався, качаючи права (от де різниця між нами й американцями!), розвердений тлум, чолов'яга з чомусь мокрою чуприною, явно на межі епілептичного нападу, трусив за барки також мокро-блискучого лицем негра в «United'ській» формі: «You're a jerk, you hear me, man? You go and bring me your boss right now, you hear? Right now!»¹ — той, з біло вибалушеними очима, видирався, цвікав слиною: «You just don't call me names!»² — і, фокусницьким, чи то офіціантським, елегантним жестом вихопивши з кишені рацію, кликав, замість запотребованого боса, поліцію, ну, таке й у Совдепії б сталося, — Розі заскиглила в трубку, що Марк уже виїхав — в аеропорт, їй назустріч, — за шкляними дверима, в жовтяво підсвіченій тьмі, знову закосив дощ, пошкандибала до багажних конвеєрів — забрати валізки, ясно вже, що ночувати доведеться у Вашингтоні, маленький носильник з ямкуватим, мов з іншого обличчя перенесеним носом, іно глипнувши на її квитанції, радісно сповістив, що вони *встигли* перекинути багаж із бостонського рейсу на дідьчого кукурузника — дуже хапалися, мем, усього десять хвилин мали, але — встигли, Богу дякувати, don't worry, ma'am³, — стояв, розпромінений своїм звершенням, і чекав на похвалу, аж шкода було його розчаровувати: значить, багаж відправили, а мене ні? І стою я в аеропорту Dulles, у городі Вашингтоні, на північноамериканському континенті, на планеті Земля, через праве плече дамська сумочка, в лівій руці течка з комп'ютером, ані зубної щітки, ні пари білизни, летить зараз десь над Атлантикою чоловік, задля якого я все це затіяла, і ось це й є — єдина моя адреса: трохи прийшовши

до тями, викуривши підряд дві цигарки, перештампувала квиток — на Кеннеді: хай уже, раз таке діло, Марк завтра зустрічає там нас обох — нарізно, якось уже здибаємось; потелефонувала вашингтонським знайомим, що віддавна кликали її в гості, хоч, мабуть-таки, не опівночі, — драстуйте вам, оце ж я тут, у Dulles, дайте води напитися, бо так їсти хочу, що переночувати ніде, — от уже справді, дослівно; із записаною на клаптику паперу адресою — *it's fifteen minutes drive, we're waiting for you!*, уфф, спасибі, не без добрих людей світ, — відчуваючи на вустах, од перевтоми, невідліпну посмішку розумово відсталої дитини, потрюхикала на стоянку таксі, але й це ще був не кінець: за кермом трапився маленький пакистанець, в чий тврдій, розкотистій тарабарщині не відразу вгадувалась англійська, — сміливо рушивши в ніч, десь акурат на п'ятнадцятій хвилині він повернув до неї голову в тьмі автосалону, повільно, як на шарнірах, світло зустрічних ліхтарень напливало й відринали, тінями величезних невидимих риб, червоне табло лічильника мерехтіло, мов кардіограма в покинутій лікарями операційній, — і спитав, чи знає вона дорогу, — перепрошую, але дорогу належиться знати таксистові, ні? — голизна порожніх заміських автострад, ніч без вогника обабіч траси, де я, Господи, хто я, чому я тут? — ще за чверть години в'їхали в містечко, погналися виметеними місячними вуличками — в один бік, відтак, розвернувшись, у другий, як довго ви в Америці? — кричала вона з заднього сидіння, наче глухому, — п'ять років, відказував він, так само штивоно тримаючи голову, — і спиняв кеб, і вмикав світло, і витягав з-під сидіння

зім'яте простирадло мапи, обіруч тримаючись за нього, мов за казковий килим-самоліт, що має чудом вивезти, й чогось чекав, втупившись у нього, їй тупо подумалося, що бідака, мабуть, не вміє читати, — як, ви сказали, зветься вулиця? — перекочував у роті камінчики неслухняних звуків, не в змозі вимовити «Руперт стріт», а чи то повторити за нею, бо ж вона *також* говорила з акцентом, хай і не таким диркучим, «куд ю кол дере?» — що-що? ага, could you call there¹, цебто туди, куди ми їдемо, вже другу годину поспіль, мої друзі там оце, либонь, навісніють, подзвонила й пропала! — добре, давайте сюди трубку, — раз, і вдруге, і втретє, спершу не було зв'язку, потім знервованій Рон, який уже, виявляється, телефонував до компанії таксі, давав пакистанцеві, котрий все не виходив із своєї атараксії, якісь багатоповерхові інструкції, й знову починалося загнане метання в химеричному плетиві безлюдних вуличок, ніби водій віддав усі свої реакції машині: кеб розпачливо шарпався, зупинявся, гмукав, чухав потилицю, питав себе: а якщо туди? — чортихався (звискнувши шинами), ламав руки, а в п'ятмі автосалону знай ширився мовчазний пакистанців *страх*, вона відчувала його фізично — до нудоти, чоловікові вимикалася з безпорадних рук, як линва, його праця, його нетривка зачіпка за цей примарний край, і дідько б узяв цю леді з дивним акцентом, якій забандюрилось невідь-куди пертися серед ночі, — їй було ніяково, хотілося все менше займати місця на задньому сидінні, за четвертим (!!!) дзвінком «дере» Рон зарепетував у трубку: де ви є? стійте на місці, just don't move, map, океу? — по п'яти хвилинах з-за рогу вилетіло біле авто,

вихопилась Рона постать, рвонула на себе дверцята кеба, легені заповнив вогкий запах літньої ночі, а автосалон — Ронів розлючений клеїт (it's fifteen minutes drive, man, you just don't know your business!) — і, вилазячи на свободу, похитуючись на підборах (лівий босоніжок таки розповззався, не тримаючись купи), вона відчула мокротний пробульк у трусиках: почалося місячне. Абзац.

І забракло вже жалю до пакистанця — грошей він, з переляку, не взяв, ані цента, що ж, не тільки йому випав тяжкий день... Так і заснула в домі у Рона й Марти з тою приклеєною до вуст, як лузга, ідіотичною посмішкою: ну-ну, подумалося перед сном, летить, таки явно летить моє золото — вже посипалися катастрофи! І чого ж дивувати, що першим відрухом у Кеннеді на вид коханого чоловіка — стояв під стіночкою, якнайневинніше теревенячи собі з попутниками з київського рейсу, джинсова куртка, знайомий сивий йоржик, вона вгледіла його раніше, ніж він її, скільки разів прокручувала собі в уяві цю сцену! — був мимовільний укол неприязні — а він, ич який, розігнався живчиком, цьомнув у щічку, мовби нічого й не трапилося, мовби й не було цих півроку спустошливого ждання, ялового вигоряння оливи в черепку, і пояснень ніяких не належалося, за спиною, послушним пінгвіном настовбурчивши черевце, манячив Марк, ну вже ж, не до пояснень, знайомтеся, панство, — як усе гупо й не до ладу, зіжмакано якомсь виходить, я просто змучилася, треба відпочити, відіспатися, та й за ним же тяжка дорога, потім розберуся, потім, — а «потім», уже на місці, уже сам-на-сам, на напіврозпакованих

валізках, і з'явилася — вигулькнула мов зоддалеки, не зачепивши все ще оглушених, зацземлено нюючих інстинктів, — ота думка, котру з місця йому простосердо й видала, принесла й поклала до ніг, як пес закинуту палицю, — *знаєш, мені здається, ти відкритий до зла*. Стенувся, як од ножа, дивним був той недобрый сплах в очах, вже колись бачений нею раніше, — на межі вищиреного осміху з нагло випертими з-під горішньої губи іклами, мов *щось інше* на мить прорізалося крізь його обведені безсонно запаленими бережками повіки, — був пізній вечір, і вони вперше вийшли пройтися, розглянутись по околиці, котра таємничо блимала кольоровими ліхтариками по дворах і городчиках, з прочинюваних дверей одноповерхових будиночків раз у раз вихоплювалися вибухи музики й сміху, біліли в ласкавій коричневій темені, щезаючи в її глибину, перехожі футболки, містечко не спало, охоплене молодечим передчуванням свята: наближався щорічний мистецький фестиваль, глянь, яка андерсенівська хатка, який цікавий шпиль! — все спочатку, все в нас починається спочатку, *я ще мушу піти до церкви й поставити свічку — що Бог поміг мені до тебе приїхати*, так-так, кивала вона, всі страхіття позаду, всі ці пожежі, розтрощені авта й тіла, безумні перельоти, ні фіга собі історійка! одне лиш, на майбутнє — *знаєш, що мені здається? Тільки зрозумій мене правильно, не ображайся: що ти відкритий до зла*. Замірялася, з навичкою фахового викладацького занудства, розтлумачити докладніше: не те щоб воно було в тобі самому, але ти його, якимось чином, притягав, — але нічого пояснити не вийшло: він дико, несвітськи бликнув зором,

а вийшли якраз на перехрестя — роззирнувся й рішуче скинув головою й перстом указуючим: туди!

І з тої хвилини їх напав блуд.

Перед тим вони з годину кружляли довкола свого, ще не-обжитого пристановиська (він казав — *наша хатка*, і її заповняло при тому теплом внутрішнього усміху) — раз у раз вертаючись і наново розкручуючи маршрут в іншому напрямі, — і зненацька ціла околиця зробилась однаково нерозпізнаваною, і неясно було, в який бік додому. Збиті з плигу, минали перехрестя за перехрестям, світлофор за світлофором, всі орієнтири — псевдоготичний шпиль, живопліт, майданчик із сміттєвими баками, який щоразу переходили, — зчезли, мов провалилися в інший вимір, і по якимсь часі вона стала кидатися з розпитами — адресу все-таки пам'ятала — навперейми перехожим, котрі траплялись дедалі рідше, бо вже, либонь, повернуло за північ, підпили студенти стенали плечима, пікнікуюча на траві party¹ в одному дворі нічого врозумливого не змогла відповісти, зате тут-таки, засперечавшись, ліворуч чи праворуч, пересварилася між собою, і ще довго по тому, як вони, дурнувато-всміхнено-соггу-виба-чаючись, ушилися геть, лящав їм навздогін у нічній тиші, нетверезо сковзаючись на збігах приголосних, дівочий голос — нападався на якогось Джеррі, бо той, як завжди, «ні дем» не тямив і мав на увазі не ту вулицю, — вони явно заблукали задалеко, ну й сміхота, — розбавлена, вона перекладала йому дівуліні ремствування, бідний Джеррі, — він,

---

¹ вечірка.

однак, замкнувся, не виявляв такого ж щенячого ентузіазму, ото, потішалася, було мене слухати, мене просторова орієнтація ще ніколи не підводила, — еге ж, що правда, то правда, тільки цим разом, золотце, підвела тебе інша орієнтація, ку-уди важливіша за просторову. Ще й як підвела.

Десь із годину це тривало — а тоді він, ставши як уритий, показав: живопліт! Вони цілий час товклися за кількадесят ярдів од нього. Знову «ввімкнулась» околиця, забовванівши знайомими обрисами. Як можна було бути такими сліпими, дивувалась вона. От-от, good question¹, як у них тут кажуть. Як можна було бути такою сліпою, бідна дурко? Засліпленою такою — в час, коли все говорило, волато, голосило до тебе прямою мовою? Ну й подумаєш, гордо скинула б ти головою, ні-і, тебе б не спинило — навіть аби вогняна рука, вилонившись із повітря, накреслила тобі перед носом на стіні письмове застереження, ти була закохана, ая, ти певна була, що зможеш («Я все можу!») зробити те, чого одній людині для іншої самотуж зробити — не під силу, рибцю. Не під силу. Хіба — і тут, як мовиться в газетних об'явах, можливі варіанти — хіба відкупивши її своїм власним життям: помінявшись долею. Красенько дякую, в мене були щодо мого життя трохи інші плани.

Шкода лиш, що всі вони якось разом утратили сенс...

---

¹ добре питання.

Першої їхньої ночі, тої безумної — фестивальної! — ночі з шаленим гоном назустріч блимній лавині відбитих в калюжах ліхтарень, із перелетами від одної нічної кнайпи до іншої, а врешті до цілком недвозначного, хто б подумав, що таке існує в провінції, замиського бордельчику (непримітний ззовні — хіба по припаркованих іномарках знати — будиночок о двох кімнатах «через сіни», в одній, човгаючи підошвами по дощаній підлозі, совгалоя в танці тісно скупчене п'яне тирло, в другій, куди їм подали каву з лікером, стояли дві, прикриті зворушливо голубенькими пледиками койки, над ними висіли якісь похабнуваті літографії, — «Купрін! Чистий тобі Купрін!» — зареготала вона, попри фізичну втому — повертало на другу безсонну добу! — все-таки гостро, шампанськи збуджена жалюгідно-показною театральністю цієї атмосфери дешевого гріха, стрясанням музики за тонкою стінкою, якимось сливе що присоромленим поглядом жінки, котра внесла тацю з напоями, — у ванькирчику для гоцалок запам'яталася молодесенька, либонь чи не вісімнадцятилітня проститутка з розпущеним каштановим волоссям, вродлива тою до вогкості яскравою, нескаламучено пісенною вродою, котра ще трапляється між дівчат на Волині й Поділля, — і, бідняточко, п'яна як хлющ: «Слухай, — чіплялася, зачувши щось незвичне, — як тебе звати? А мене Майя. Ви така красива пара. Не, серйозно», — а на поданий, на її вимогу, вогонь озивалася гречною дівчинкою: «Подякувала», — те діалектне «Подякувала» — як учили вдома! — чомусь пробило до сліз щемливою, жалкою ніжністю: «Вона ж *іще* дитя зовсім, *ще* й не *тямить*, *що* з нею», — ділилася з ним на зворотньому шляху

в авті, — стенов плечима: *«А кого це валить? Промокашка, та й вже»*, — а однак «промокашка» була першою, хто впізнав між ними присутність наростаючої, самозароджуваної любови, всяка-бо любов на перших порах потребує свідків, потребує — батьківськи-розчуленого схвалення світом нововиниклого в ньому союзу двох, і світ ніколи не скупиться на об'яви благословення, на розвільжені погляди, на усміхи, з якими обертались на нас дядьки в привокзальному буфеті, куди ми вносили з вулиці, в летючому танцюристому ритмі, свіжий повів невидимого карнавалу, атмосферу лукавих презирків, маленьких розиграшів, змовницьких чмихань над чимось страх кумедним, неспостережним для інших, — сяйні лелітки, рясно розсипане щасливе конфеті, що, опадаючи, повільно крутиться в повітрі ще й по тому, як за розпроміненою парочкою зачиняються двері, *«Яку запальничку хоч?»* — *«Червону»*, — до бармена, з комічно-безрадно розкладеними руками: *«Вона сказала — червону»*, — і вже бармен сочиться, як спілий персик, розлитим по лицю усміхом співучасті й, наповняючи лямпки смолисто-тягучою, мов розтоплений бурштин, рідиною, переливає через верх, — о, світ любить закоханих, бо лиш вони в тупій монотонності буднів ще дають йому наздогад, що насправді він інакший, ліпший, ніж звик про себе думати, що досить іно простягнути руку, крутонутти контакт — і все довкола заграє, замерехтить барвистими скельцями з дитячого калейдоскопа, засміється од повняви сил і пуститься в танок! — старенький вуличний фотограф на парковій лавочці, коло нього недвижною скіфською бабою тітка в сукняній кацавейці: *«Сфотографіруйте оно молодих!»* — *«Та ну, — ронить*

він протягло, мало що не мрійно, — їм не до того, у них — Любов», — останнє слово вимовляється з великої літери, і ви, перезирнувшись, дружно кидаєтесь фотографуватися, кидаєтесь чи то обдаровувати стариків собою, чи, навпаки, дякувати їм за несподіване, як мокрий щілунок упалого на чоло листка, благословення, — потім він забирає ті знімки, і більше ти ніколи їх не побачиш, не виключено, що він подер їх на дрібні клаптики, вкинув у попільничку й підпалив — наостанці шпетненько підгрібши попільцець у купку скорченим мізинцем, — що ж, серце моє, я не в претензії, постраждай трохи й ти: час було й тобі, по сороківці, відкрити, що не всі ми «промокашки» або, в кращому разі, «мишачі кохання», вибачай, але я вмю грати — тільки по-крупному, і коли вже не коханням — не-мишачим: справжнім! — то в усякому-будь разі, ніколи й ні в чім — не «промокашкою»: волю бути наждачком-с), — тої першої ночі, чи не тоді, на прибутній хвилі піднесення, зародився в ній десь у середині глибоко схований ледь іронічний, просмішкуватий холодок: блядка і блядка, з усіма приналежними атрибутами, мов якийсь сторонній сценарист загодя подбав про жанрову чистоту сюжету (та ще й, як хутко з'ясувалося, невдатна блядка!), — але ж ми, блін, таки не дарма ребята з крутим творчим потенціалом, нам раз плюнути — перетворити невдатну блядку на трагічну любов, довівши себе, по дорозі, до цілком суїцидального стану, — тільки по дев'ятох (атож, дев'ятох!) місяцях, в іншій країні й на іншому континенті, в ніч останньої сварки в кімнаті закинутого в міжгір'ї мотелю, — спершу тупцялись, курячи, на дерев'яній галереї, борюкалися стишеними, щоб нікого не збудити,

голосами, далі прошкували — вже на повну гучність, ніби підняття голосу автоматично запускало в хід і ноги, — через паркінг-лот, між полискуючих проти місяця тюленьчими боками автомобілів, зупинка — протистояння, очі в очі — спалах! — шабельний зудар! — і от, розвернувшись, він біжить через усе подвір'я назад до кімнати пакувати речі, маленька, шпарко перебираюча голими, в шортах, ніжками, немов воскова, фігурка, — в ньому вже гвинтом гондзолилась — аж, здавалось, чути було, як скрегоче, — сама лиш схарапуджена гординя, палючий страх, аби, крий Боже, «люди не сказали» (ех, матушка провінція, як зітхав був Хвильовий!), що це вона його покинула, висмикнула з рідного ґрунту, перенесла через океан і покинула, оце, скажуть, кобіта! і тому, завдавши на плечі поспіхом напханого барахлом дорожнього мішка («Губочку свою не забудь», — подавала вона, наспівши, з-за спини), гавкнувши отим особливим брутальним, сварливим тоном, яким тільки й розмовляв із нею останньо: «Завтра лечу додому! Дякую за Америку!» (хихикнула в душі, хоч і не до смішків було, прекрасно знаючи, що нікуди він не полетить, що до завтра-позавтра — творча ж особистість! — винайде собі якусь нову, не пов'язану з нею версію свого тут перебування, і так воно й сталося), — він попер у ніч — дві з половиною милі! з речами! — до тої осоружної майстерні (чи ж вона хоч відчинена поночі, чи так під кущиком там, пришелепок, і просидить до рана?), — ось тоді, зачинивши за ним двері зі змішаним відчуттям не-до-кінця-зіграного спектаклю, вогняного шворня «як-же-його-жити-далі», встромленого в мозок, і тим розтрушеним по тілі лихоманково-нудотним дрожем, що

не пересідався вже понад тиждень, — ніби й справді була механічною лялькою, в якій усі коліщатка-шрубички поз'їжджали з пазів, так що ковтати могла тільки рідку страву, а спати кілька ночей поспіль не могла взагалі, — обернувшись до дзеркала, угледіла в ньому — проступив, підступив на поверхню, художньо викрививши вуста в рештках з'їденої помади! — той самий зимувато-іронічний (блядка і блядка...), відчужений посміх: оце то сюжет! — прочитувалося з цього посміху, — мати його за лапу, ну й сюжет...

І тої ж ночі, щойно зосталася сама (попустило!), їй, уперше за цілий час від його приїзду, приснився *справжній* сон: попервах, ще на переході межі сном і явою — як він ото відходить від неї похилою кладкою вділ, потім навалився тісний еротичний кошмар: невидимі руки, багато рук пестили її звідусіль — настійно, гаряче, душно, і треба було зібрати всі сили, щоб випручатись, — і опинитися в величезній, з високим, як оперні залаштунки, склепінням, лунко-порожній залі, сям-там по-конструктивістському позаставлюваній, наче теж театральним реквізитом, — недбало задрапованими тумбами, постаментами з пап'є-маше, якимись драбинками, у схожому на темну печеру нефі височів подіум, і звідусюди зліталася, із свистючим шелестом крил і плащів, і мостилася по всіх тих підвищеннях Шляхта Тьми, — мелькали чорнострої, бічним зором вона розгледіла порослі кошлатою рудою вовною лаписька з курячими кігтями, вчеплені в виступ стіни, але головну її увагу прикувала височенна — аж лиця не розгледіти! — вбрана в чорну сутану постать на подіумі: чи не сам Князь, подумалось,

об'явилися? Було аніскілечки не страшно — попри зовнішню ефектність, демонічне збіговисько не несло ніякої виразної загрози, радше справляло ритуал, чимось нагадуючи партзбори брежнєвської доби, і до неї було наставлене цілком приязно, брало в коло, приймаючи за свою, — і, походжаючи по заповненій ними залі з кінця в кінець, вона стала, впевнено хрестячись, читати на голос «Отчешаш», а вони слухняно перетворювалися на клуби неоновосиньої пари і відлітали геть із піротехнічним сичанням, — тільки здоровенний кіт, обернувшись неоновосиньою тінню кота, ще скакав якийсь час із постаменту на постамент, доки врешті здимів, та ще один захеканий гном — з чорними крилами, в лижній шапочці ковпачком і з простацьки-вилищуватою (ніс бульбою!) круглою фізіономією — прилетів опізнившись, не второпавши, що до чого, сікнувся до неї: «Що, ще не починалось?» — спеціально для нього вона ще раз повторила «Отчешаш», і він, трохи погинавшись, мовби для годиться, і теж якось *нестрашно* понаскакувавши на неї, мусив, нічого не вдієш, і собі зробитись неоновосинім клубком і, хвацько свиснувши, відлетіти. В тому сні вперше дихнуло *полегкістю* — вона ніби вернулась до себе, і, сама-одна в спорожнілій залі, не подумала — зрозуміла: значить, несерйозно це все — нащот самогубства. **Щ** е несерйозно.

Леді й джентльмени, мені трохи муляко зачіпати цю тему. — розуміється, вона надається радше для проповіді, ніж для солідного наукового виступу, і я вже бачу, як, один по

одному, ви залишаєте аудиторію, саркастично підбгавши вуста: crazy stuff¹, типовий Slavic mysticism, грюкають відкидні сидіння, — одну хвилиночку, я прошу ще тільки хвилиночку уваги, в мене навіть, комільфотности ради, цитата осьо наготована — перепрошую, що не з Дерріда, Фуко чи Лакана, а якраз навпаки, з Якоба Бьоме: коли диявола спитали, чому він залишив небеса, він відповів, що хотів бути *автором*.

Леді й джентльмени, в цій країні, котра від початків була людським творивом і де авторство кожної людини над власною судьбою є підставовим постулатом виховання (розгортаю газетну витинку: літня пара мільйонерів, Брауни — Річард, 79 років, і Гелен, 76 років, — отруїлася чадним газом у себе в гаражі, попередньо записавши цілий маєток — 10 мільйонів доларів, неабищицю! — на християнське добродчинство, а друзям розіславши пояснювальні листи: обоє тяжко нездужали, тож, зваживши тверезо, вирішили, замість безпотрібно тринькати загаорований упродовж життя статок на лікарів та медичну обслугу, ліпше допомогти молодим людям ставати на ноги, — чи їх також поховають за церковною огорою, а чи ті, хто вжиткуватиме з їхніх мільйонів, одмолять-таки в Бога їхні душі? Темне це діло — так розпоряджатися собою: був в Освенцімі такий пастор Кольбе, який в часі чергової «чистки» запропонував на розстріл себе замість одного поляка, бо в того лишалося вдома двоє синів, — есесівець, хмикнувши, прийняв заміну, і той чоловік вижив і повернувся до себе в Варшаву — щоб довідатися: обидва його сини загинули під час бомбардування, от тобі

---

¹ бридня.

й маєш! — ах, пасторе Кольбе, Ви вплуталися не в своє діло, Ви схотіли стати автором — і порушили правила гри, бо той чоловік таки мав загинути, і хтозна, може, аби не влізли Ви, його хлопці zostалися б жити, і я щиро потерпаю, так-так, не смійтеся — потерпаю за долю Браунівських мільйонів — чи справді вони принесуть кому-небудь щасливіший жереб, а чи, крий Боже, який-небудь Браунівський стипендіат згорить живцем під час пожежі в хімічній лабораторії, до якої дістався на той кошт, а ще інший, вивчившись в Італії на співака, по роках успіху й слави переріже собі горлянку, коли стратить голос? Шкода, що ваша країна, властиво, не знала порядної війни — війна дає змогу багато дечого зрозуміти про життя і смерть, бо поодинчі долі, хоч які бувають промовисті, звичайно ніколи нічого не навчають, рік тому, пригадую, в останніх вістях майнула прекумедна, якщо дозволите так висловитись, історія: у Нью-Йорку якийсь хлоп викинувся з вікна хмарочоса, але приземлився на дах припаркованого автомобіля цілим і неушкодженим, тож, не примирившись з невдачею — видать, теж був навчений змалечку домагатися свого хоч хай би там що, — попхався назад на той самий стонадцятий поверх і, уявіть, викинувся вдруге, за цим разом зломивши руку, ногу і ще щось там собі ушкодивши, але так і не потрапив, сарака, поквитатися з життям, — зізнаймося, леді й джентльмени, що в глибині душі ми трохи діткнуті безецністю цього нахаби — чи то грабіжника, що натирався висадити двері, од яких не мав ключа, чи розбещеної дитини, котра, тупаючи ніжкою, верещить: «Дай!» — ну й спіймав облизня, і добре йому так), — в цій

країні, леді й джентльмени, з її дедалі рясніше множеними по підпіллю сатаністичними сектами, а на поверхні — психіатричними кабінетами, чи не час гарненько застановитися над питанням *авторських прав* — над тим, що ми дійсно можемо, а до чого нам зась?

Хотіти бути автором — творити — зазіхнути на виключну прерогативу Бога. Бо ніхто з нас насправді не творить, пані й панове, — всі ми пам'ятаємо приклад на творче мислення зі шкільного підручника психології — русалка, напівжінка-напівриба, — яке вбожество, коли вдуматися, яка різницька фантазія — кусень звідтам, кусень звідтам, зліпили до купи — й запишалися: куди ж пак, творці! *A ex nihilo* — не пробували? Слабo? То ж то й ба... Все, що нам дано, — як дітям на забавку — то готові порізнені скалочки дійсности, фрагменти, подробиці, кольорові фішки якоїсь великої, неосяжної головоломки, по яких рачкуємо, не підводячи зору, обмацуємо, облизуємо, обнюхуємо собі в кайф, цілком безневинне й приємне заняття, — тільки штука в тому, що фішки часом (го, ще й як часто, і скільком, і навіть не конче геніям!) вдається стулити за невідь-звідки-взятим, нікому-неозброєним-оком-невидним *планом*, у якому знати пульсацію самостійного, немовби вже й органічного життя. Тоді-то врубуеться наша авторська (ха-ха!) гординя: дмемось, гоношимося і уявляємо себе творцями, — а то просто відслонивсь був нам на шпаринку крайчик первісного *генерального* плану, того самого, за яким було колись *створено* світ — з нічого, цільним і прекрасним, і від якого людство (коли? на якому доісторичному повороті? в якій

пірнейській печері?) — відступилося, й пам'ять (таку нетривку! таку бентежно-зникуму! а проте — як жити, коли не стане й тієї?) про ту початкову сліпучу цілість зберігають, опріч релігії, тільки мистецтво й любов.

(Я гадаю, мали рацію всі оті клерикальні ригористи — іконокласти, пуритани та іже з ними, — що сама ідея ікони чи храмової скульптури *профанує* божество, — спілка релігії з мистецтвом дійсно є з боку релігії компроміс, неминуча поступка — від незмоги — уже! — встановити прямий контакт, не вдаючись до підсунутих змислам, вульгарно-наочних фішок-фіфішок: облуплена позолота на дошці, згризеній негодою мармуровий ніс янгола, грубо розцяцькована статуетка в пістрявих лахманах. Правдоподібно, колись прямий контакт — був, але що вже тепер за ним побиватися... Релігія, зробившись соціальним інститутом, зійшла на пси, — в церкві, куди я поволіклася одного дня в надії трошки розсіяти обложну темну хмару, що знай з дня на день випікала голову, не пропускаючи жодної прохолодної думки, панував виразний дух замкненої спільноти: цікаві позирки на чужинку, товариське пристоявання гуртами на ганку після служби, витрішки, смішки, перемовляння, обмін новинами — люди приходили як на свого роду вечірку — to socialize¹, і молитися в них перед очима було якось непристойно). *Допуск до плану* за нами ще зберігається, — індивідуальний допуск, бо від самого плану людство за останні кілька століть сягнутою ступою відкочується все далі й далі (чи не з доби Відродження почавши, з того

¹ спілкуватися, бавитися в товаристві.

Мірандолиного зухвало: «Чоловіче! Адаме! Я поставив тебе у центр всесвіту», — ну й стій, правцем би тебе поставило, і кожен сухорукий комплексант пнеться в Адами, а ми потім чухмаримо потилицю, не в змозі підрахувати мільйони забитих: чи то двадцять, чи сорок, чи всі шістдесят¹), — а пам'ять про втрачену божисту ясність дра-ажнить, ой дражнить, раз у раз проблимуючи заманкою, та ба, тільки-но підступаємося ближче, гульк — аж при вході нас вже підстерігає, потираючи лапи, Той, хто хотів бути автором, — йому кортить туди, вклинитись і заволодіти, а самому йому слабó, іно на нашому карку, на карку *допущених* він і годен туди в'їхати, і стократ безпечніше для нас — нікуди не сунутися, забути за всякий допуск та грабатися собі чемненько в фішках, витворюючи з них нові й нові безпотрібні комбінації, — вишиковуючи в ряд бляшанки з-під супу «Кемпбелл», виставляючи на б'єннале гумові стільці, повзувані в жіночі черевички, видуваючи на сторінки часописів рясні розсипи повітряних бульбашок — однакових зневагомлених слів, часом виходить потішно, кілометри текстів (еге ж, уже не віршів — *текстів*) про першу поїздку на велосипеді, про перше місячне а чи й геть ні про що, — нічого, interesting¹, гелгоче, киваючи головами, гусяче стадо критиків, університетських професорів, докторів літератури, перепрошую, якщо образила когось із присутніх, — кажуть, якщо посадити три мавпи за друкарськими машинками, то в вічності вони мають шанси виклацати «Гамлета», леді й джентльмени, відкрию вам

---

¹ цікаво.

страшну таємницю: мистецтво в нашому столітті також поти-хеньку сходить на пси — тому що боїться.

Тільки любов боронить від страху, тільки вона єдина здат-на нас ослонити, і якщо ми не несемо її в собі, тоді... Тоді... (Я насправду не знаю, *що* тоді, я не знаю, що буде далі з тим чоловіком, які *ще* руйнування спричинить чорний смерч, в осерді котрого мотлошить його зціплену кремінним стиском фосфорично-блідю фігурку, — «чортяче весілля» на курних осінніх дорогах, казала мені малій бабуся: побачиш — оступи-ся, сама вона ще знала кинути в вихра ножом навхрест, і на но-жі показувалася кров, а ми тепер спромагаємося хіба засвиня-чити кухонним різачком у коханого мужчину, — жест воно ніби той самий — жест-копія, жест-імітація, рефлекс родової пам'яті з убитим всередині смислом, — жест, яким, замість відгородитися, тручаєш себе з розмаху в самий вир «чортячого весілля»). Не треба б, ох не треба гнатись на холодний зоря-ний блиск безлюбої краси: не тих спільників собі на цій дорозі еднемо.

*«О сліпуче, прекрасне і дике! / Трай возняти, заводь і тани /
На бистринь, на невидимі ріки — / Тільки ж — Господи! —
не обтани: / Не осунься з-під стій сухостюст, / В тить на гра-
ні жаского злиття / З твоїм оявіом — не стань пустотою: /
Трухлилт духом оинкого сміття / (Як заманка, личкована чор-
тот / Ніби скарб...) / І у пеклі, на дні, / Буде жовто згоряти ні-
щота / Моїх нидом звакованих днів!.. / Кожну кару при-
йму, як розраду, — / Тільки, сили небесні, не це: / Ощадіть
од Українського Аду — / Мусового толміння живцем / Без*

надії, без дії, без часу, / В порожнечі, на безвісті — там, / Де ще
приють по остнях нещодних / Рештки того, що мало б — жит-
тям, / Стрепенувались, рвонуться зі шкіри, / Здерши в кров її
з стін і долонь, — / Як страшенна душа з-під сокири — / На без-
смертний, летючий вогонь», — отаке я писала, допросилася
називається, теж знайшовся — Данте в спідниці! У Данте-бо
був — не лише Вергілій, у нього була — Беатріче. І якщо
не живе в нас повсякчас любов, то, замість розширяться, дедалі
вужчає тунель, котрим захоплено женемось, і все тяжче стає
протискатися, і вже не летимо, як видавалося попервах, а повзе-
мо надсадно, викашлюючи ошмаття власних легень і того, що
колись називалося даром, та, Боже мій, і було ж даром! —
і сочимося на полотна, як розчавлені комашки, барвними пляма-
ми власної отрути, і давимося дохлими словами, що тхнуть гни-
лизою й лікарняною карболкою, і починають з нами коїтися
всякі прикрі речі, мелькають клініки й тюрми (це вже як кому
пощастить!), і от уже іно й застається, що — скочити з мосту
(Пауль Целян), зашморгнути собі горло в сінях чужого дому
(Маріна Цветаєва), упхнути голову в газову плиту (Сільвія
Плат), зачинитися в гаражі, запустивши на повну потужність
вихлопну трубу автомобіля (Енн Секстон), запливти в море
якнайдалі (Інгрід Йонкер), перелік триває, to be continued',
ви що ж, уважаєте, це нормально, так із ними, піїтами й прочи-
ми, й повинно бути? Але ж із ними щодалі, то гірше, ніхто
вже не доживає до свого «Фауста», що ж ви гадаєте, це

---

¹ далі буде.

випадковість, гадаєте — їм просто хисту менше дано?.. Зменшуються їхні шанси — зменшуються шанси кожного з вас.

Тільки любов боронить од страху. Але хто (що) вборонить од страху саму любов?

(І все більшає, більшає з року в рік — секс-шопів, механічних причандалів, о переваги технологічної цивілізації, секс по телефону, мене також колись так мали — удома, в себе в хаті, не де: обставили як дівочку, так і не довідалася хто, — спершу змінений на шепіт жіночий голос — прийняла за товаришку, теж із добрячими мухами в голові дівку, «Олька? Ти?» — ніяка то була не Ольга, як показалося потім, хоч там те ніби потвердило: еге, я, — й стало шелестіти: вляпалася, дзвоню з чужої квартири, тут двоє, хочуть мене зґвалтувати, кажуть — або в попу, або в рот, ось він уже йде, я боюсь, «Де ти є? Я викличу міліцію, скажи адресу!» — але не-Олька [хоч це показалося щойно потім] вже щезла, натомість озвався, дишучи загрозою, молодий чоловічий голос: «Ты ей подруга, да? Ты хочешь, чтобы я ее не трогал? Так постони мне», — чого тільки не зробиш задля дорогої подруги, фу, гидота, — спробувала врубати почуття гумору, нічого, допомоглося, все одно що пісеньку попросили б заспівати, але коли, на все-таки безпорадно-болісному зойкові приниження [ти кричиш — од наруги, а вони думають — то від насолоди, а може, й не думають, може, якраз від твого болю вони й кінчають?], голос різко кинув: «Всьо» й у слухавці закапотіли, як із крана, короткі гудки, то,

втираючи змокрілого лоба, почувалася таки, смішки смішками, але згвалтованою, — молодий же хлоп, йолки-палки, він що, також боявся живої жінки?)

Страх починався рано. Страх передавався у спадок — боятись належало всіх чужих (кожен, хто виявляв до тебе зацікавлення, був насправді підсланий КГБ, аби вивідати, про що у вас розмовляється вдома, а потім знову прийдуть ті дяді й посадять татка в тюрму, — особливо підозрілими були ті, хто заводив вільнодумні балачки: класі в дев'ятому на міській олімпіаді з літератури познайомилася з окуляристом відмінником із математичної школи — він мав рідкісну для підлітка шкіру — як щойно очищений персик, і, під ненормально товстими окулярами, видно було в профіль, — темні й густі, мов шовк, дівочі вії, а сміючись, напружувався цілим тілом, як то буває з дуже нервовими інтелегентними хлопчиками, котрих не пускають у двір гратися самих, а виводять на прогулянку на повідочку санчат, замотавши вище носа вовняним кашне, — такі хлопчики завжди в тебе закохувалися, на те не було ради, а втім, вони багато читали й любили обговорювати прочитані книжки, і відмінник з математичної школи, невміло-старомодно, наче протезом, підтримуючи тебе на сковзанках під лікоть — була зима, і всніжені хідники щокрок поблискували підступно вислизганою чорнотою, — мав необережність згадати «українського писателя Винниченко — не читала?» — тебе з місця вкинуло в жар: оце ж і є те,

про що попереджали тато з мамою! — з ленінською хитринкою в очах [головне, що сама відчувала її як ленінську!], з відтяжечкою такою лінивою, мовляв, ну-ну, давай далі, я тебе все'дно навиліт бачу, — відмовила, що — «нет, не читала», і, дочекавшись, аж відмінник видав усе, що знав, — і про УНР, і про еміграцію [слухала вже не сумніваючись, хто перед нею, солодко обмираючи од близької небезпеки], — приморозила його хіба ж так — карбуючи склади, барабанним піонервожатським голосом [«Атряд! Рравняйсь! Смір-на!»] освідчивши, що її не цікавлять усякі там емігрантські покидьки, що в час, коли міжнародна обстановка така складна й напружена, і що її завжди обурювала молодь, яка слухає різні радіоголоси, — він вирячився на неї обома парами скляних очей і, здавалось, забув дихати: йшов їжачок по лісі, забувсь як дихати і здох, — а щоб знав! Задоволена була з себе як ніколи: перший іспит на дорослість — і не послизнулась!). Ні, вона завжди казала, що не хотіла б іще раз пережити своє отроцтво, — оті натужні, несвідомі спроби в и р в а т и с ь — із глухо забетонованого, спертого всередині родинного гнізда, за мурами якого їдко клубочився страх, болотяна млака, де іно оступись, видай себе — і шубовснеш у смертну отхлянь (по радіо, яке батько слухав вечорами, припавши вухом, щільно втискаючись у приймача, що оглушливо харчав, часом прориваючись різким, небезпечно наростаючим металічним свистом, передавали мемуари вмираючого Снегірьова, перераховувались оперовані нутроці, відбиті нирки й міхурі, інсулінові шоки, гвалтом вставлені зонди, калюжі крові й

блювотиння на цементних долівках — зведення з різницької, розрубка м'ясних туш: Марченко, Стус, Попадюк, щокілька тижнів нові імена, молоді й красиві, не набагато й старші за тебе буйночубі хлопці, ти мріяла про них, як ровесниці про кіноакторів, ось він вийде на волю, пошрамований і мужній, і ми зустрінемось, — тільки вони ніколи не виходили, ефір повнився їхнім конанням, тато сидів по цей бік і слухав, з року в рік, відколи став безробітним, сидів у хаті й слухав радіо), — вириватись не було куди, скрізь були комсомольські збори, політзаняття й чужа мова, туди — як чотирилітньою на дзиґлик насеред кімнати, розказати дядям і тьотям віршичка, — можна було виходити тільки на те, щоб дзвінким магнітофоном видати їм від них-таки й вивчене, і тільки в цьому був гарант безпеки — золота медаль, червоний диплом, просування «по верьовочке», мати його за лапу, скільки непотрібу перепустила через голову! — а в п'ятнадцять років звалилася з депресією, скаржилася на таємничі болі в шлунку, татко збився з ніг, тягаючи по лікарях, які нічого не знаходили, цілими днями валялася в постелі й істерично плакала од леда-слова — таткова дівчинка, очко в лобі, то він чував, розпластавши крила, над її першою менструацією, розважно оповідав їй, що це дуже добре, так має бути з усіма дівчатками, лежи, не вставай, — подавав у постіль, як хворій, покраяні скибочками яблука на блюдці, і вона лежала — зібгана й занишкла, наполохана новим відчуттям, коли — і соромно од відкритості своєї тайни — ну але які ж тайни можуть бути од татка? — і, і — якимось щемно-сторожко, незахищено-непевно:

відчуття, що повториться із втратою дівочтва (якого потрапить здихатися аж після таткової смерті!), і потім, щоразу, — те саме відчуття навічної дочірньої покори, остаточности родового улягання, од чого мужики, не в'їхавши, до чого воно, розуміється, шаліють («Ох як ти класно даєш!»), а потім ти їх кидаєш. Рвалася, авжеж рвалася, ще й як! — вся в гострих ліктях самочинного розростання, до сліз мучений власною ваторопкуватістю прищавий підліток, одні колготки, вічно в бурих рубцях нитяних швів, і одна сукенка — шкільна форма, пелюстково-біло витерта на ліктях, на шкільні вечори ходила — а ходила ревно, як мусульманин до мечеті! — в позиченій блузці й куценькій, піонерській ще, білій-верх-чорний-низ, спідничці, й поїдом їлась гіркою горяччю, дивлячись на цілком уже «по-дорослому» прикинутих, у «дорослих» перукарнях підстрижених, вибухлих повним цвітом, як садок вишневий коло хати, однокласниць — у зблисках перламутрової помади й чорних махаонах «ланкомівських» вій — десять керебе коштував синьо-голубий патрончик такої туші, а мамина зарплата, на яку жили втрюх, виносила сто п'ятдесят, ну й що було робити, як не *вкрасти* — в роздягалці, з легкомісно розкритого портфеля королеви старших класів, — правда, дешевший тюбик, польський, і наполовину зужитий, заспокоювала себе, що для тамтої то не втрата, і так воно й було, а все одно дев'ятнадцяте століття, все одно Жанвальжанівська класична булка й Козетта під вітриною лялькової крамниці, і сором, і страх, і тайна, ганебна й солодка, як екзгибіціоністські вправи на самоті перед дзеркалом, — невміло

фарбувалась у шкільному туалеті, розвезькуючи попід очима чорні віхтики, а після вечора там-таки змивала, люто віддирала туш холодною водою з почервонілих повік: страшно здумати, що було б, аби татко побачив, — татко, який так боявся за неї, який збирав по людях досьє на кожну з її подружок: всі були розбещені, курили й цілувалися з хлопцями, татко верещав, буряковіючи на виду, і вона, слід віддати їй належне, так само верещала у відповідь, і ридала у ванні — надто після того пам'ятного разу, коли він ударив її в обличчя просто на вулиці, на трамвайній зупинці, бо вона кудись запропастилась, і він вирішив, що вона од нього втікає, — але вона вернулась, вона завжди слухняно верталась, бо втікати не було куди, і він, не сказавши ні слова, з розмаху впік її по щоці, — розуміється, потім були обійми-облизування, поцілунки-перепросини, «моє маленьке», «доцічок мій золотий», — по кількох, розжарених в очу на червоно годинах лементу, ридань, грюкань дверми, супроводжуваних шамотнявою безпорадного маминого втручання, — бо мами за тим усім не проглядалося, мама взагалі була фригідна, ясне діло, заекранована, мов чорне світловідпихальне скло (потім, у перших місяцях твого шлюбу, вона всунеться раз уранці до кімнати молодят із весело диркочучим будильником: вставайте, сніданок готовий! — акурат у хвилину-коли, і по вибухлім скандалі плакатиме сиріткою в кухні, налякана й безпомічна: хотіла ж як ліпше! — так що, вгамувавшись і відтрусившись схарапудженим тілом, ти ж її, врешті-решт, і потішатимеш), — а яка, цікаво, вона мала бути, як не фригідна, — дитина голоду (в тридцять

третьому, трирічною вже, перестала ходити, і бабуця їздила на перекладних товарняках до Москви, міняти своє віно — дві рясні низки середземноморських перлів — на дві торбини сухарів), дитина, вихарчувана на підібраних у полі колосках, за котрі колгоспний об'їжджчик, раз заскочивши, шмагонув батогом по щоці — досі знати тонку ниточку білястої близни, і на тім, Богу дякувати, окошилося, бо батько, твій цебто дід, уже мив золото десь межі сопок, за яких півтора десятки літ і твій батько, а її майбутній муж, те саме робитиме, а її — нічого, минулися ті колосочки, і наїлася згодом усмак, годочків так за двадцять, вже як, скінчивши університет, почала працювати, — а американські советознавці зоддалеки все ніяк не доглупаються, чого в цьому поколінні стільки нестатурно-гладких кобіт, знай Фромма з Юнгом між рядків на світло перечитують, — жерти їм у двадцять хотілося, жерти й більше нічого! — давитися студентським пайковим хлібом, напихати в рота в обі жмені, підбираючи крихти, що таке клітор, вони за весь вік так і не дізналися (вперше ти замислилася над їхнім жеребом раз в аптеці: викинули жіночі пакети, черга, всуціль із молодих дівок, шамко напаковувала торбинки, а бабульки, підступаючись, кротко перепитували: «Дівочки, а што в етих пакетах?» — «Женські пакети, женські!» — презирливо відгризалися дівочки: не для вас, мовляв, — бабульки збен-тежено лупали очима: не розуміли), — так що мама була невинна, аки агнець, чи радше діва Марія (щось у ній справді вчувалось мадоннисте, на фотознімках кінця п'ятдесятих — час, коли нарешті наїлися, — така світиться ніжна дівчинка

в пуклях, очей не відвести! — личко делікатне, довгобразе, з гостреньким носиком — затрачений, лагідний, мовби внутрішнім усміхом розвиднений тип краси, козацький бароковий портрет упродовж трьох століть: Роксолана—Варвара Апостол—Варвара Лангишівна, — ех, була колись Гетьманщина, а тепер пропала! — кругловидо-плахтянисті, ой-під-вишнею-під-черешнею кралі ще водяться, а от тих уже Біг дасть, уже й твоя нещаслива врода на два порядки грубіша, вульгарніша — не забувай додати: була!), — мама, пташок співочий, ягничка офірна, дисертацію з поезики дописувала в комунальній «хрущовці», поки їй на кухні сусідка — кухарка з робочої столовки, та, що мала «управлять государством» (мати-одиначка — п'ятеро дітей од п'ятох мужчин), підкидала в каструлю з борщем ганчірки й вирвані зуби (либонь, молочні — котрогось із потомства?), — але дисертацію дописала-таки, акурат на сімдесят третій рік із нею підросла, коли її, яко жону неблагонадъожного, з дисертацією на оберемку з аспірантури й засвистали козаченьки, так що день твого захисту (на дідька він тобі був здався!) був її святом, тішилась як дитина, «от аби тільки татко був живий!» — а як, на ласку Божу, чим він міг би бути живий — викинутий на саме дно колодязя й по дорозі спазматично вчеплений за цямрини: аби тільки не назад у табір! — живцем замуrowаний у чотиристітні — слухати радіо, курити в квартиру й з жахом дивитись, як невідворотно вимикається з-під нього, пре з-під льди, самою силою органічного росту пхана, єдина жінка в його житті — та, котру сам породив? *«Задери сорочечку, я хочу подивитись, як ти*

формуєшся» (і чи не та сама заклопотано-розпорядча інтонація — «Повернись, я тебе хочу ще ззаду взяти», — через двадцять років, щойно зачута, сколихне в тобі давнозатрачене відчуття дому?), — і вже не важить, що ніколи не любила ззаду, не важить, що першої миті відмовилась була задирати сорочечку, спалахнувши недитячою уразою, — назустріч тихому й по-новому глибокому, вологому зворушенню: дитино моя, це ж я, твій тато! — у висліді чого сорочечка таки, нікуди не дінешся, задиралася — стидкувато-бентежне підставляння, перший досвід, куди сильніший, ніж якийсь там притискання коліньми в класі під партою, — одначе рвалася, Господи, як рвалася, — як стратенча душа з-під сокири, але — куди? До ровесників, танці-шманці, рок-ансамблі, спортивні змагання й перші сліпі обмацування в темряві спортзалу, — смішно, нікому з них навіть розповісти не можна було, як, на третій рік, тамті таки прийшли, справдився нарешті батьківський страх, бо страх, він завжди справджується, — вдертим у чотиристігня вихором смачного шкірястого порипу портупей, бадьорого надвірнього холоду, відчуттям наглої заповненості кімнати — трійко рум'яних з морозу, здорових самців, ляпання посвідченнями, «собирайтесь», татко метушливо шукав якісь папери, щось перекладаючи на столі тремтячими руками, привалений і жалюгідний, і ти виплигнула на них із кутка, розпростуючи спинку прищавої блідо-зеленої підлітковості, — здушено-крикливе, зі звислим через мордочку пасмом, і заляцало: «как вы смеете, по какому праву», — вийшло не вельми вдало, ба й геть невдало, зрізали тебе тамті (офіцерик

молодюсінський, з вусиками ниточкою, старалося, падло, ма'ть, перше відповідальне завдання дістав, де ж пак — арешт антисоветчика!) — що ногою відопхнули («не ваше дело, вы еще слишком молоды»), і батьки (з обличчями однаково мурими, наче під шкіру фотопапір підкладено) теж, іно ти покочила, з жахом зашипіли-замахали-зацитькали, — але перша невдача тебе не зупинила, ти, по правді, таки, добре той казав, — відважна жінка, золотце: згодом, уже студенткою, році десь у вісімдесятому, вибравшись із зайчиком-залицьальником у більшій компащі до театру, на якусь хітову московську гастроль, — навмання, бо квитків не мали, регочучись на все горло, перекидаючись сніжками реплік, штурмували знадвору касу з тлумом таких, як самі: передноворічний вечір, молодість, ніхто не хотів розходитися, і тому з'явилися менти, — привалила зграя воронків, в'оралися в гурму сірі шинелі, заходили, здіймаючи по ній буруни, і чорт його зна, як воно так скоїлося: ще перед хвилиною все було ніби — пригода, жарт, ну не потрапили б досередини, то поїхали б на Хрещатик каву пити, подумаєш, велике діло! — а вже зайчикового друга — найушніпливішого з компанії, невеличкого й верткого, як гвинт, такий, ще трохи наддавши, мо', й проліз би! — засікши й виловивши із збитого в купу розбутілого стада, волікли попід пахи двоє гевалів в уніформі, і він не діставав до асфальту ногами, рештки товариства розгублено посунули слідом, не знаючи, що почати, а він уже лебедів до тамтих жалібно: «Ребята, ну бросьте, ну отпустіте, ребята», ноги пручалися, смикаючись у повітрі окремо від тулуба, твій зайчик, шафа

двометрова, плівсь як сомнамбула й знай мимрив — та ні, та де, та нічо' вони йому не зроблять, — а воронок уже стояв наготові, з роззяпленим заднім отвором, і ти знову — відважна жінка! — плигнула під колеса, пантерячим ривком на цей раз уже красивого й сильного тіла, довгонога блискавка в короткому кожушку, аж тамтих на два боки розкидало — а вже впихали чувака в машину: «Мальчікі, — кресонула на відлі голосом, аж забриніло, — да што ж ви ето, в самом деле, а?» — і вирвала хлопця: «мальчікі», бугаяки, розімкнули лаву, якось обм'якли, відступилися, забубоніли щось неправдальне на кшталт «а чево он», — ага, опирався, ще й, либонь, щось глузливе бовкнув, — підоспів зайчик, згребли потерпілого на оберемок, давай, Боже, ноги! (і першої вашої ночі з тим чоловіком, коли він хвацько вженеться під «цеглину» і його перепинять менти — маленький і зігнутий, у враз звислій зужитим презервативом розхристаній шкірянці, щось пояснюватиме їм надворі, розводячи руками, та хлопці, та я ж що, я ж нічого, — ти, посидівши трошки в авті, рішуче відчиниш дверцята, виступиш, зацокаєш підборами по бруку, трусонеш куделею, перебравши на себе жадібно засвічені погляди вперезаних портупеями самців, засмієшся, хоч прикурюй од такого висміху: «Що сталося, хлопці? Ми нічого не порушили», — і замнеться ментрега, якось разом відрине, розвіється в повітрі, ну гаразд уже, їдьте, та вважайте надалі, — а на ранок, впиваючись у тебе розіскреними очима, як лежатимеш на тапчанчику, напівприкрита пледом, він прокаже, повільно, з прищмоком розкуштовуючи торжествуючий

усміх: «А ти крута баба — зразу вискочила ментам морду бити... З тобою можна в развідку йти», — і тебе затопить дітвацькою повинню гордощів: нарешті, нарешті це помічено — бо він сам із тих, — наче вийшов на волю, по всіх цих роках, і ви зустрілися, — бо більше, ніж брат, бо вітчизна і дім...). Страх уповзав знадвору крізь стіни їдким протягом, а вдома було тепло, аж душно, юнацька депресія, ні, неврастенія, якісь дурні таблетки, вічне «тридцять сім і два», і плач по кільканадцять разів на добу, лікарка веліла їй роздягатись, а татові вийти — «Девочка уже большая», — її спантеличило, що татко, замість обстоювати свої права — це ж бо його дитину мали оглядати! — принижено чапав до виходу, збентежений і змалілий, мов заскочений на гарячому (найцікавіше, з незворушністю хірурга міркує вона собі, що він же був красивий мужик, говіркий і дотепний, охочий до життя, і жінкам подобався, і розпрекрасно знайшлося би де оскоромитись і поза домом, що ж він цноту свою так тяжко беріг, як галицька стара панна, чи не тому, що мама вийшла за нього — ще не реабілітованого, і він цілий вік внутрішньо куливсь, боячись почути од неї вголос те, чим потай і так виїдав собі думки, — що занапастив їй життя, а зостатися сам, без неї — знов-таки, боявся?), — а судили його, цим разом, усього тільки за тунеладство (всього тільки добу протримавши в КПЗ), післали всього тільки на стройку вахтером, він сидів у заскленій будці, відчиняв браму перед самоскидами, а решту часу читав Бруно Шульца, про якого колись був замірявся написати книжку, та так і не написав (мав добрий смак до літератури, лиш

еротики не переносив на дух, як католицький цензор!), — його панічний страх перед її невкоськуваним ростом — «ку-уди?!» — угніжджувався в тілі й помаленьку підпилював нутрощі тупою пилкою, але рак продіагностували аж тоді, коли й оперувати виявилось запізно, ціла статева система була вражена, і простата, й сім'яники (мама щодня терла моркву йому на сік і чавила вручну, зібгавши січку в марлевий вузлик, її пальці колишньої гітаристки набули невідмивно-жовтяничного кольору й насилу розгиналися, а доцік бігав ночами до автомата на розі викликати «швидку», і коли мама, з білими од жаху очима, прийшовши раз із лікарні, сповістила її діагноз, який від татка вже належало укривати, то першим відрухом думки [котрого звідтоді ніколи собі не простить!], було нещадне й зимне, як кризь зціплені зуби: слава Богу!), — по суті, то було не що як війна — війна, в якій не може бути переможців, бо, вичерпавши всі засоби домогтися свого (придавити коліном, упхати в люлю, «вона в нас іще зовсім дитина», хотілося хлопчика, але нічого, й дівчинка вдалася на славу, от вона їм усім за нас і покаже!), — мужчина вдається до останнього засобу — смерти, і це, нікуди не дінешся, переконує: ти нарешті остаточно стаєш по його стороні. І твоє отроцтво, якого, відхрещувалась, нізащо не хотіла б іще раз пережити, наздоганяє тебе через двадцять років, випускає з найглухіших підвальних закапелків твоєї істоти сплакану й зацьковану дівчинку-підлітка, що заповняє тебе цілком, і лунко, розкотисто регочеться: а що, втекла?..

Може, й справді — *раби не повинні родити дітей*, питає вона себе, мляво втупившись у вікно: вночі впав перший сніг, але тепер розтанув, і тільки вітрові шиби припаркованих уздовж хідника авт біліють телячими лисинками. По хіднику пританцьовуючою ступою бредє негр у яро-червоній куртці й синій бейсбольній кепці, сховавши руки в кишені: похолоднішало. Бо що є рабство, як не інфікованість страхом, — вона підсовує під лікоть розгорнутого блокнота, напівсписаного такого гатунку афоризмами, від яких — ні тепло, ні холодно, як у підручнику з формальної логіки. Рабство є інфікованість страхом. А страх убиває любов. А без любови — і діти, і вірші, й картини — все робиться вагітне смертю. П'ять балів, дівушка. You have completed your research¹.

Леді й джентльмени — ні, наразі тільки леді, точніше, одна леді: Донна зі східноєвропейських студій, одна з небагатьох, із ким ти за цей час заприятлилась, рослява напівірландка-напівслов'янська мішанка, досить приємне для ока поєднання: пшеничне волосся, теплі карі очі, високі вилиці, шкіра, притрушена дрібною зерню ластовиння, як добре пропечена булочка кмином, — в університетському буфеті, де ви умовилися на ланч, курити заборонено, і Донна, допивши з паперового кубка ту гарячу темно-буру рідину, яку американці чомусь називають кавою, тут-таки запихає в рота жуйку: сублімація курива. Це ремігання в неї виглядає цілком

---

¹ Ти скінчила своє дослідження.

симпатично, може, тим, що Донна багато й широко сміється, і від того враження, наче цілий час розсмаковує щось смішне. Дисертацію вона пише про гендеризм у пост-комуністичній політиці: її не на жарт цікавить, чому в тій політиці не було й нема жінок, — запитання, що незмінно заганяє тебе в глухий кут, скільки б тобі його не ставили західні інтелектуали (блін, ну звідки мені знати?). Здається, Донна підозрює, що тут корінь усіх наших проблем: як усі феміністки, вона певна, що men are full of shit¹, іно дай їм волю — починаються війни, концтабори, голод, розруха, відключають гарячу воду й електроенергію, а факультету знов урізають кошти на цей рік, і справа з її докторатом затягується. Отож твою історію Донна бере — не те що до серця, а, здається, відразу собі до течки. Леді й джентльмени, я продовжую.

Що-о?! — рвучко подається наперед Донна, аж її пшеничні патлі, зметнувшись, спадають у глибокий виріз светра.

Як?! — обурюється Донна, — як таке може бути? Як узагалі можна так поводитися з живою жінкою?!

О, май! — скрушно хитає головою Донна, з цілком неприяманною їй господарністю розгладжуючи долонями по стільниці невидиму скатертину: жест, що видає цілковиту розгубленість, брак коментарів. Ні, вона також мала проблеми з своїм останнім бойфрендом, але щоб таке!..

Слухай, — каже Донна, й обличчя їй випогоджується спокоем знайденого рішення: looks like the guy is severely sick, don't you think so?²

---

¹ мужчини лайна варті.

Короткий курс психоаналізу, шлях до душевного здоров'я: знайти причину, і проблема зніметься сама собою. Чому досі нікому не спало на думку, що те саме можна б проробляти й з народами: пропсихоаналізував гарненько цілу національну історію — і попустить, як рукою зніме. Література як форма національної терапії. А що, not a bad idea¹. Шкода, що в нас, власне, нема літератури.

Я тільки одного не розумію, — осудливо каже Донна: тут уже явно зачеплено підвалини її світогляду. — Я не розумію, чому ти це все терпіла? І mean, в ліжкові? Чому відразу не сказала: ні?

Концептуальний підхід: боротьба жінок за свої права.

Що я можу тобі на це відповісти, Донцю? Що нас ростили мужики, обйобані як-тільки-можна з усіх кінців, що потім такі самі мужики нас трахали, і що в обох випадках вони робили з нами те, що інші, чужі мужики зробили з ними? І що ми приймали й любили їх такими, як вони є, бо не прийняти їх — означало б стати по стороні тих, чужих? Що єдиний наш вибір, отже, був і залишається — межі жертвою і катом: між небуттям і буттям-яке-вбиває?

Вкинувши до сміттєзбірні послідки ланчу — пластикові таці із зужитим паперовим начинням, кубками й тарілками в яскравих соусних плямах — соя, кетчуп, гірчиця, сливовий джем (цинобра, кармін, вохра, умбра), — як декоративні палітри з театрального реквізиту (місце першої дії — майстерня

---

² тобі не здається, що хлоп просто серйозно хворий?

¹ непогана думка.

художника, місце другої дії — квартира в student dorm¹, третю дію скасовано з технічних причин, квитки не повертаються, молитви не вислуховуються), — вони прошкують до виходу, Донна штовхає скляні двері, короткий спалах морозного повітря радісно засліплює легені, котяться авта, проходять, сміючись, хлоп'яки в спортивних куртках з емблемою університету, горить угорі тривожне, електрично-синє небо, і високий, схожий на обкутаного коцом Леонардо да Вінчі, в розмаєних сивих космах жебрак на розі простягає до них пластикову чашку з-під кока-коли, побрязкуючи дріб'язком: «Help homeless, ma'am!» — «I'm homeless myself»², хитає вона головою: не до нього — в простір.

— А знаєш, — каже раптом Донна, повертаючись до неї, натягаючи автомобільні рукавички й весело жуючи якусь нову думку, — все-таки ці ваші східноєвропейські мужчини, вони, правда, бувають брутальні, але в них бодай пристрасть є, а в наших що?..

...І дивитимешся в ілюмінатор, як повзтимуть валізки по стрічці вантажного конвейєра, аби зникнути в череві літака, одна по одній, і от уже — пливучий пустий проміжок, і негравантажник у форменій кепці з написом «USAir» вскочить у чорне нутро фургончика, і той рушить з місця, а поки ти проведитимеш його поглядом, конвеєр приберуть, натомість

---

¹ студентському гуртожитку.

² Поможіть бездомним, мем! — Я сама бездомна.

на сірому бетоні темнітиме проталина підсихаючої калюжі: «Все», — відлунить тобі в голові, як зойк у порожньому храмі, все — це значить, задраєно люки, зараз озветься сухий тріск мікрофона, «Леді й джентльмени», — замуркоче стюардеса, і літак задвигтить, прогріваючи мотори, і то вже буде інша дійсність, інше життя, а гірко скімлячий біль несправджености дотеперішнього (*qu'as tu fait, qu'as tu fait de ta vie?*¹ — допитується голос звідкись здалеку, — ах облиште, цій темі стільки ж літ, скільки людству: все чогось чекаєш, мрієш і борсаєшся, сподіваючись на щось попереду, а тоді одного дня виявляється, що то й було життя) — ліпше б тому болеві заткатись і не висовуватися більше.

Дайте мені мікрофона, і я скажу: леді й джентльмени, ми створили пречудовий світ, і прийміть, будь ласка, з цієї нагоди вітання од «USAir», і од Сі-Ен-Ен, і од Сі-Ай-Ей, і уругвайської наркомафії, і румунської секурітате, і од ЦК Компартії Китаю, і од мільйонів убивць по всіх тюрмах світу, і десятків мільйонів, що ходять на волі, і од п'яти тисяч зачатих гвалтом сараєвських байстрят, що коли-небудь же повиростають, і — зростай, пречудовий світе, от, власне, і все, що я хотіла сказати, дякую за увагу, леді й джентльмени, приємного вам польоту.

В юності я мріяла про таку смерть: авіакатастрофа над Атлантикою, літак, що розчиняється в небі й морі, — ні могили, ні сліда. Тепер я всім серцем бажаю цьому літаку щасливого приземлення: мені подобається дивитись на високого, жилавого старого з горбатим носом і глибоко вритими від очей вділ

---

¹ що, що зробив ти з своїм життям? (Франц.)

борознами, як він запишає в багажний відсік нейлонову торбу з намальованою на пузі тенісною ракеткою, і на іспанисту брюнетку в розхристаному шкіряному пальті — вона з двома малюками, і, поки, відчепивши від наплічника, примощує в кріслі меншеньке, друге — дівчинка років п'яти, вузьеньке смагляве личко в бароковій рамі обіцяюче-примхливих кучерів. — розганяється навсібіч серед проходу засвіченими захватом оченятами й зубками — перша подорож! — і зупиняється на мені:

— Хай! — щасливо випалює вона.

— Хай! — кажу я.

Пітсбург, вересень — грудень 1994 року

РОЗМОВА З ОКСАНОЮ ЗАБУЖКО

(З англійської¹)

ГГ: Оксано, найдужче мене вразив широкий філософський масштаб твого роману, те, до якої міри особисте в ньому виявляється зрощеним з тягарем історії. Адже заголовок начебто обіцяє зовсім інше: чи не мала це бути оповідь про карання, чи радше сексуальні стосунки, історія чоловіка й жінки?

ОЗ: Сексуальне життя майже цілком належить до позасвідомої, «невидимої» частини нашого існування — я б навіть сказала, це наше «третє життя»: поруч із свідомим, денним, і тим, котрим живемо уві сні. Під час роботи над книжкою мені якраз найпекучіше праглося дослідити, яким чином тяжкий, темний і потужний плин історії непомітно впливає на геть неусвідомлені форми людської поведінки, на слова й жести в ліжку... (На мою думку, в літературі першим належну увагу на цю проблему звернув Мілан Кундера, тільки що його позиція всюди залишається суто «чоловічою», в найбільш патріархальному сенсі слова.) Отож, оскільки первісний рушійний імпульс був саме таким,

---

¹ Галина Гринь — американська перекладачка української літератури, докторантка Гарвардського університету. 1996 року в її перекладі у видавництві «Northwestern Press» у серії «Література Центральної та Східної Європи» вийшла друком книга В. Діброви «Peltse and Pentameron: Two Novellas». Нині працює над перекладом «Польових досліджень з українського сексу», витяг з якого був опублікований 2001 року у 53-му випуску Бостонського літературного журналу «AGNI»; там-таки надруковано і пропонуване інтерв'ю перекладачки з авторкою (Hryn H. A Conversation with Oksana Zabuzhko // AGNI. — 2001. — № 53. — P. 17–22. © 2001, AGNI).

то звідси й отой комічний заголовок-«обманка», «Польові дослідження з українського сексу» (в книжці це ще й заголовок уявної доповіді, котру героїня подумки виголошує на міжнародній конференції), — заголовок, який збив з плигу стількох критиків, аж дехто в запалі затаврував був мене «порнографічною письменницею» (знаю про випадки в університетах, коли батьки студентів вимагали від адміністрації, аби «цю брудну книжку» вилучено з курсів сучасної літератури, одначе студенти протестували — й таки перемогли). Згодом інші старанно підраховували наявні в тексті «сексуальні сцени» й виявили, що, властиво, як таких їх там набирається не більше двох, і кожна займає десь із півтори сторінки.

За спостереженням однієї рецензентки¹, ці «сексуальні дослідження» насправді не що інше як «патогенез нашої самотності» — не лише особистої, а й історичної, культурної, ба навіть мовної. Досить влучне резюме до всієї української історії двадцятого століття: щезла, «забута» країна із знищеною історичною пам'яттю, десятиліттями принижувана на всі способи, — а всяке ж соціальне приниження чоловіків пригнічує далеко дужче, ніж жінок (жінка в крайньому разі може «втекти» на кухню чи в дитячу, тоді як чоловікові «відступати» просто нікуди). Відтак у кінцевому підсумку саме на жінці завжди відомщає чоловік свої поразки в світі «поза домом». Хоча це, боюся, феномен якраз універсальний, нічого спеціально-українського тут немає (на жаль!). Український матеріал тільки допоміг згустити барви, зробити цю історію драматичнішою, наочнішою — припускаю, далеко більше, аніж якби вона була, приміром, «американська». Адже екстреми зареєструвати завжди легше, ніж латентні, приглушені і на позір начебто незагрозливі прояви хвороби.

ГГ: Тут, мабуть, саме до речі буде згадати, що ти, власне, написала цей роман у Сполучених Штатах, у Пітсбургу, де в 1994 році викладала як Фулбрайтівська стипендіатка, і що якраз у цьому середовищі й розгортається романна оповідь.

---

¹ Бондаренко Алла. Українська еліта: патогенез самотності // Слово і час. — 1998. — № 11. — Прим. ред.

Історична травма, свідомість того, яких зусиль вартує позбутись принижености й болю, звіданих батьками й дідами, — все це, безперечно, добре знане багатьом верствам американського суспільства. На думку спадає, наприклад, досвід дітей, чії батьки пережили Голокост. Є й інші приклади. Американське рабство та російське кріпацтво були скасовані одночасно, на початку 1860-х, і мали між собою багато спільного: тілесні покарання, сексуальна наруга над жінками, контроль власника за шлюбами, вигравання й програвання людей у карти. А 1861-й рік не таке-то й давнє минуле, як нам хочеться вважати, надто коли мова йде про найінтимнішу основу нашої тожсамости — історію родини.

Чи не думаєш ти, що саме завдяки оцьому розтину історичної пам'яті твоя книжка й потрапила так розворушити сьогоднішню Україну? І ще, чи реакція походила насамперед від жінок?

ОЗ: Найбільшим моїм, сказати б, «культурним шоком» стали сотні читачок, віком від двадцяти до шістдесяти років, котрі, в листах і при зустрічах, засипали мене однаковими вигуками: «Це про мене!», «Таке враження, наче Ви сиділи в мене на кухні, і я Вам сповідалася!», «В мене таке відчуття, наче це я сама написала!» і т. д. Чогось подібного я геть не чекала, справді. Була вражена. Ніколи-бо доти не здавала собі сповна справи, до якої міри половина нації залишалась позбавленою «прямої мови», свого власного голосу там, де йдеться про найінтимніші щоденні пережиття. «Найособистіше» якимось чином виявилось і «найуніверсальнішим», одразу ж упізнаним і визнаним за своє багатьма жінками, котрі за біографіями не мали з моєю героїнею геть нічого спільного: не походили з дисидентських родин, не викладали в Америці (ба й не бували там ніколи!), навіть до інших поколінь належали... Я й досі не знаю, як таке сталося. Мене завжди цікавило, як історія оприявнюється «в плоті й крові», цебто в людських життях і долях, — у Східній Європі це дається розгледіти, на щастя для письменника (сподіваюся, це не прозвучить цинічно!), набагато зриміше, ніж в Америці: зупиніть на вулиці першого-ліпшого перехожого, попросіть, аби

розповів вам історію своєї родини за якихось три останні покоління, — і, вислухавши з десятків таких розповідей, жодних підручників з історії ХХ-го століття вже не потребуватимете. Однак існує ще й невидима, позасвідомана частина процесу, якої так просто не переповіси і з якої зазвичай люди й самі не здають собі справи, і власне вона й становить найцікавішу, найзахопливішу царину для письменницьких «польових досліджень»... Наприклад, у нас в Україні ще й досі, як правило, не викидають на сміття зачерствілі хлібні окрайці (вважається за краще покласти їх пташкам, абощо), — гадаю, причиною тут майже ґенетична пам'ять про голод 1933-го року. Твоя аналогія з Голокостом вельми слухна — нещодавно я читала, що психологи знаходять тепер сліди підсвідомої травми навіть у четвертому поколінні жертв Голокосту. А не забувай же, що Голокост для цих чотирьох поколінь був предметом відкритого публічного обговорення, тоді як про радянський ґеноцид аж до розпаду Радянського Союзу й словом не можна було згадати, тож один Бог відає, скільки ще часу нам видужувати.

ГГ: Чимало балачок точилось довкола того, чи є твій роман автобіографічним (здається, раз тобі навіть присудили премію в жанрі «автобіографії» — на противагу «художній літературі»). Чи для тебе самої це питання істотне?

ОЗ: Розумієш, усі ті дражливі чутки про «автобіографічність» книжки насправді ніколи не виходили за межі дуже вузького кола літераторів, яким кортіло виступити в ролі «добре поінформованих осіб» — знаєш, з таким ото багатозначно прискаленим оком і так само багатозначними натяками в рецензіях. Я б на це особливо не зважала, якби за таким ставленням не вгадувалося настійного прагнення «приглушити шум», якомога знецінити, применшити суспільний ефект від моєї книжки, списавши її скандальний успіх на кошт її «автобіографічності» (що, до речі, досить смішно — адже, доки не вибухнув той скандал, до всенародно знаних постатей я не належала, а моя героїня ж не газова принцеса і не таємна коханка президента...). Думаю, всі ті плітки (на сьогодні значною мірою прищухлі) були просто ще одним

способом самозахисту з боку тієї культури, яку я своєю книжкою заатакувала, — способом, зрозуміло, витонченішим, аніж прямі глузи та лайки (котрих, нівроку, також не бракувало), одначе, в остаточному підсумку, не набагато дієвішим.

Мабуть, «Польові дослідження» можна віднести до так званої «сповідальної літератури». І звичайно ж, під багатьма оглядами це справді автобіографічний роман (а який роман *не* автобіографічний — від «Мадам Боварі» починаючи?), проте навряд чи варт сприймати його за чисто документальну оповідь, за «нон-фікшин» (кому, як не мені, знати, скільки там «вигворів авторської уяви», хоч би що ця стереотипна формула означала!). Зробити героїню своєю тезкою, та ще й вділивши їй багато дечого з власної біографії (як-от літературна кар'єра, викладання в американських університетах, зростання під радянським режимом в українській дисидентській родині), — то спочатку було рішенням суто інтуїтивним. Майже всі друзі, яким я давала читати рукопис, радили мені «змінити імена», але я вперлася й не послухала. І тільки аж коли знялися одночасні хвилі захвату й обурення і читацька публіка розкололася на два протилежні табори, я сказала собі: ну-ну, а таки ж, виходить, моя була правда! Тут, бач, от що: раз уже роман покликаний був проартикулювати певні речі, які в українській літературі ніколи раніше не артикулювалися, то, щоб до нього прислухалися, всі ті темні, глевкі й нечисті секрети конче МУСИЛИ бути висловлені «від першої особи» — як частина власного, сокровеного екзистенційного досвіду автора. Або ще коротше: щоб читач тобі повірив, часом доводиться платити власною кров'ю. Зрештою, на тому ж і стоїть література, чи не так?

ГГ: Тобі дісталось багато негативного паблісіті. Дещо з того, що я читала, просто приголомшувало злобністю. Причина, припускаю, почасти в тому, що радянське суспільство було водночас і сексистським, і пуританським, отож тільки-но в заголовку з'явилося слово «секс», як усіх собак було спущено з прив'язі.

ОЗ: Дійсно, скандал був несамовитий — понад рік я перебувала в центрі уваги мас-медіа й одночасно під шквальним

критичним вогнем, спрямованим на мою особу. Мене звинувачено в образі суспільної моральності і навіть — хочеш вір, хочеш не вір — у зраді національних інтересів (!). То був нелегкий час — «прокидатися знаменитою» насправді вельми ризиковано, а то й прямо небезпечно. Ціла твоя, роками вибудовувана, система психологічного самозахисту зненацька розлітається на друзки: на тебе хмарою сунуть люди, переважно просто щоб «подивитися на жінку, яка написала Ту Книжку», ти робишся темою найнеймовірніших переказів, легенд, чуток, пліток (не кажучи вже про гик й улюлюкання рецензентів), і якщо не зумієш відокремити ту частину себе, котра стала, сказати б, «громадською власністю», від свого справжнього «я», то вельми ймовірно, що такий перепад тиску тебе розтратить. Боюся, «Польові дослідження» нав'язали мені в українській літературі роль, яку доведеться грати ще довгенько: роль відьми, на яку накидаються з дрючками або якої бояться (або ж, нерідко, і те, і друге), байдуже, що б я ще не написала. Принаймні кожна моя наступна книжка, хоч би яка «безневинна» (як-от збірка есеїстики або наукова студія про Шевченка), і далі провокувала, без жодної видимої рації, схожий сценарій, себто вибух критичної люті й обурення: оця-от «Жінка, яка написала Ту Книжку», як це вона посміла знов обізватися? На сьогодні я вже навчилася спокійно з цим жити. Зрештою, в «Польових дослідженнях» я ж і справді заатакувала — свідомо, зумисне й цілеспрямовано — приховані травми та найінтимніші (вочевидь, захисні!) самоомани значної частини нації, то чого ж дивувати, що реакція виявилась такою шалено агресивною?

І це не лише «українська рецепція», як я дізналася, прибувши на Будапештський книжковий ярмарок на презентацію угорського перекладу роману. Напередодні видавництво проводило прес-конференцію, і мені розповіли, що один із тих журналістів, яким було надіслано перші примірники, щоразу, чуючи моє ім'я, штурхав під боки колеґ-мужчин із гнівним шипінням: «Чи ви читали, що ця сука про нас понаписувала?!.» По-моєму, це чарівно — таке собі резюме незліченної кількості «типово чоловічих» читацьких реакцій. Хоча, з іншого боку,

багато чоловіків мене підтримало. Я не вважаю, що мій роман є з засади «анти-чоловічим», як то було витлумачено нашими найрадикальнішими феміністками, — а що вони перетворили «Польові дослідження» на таку собі «Біблію українського фемінізму дев'яностих», то це був, гадаю, радше вимушений політичний хід (який, своєю чергою, не міг не додати книжці одіозності!). Бо бачиш, до появи «Польових досліджень» у нашій літературі чутно було головним чином голоси чоловічі, і мізогінія (жонозневага), байдуже, явна чи прихована, зробилась невід'ємною рисою модного письменника у всіх цих паруб'яг, які розігрують із себе вічноюних мачо-хлопчиків, під схвальний галас так само «вічноюних» мачо-критиків... Головний герой роману, «геніальний художник» (у що, до речі, героїня чесно вірить — її власний поетичний «геній» важить для неї куди менше!), належить, безперечно й безпомилково, до цього самого типу. Те, що книжка розкривала за таким позірно «непереможним» характером глибоко приховану закомплексованість і соціальну безпорадність, було, звичайно ж, потрактовано як «відповідь феміністичної культури». Однак для мене це не найголовніше в романі. В першу-бо чергу я виступала проти системи суспільної брехні, яка вивихає мізки зарівно чоловікам, як і жінкам. Так що я не розділяю своїх читачів на «чоловічий» та «жіночий» табори. Не думаю, що розум роздається за ґендерною ознакою — жінки також пречудово вміють боронити патріархальні стандарти, виливаючи відра жовчі на своїх «дисидентствуючих» сестер.

ЗМІСТ

Що писала про «Польові дослідження...» критика	5
Польові дослідження з українського сексу	15
<i>Галина Гринь. Розмова з Оксаною Забужко . . . . .</i>	<i>168</i>

Забужко, Оксана

312 Польові дослідження з українського сексу: Роман. — Видання дев'яте. — К.: Факт, 2007. — 176 с.

ISBN 978-966-359-159-9

Сексуальна одіссея художника й поетеси, розгортаючись в Україні й Америці кінця ХХ століття, обертається правдивою середньовічною містерією, у якій героїня проходить кругами недавньої української історії, щоб зустрітися віч-на-віч із Дияволом...

УДК 821.161.2-311

ББК 84.4УКР6

ЗАБУЖКО Оксана

**ПОЛЬОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ
З УКРАЇНСЬКОГО СЕКСУ**

Роман. Видання дев'яте

Редактор *Олена Шарговська*

Коректор *Олеся Сторунська*

Технічний редактор *Оксана Кравцова*

Верстка та макетування *Дмитра Фінкельштейна*

ТОВ «Видавництво „Факт“»

Реєстраційне свідоцтво

ДК №1284 від 19.03.2003

04080, Україна, Київ-80, а/с 76

Тел./факс: (044) 2871886, 2871882

E-mail: office@fact.kiev.ua

Відділ збуту: (044) 463 6887

E-mail: sbyt@fact.kiev.ua

www.fact.kiev.ua

Надруковано з готових форм на ЗАТ «Віпол»,

м. Київ, вул. Волинська, 60.

Наклад 10 000 прим.

Здано до виробництва 01.03.2007. Підписано до друку 15.03.2007.

Формат 60 × 84/16. Друк офсетний. Папір офсетний № 1. Гарнітура «Академія». Ум. друк. арк. 10,27. Обл.-вид. арк. 11,3. Зам. № 7/360.

ПЕРШИЙ БЕСТСЕЛЕР НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

ПЕРШИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛОНГСЕЛЕР –
ЛІДЕР ПРОДАЖУ З 1996-го РОКУ

ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ РОМАН, ЩО ЗДОБУВ
ВИЗНАННЯ ЗА МЕЖАМИ УКРАЇНИ

**І ПРОСТО
КНИЖКА, ЩО ЗДАТНА ЗМІНИТИ ВАШЕ ЖИТТЯ...**

Вперше виданий 1996 року, роман Оксани Забужко «Польові дослідження з українського сексу» став в Україні найгогольнішою літературною подією за роки незалежності. Витримавши на сьогодні вже шість перевидань, роман і далі впевнено лідирує в усіх рейтингах продажу сучасного українського письменства. Перекладений у ряді країн Центральної та Східної Європи (Угорщині, Чехії, Росії, Польщі), де також здобув широке визнання читачів і критики і розцінений як «візитна картка» нової української літератури.

«Драматична й захоплююча історія боротьби за право бути жінкою, бути вільною особистістю у вільній країні...»

«Little, Brown&Co.» ревью (Лондон)